

Β. ΚΑΛΛΙΟΣΗΣ, Β. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο	9
Ενότητα 1η	10
Ενότητα 2η	20
Ενότητα 3η	27
Ενότητα 4η	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο	49
Ενότητα 5η	50
Ενότητα 6η	61
Ενότητα 7η	67
Ενότητα 8η	73
Ενότητα 9η	82
Ενότητα 10η	90
Ενότητα 11η	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο	105
Ενότητα 12η	106
Ενότητα 13η	116
Ενότητα 14η	125
Ενότητα 15η	135
Ενότητα 16η	143
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο	153
Ενότητα 17η	154
Ενότητα 18η	163
Ενότητα 19η	170
Ενότητα 20ή	180
Ενότητα 21η	189
Ενότητα 22η	194
Ενότητα 23η	204
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο	215
Ενότητα 24η	216
Ενότητα 25η	226
Ενότητα 26η	237
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο	251
Ενότητα 27η	252
Ενότητα 28η	261
Ενότητα 29η	267
Ενότητα 30ή	277
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο	283
Ενότητα 31η	284
Ενότητα 32η	300
Ενότητα 33η	312
Ενότητα 34η	325

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο	337
Ενότητα 35η	338
Ενότητα 36η	346
Ενότητα 37η	355
Ενότητα 38η	362
Ενότητα 39η	381
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο	395
Ενότητα 40ή	396
Ενότητα 41η	404
Ενότητα 42η	410
Ενότητα 43η	418
Ενότητα 44η	430
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο	437
Ενότητα 45η	438
Ενότητα 46η	445
Ενότητα 47η	453
Ενότητα 48η	458
Ενότητα 49η	469
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο	477
Ενότητα 50ή	478
Ενότητα 51η	487
Ενότητα 52η	496
Ενότητα 53η	506
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο	515
Ενότητα 54η	516
Ενότητα 55η	527
Ενότητα 56η	538
Ενότητα 57η	547
Ενότητα 58η	555
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13ο	565
Ενότητα 59η	566
Ενότητα 60ή	573
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14ο	579
Ενότητα 61η.....	580
Ενότητα 62η	592
Ενότητα 63η	606
Ενότητα 64η	619
Ενότητα 65η	635

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το μάθημα της Ιστορίας μπορεί να αποτελέσει για κάθε μαθητή ένα γοητευτικό ταξίδι στο παρελθόν, μέσα από το οποίο θα ζωντανέψουν όλα τα θαυμαστά επιτεύγματα του ανθρώπινου πολιτισμού, αλλά και όλες εκείνες οι στιγμές που αμαύρωσαν την πορεία της εξέλιξης του ανθρώπου και σημάδεψαν αρνητικά κατά καιρούς τις κοινωνίες του. Η επαφή με τις κατακτήσεις, αλλά και με τα σφάλματα του παρελθόντος, η οποία επιτυγχάνεται μέσα από την ιστορική γνώση, μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση ανθρώπων με συγκροτημένη σκέψη και αναπτυγμένη κρίση, ανθρώπων που θα ξέρουν να αξιοποιούν τη γνώση των πολιτισμών που προηγήθηκαν για τη δημιουργία δίκαιων και δημιουργικών κοινωνιών. Με γνώμονα τις αρχές αυτές προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε ένα βιβλίο που δε θα περιορίζεται στην απάντηση των εργασιών του σχολικού βιβλίου, αλλά θα βοηθά τους αναγνώστες του να αποκτήσουν όλες τις αναγκαίες πληροφορίες, προκειμένου να σχηματίσουν σαφή –όσο είναι δυνατόν– αντίληψη για τα ιστορικά γεγονότα και για το ρόλο που διαδραμάτισαν τα πρόσωπα σε αυτά. Γι' αυτό δομήσαμε το βιβλίο ως εξής:

- **ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ**

Στο μέρος αυτό παρουσιάζουμε διαγραμματικά το υλικό της κάθε ενότητας του σχολικού βιβλίου. Το διάγραμμα είναι αρκετά αναλυτικό, ώστε να βοηθάει τον μαθητή να σχηματίσει πλήρη εικόνα των ιστορικών δεδομένων κάθε μαθήματος, και οργανώνεται με βάση μικρές υποενότητες στις οποίες διατηρήθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους οι υπότιτλοι του σχολικού βιβλίου.

Πριν από κάθε διάγραμμα υπάρχει ένας μικρός πίνακας με χρονική αναφορά στο τώρα, στο πριν και στο μετά. Ο σύντομος αυτός χρονικός προσδιορισμός βοηθάει τον μαθητή να κατανοεί το χρονικό πλαίσιο στο οποίο εξελίσσεται κάθε ενότητα και παράλληλα να συνδέει μεταξύ τους τις ιστορικές περιόδους που διδάσκεται.

- **ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ**

Στο μέρος αυτό δίνονται τα πιο σημαντικά ιστορικά γεγονότα των οποίων οι ημερομηνίες παρουσιάζονται στη συγκεκριμένη ενότητα. Το χρονολόγιο αυτό λειτουργεί και ως μια σύντομη επανάληψη των βασικών ιστορικών γεγονότων κάθε μαθήματος.

- **ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**

Στο μέρος αυτό δίνονται οι απαντήσεις των ερωτήσεων που υπάρχουν στο σχολικό βιβλίο για τη συγκεκριμένη ενότητα. Το υλικό για την απάντηση των διαθεματικών δραστηριοτήτων βρίσκεται στο cd-rom που συνοδεύει το βιβλίο.

- **ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**

Στο μέρος αυτό σχολιάζονται αναλυτικά οι εικόνες και τα παραθέματα που υπάρχουν σε κάθε ενότητα. Πολύ συχνά η ανάλυσή τους περιλαμβάνει πρό-

σθετες ιστορικές πληροφορίες, που σκοπό έχουν να εμπλουτίσουν την ιστορική γνώση του μαθητή γύρω από τα συγκεκριμένα γεγονότα και παράλληλα να του κεντρίσουν το ενδιαφέρον.

- **ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ**

Στο πέμπτο και τελευταίο μέρος παραθέτουμε επιπλέον πληροφορίες για τα γεγονότα που αναλύονται στην κάθε ενότητα, με στόχο, από τη μία, να αποσαφηνίσουμε δύσκολες είτε σκοτεινές πλευρές τους και, από την άλλη, να ικανοποιήσουμε τη διάθεση του μαθητή να εμβαθύνει στα ιστορικά δεδομένα και να διευρύνει τη γνώση του γύρω από αυτά. Δώσαμε έμφαση σε θέματα και γεγονότα που είναι πιθανόν να προβληματίσουν τον μαθητή και να δημιουργήσουν ερωτηματικά, καθώς και σε γεγονότα που ξεχωρίζουν για τη βαρύτητα τους και την έντονη επίδραση που άσκησαν στην εποχή τους αλλά και στα μετέπειτα χρόνια.

- **ΠΑΡΑΪΣΤΟΡΙΚΑ**

Ιδιαίτερο τμήμα του βιβλίου αποτελούν τα λεγόμενα Παραϊστορικά. Πρόκειται για σύντομες ιστορικές αναφορές σε στοιχεία που συχνά εντυπωσιάζουν με την ιδιαιτερότητα τους είτε σε γεγονότα παράξενα και αξιοσημείωτα. Πιστεύουμε ότι οι αναφορές αυτές θα κεντρίσουν το ενδιαφέρον του μαθητή και επιπλέον θα τον βοηθήσουν να γνωρίσει και κάποιες άλλες διαστάσεις είτε και αθέατες πτυχές των ιστορικών γεγονότων. Τα Παραϊστορικά βρίσκονται διάσπαρτα και στα πέντε μέρη από τα οποία αποτελείται κάθε ενότητα του βιβλίου, δίπλα στο αντίστοιχο συμβάν ή πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται.

Στο cd-rom που συνοδεύει το βιβλίο παραθέσαμε πλούσιο υλικό για αξιοποίηση από τον μαθητή ή από τον εκπαιδευτικό. Πιο συγκεκριμένα, το cd-rom περιέχει:

- ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
- ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ (ανά ενότητα)
- ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ (ανά ενότητα)
- ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ (ανά κεφάλαιο)

Ελπίζουμε πως το βιβλίο αυτό θα είναι ένα πολύτιμο εργαλείο για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς.

Οι συγγραφείς

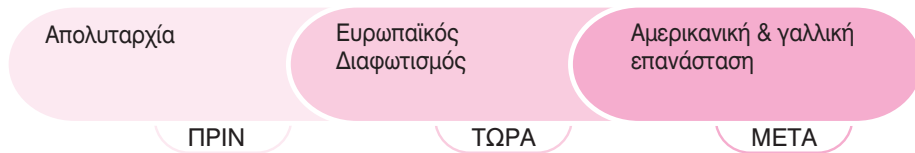
1

Κεφάλαιο Πρώτο

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ενότητα 1

Η εποχή του Διαφωτισμού

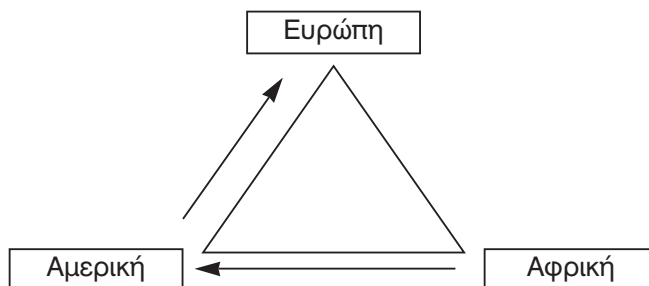

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τον 17ο και τον 18ο αι.

Οικονομικές μεταβολές

- Στη διάρκεια του 17ου και 18ου αιώνα στην Ευρώπη:
 - Σημειώθηκε θεαματική αύξηση του πληθυσμού.
 - Έγιναν μεταβολές στην αγροτική οικονομία, για να καλύψουν τις ανάγκες του αυξανόμενου πληθυσμού. Αυτό το φαινόμενο ονομάστηκε *αγροτική επανάσταση*.
 - Το εμπόριο αναπτύχθηκε ανάμεσα στην Ευρώπη, στην Αφρική και στην Αμερική (τριγωνικό εμπόριο) και κεφάλαια συσσωρεύτηκαν στα χέρια Ευρωπαίων επιχειρηματιών.

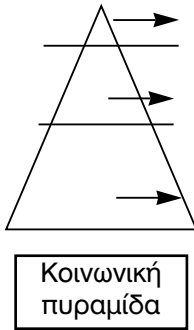
■ Αποτελέσματα:

- Οι παραπάνω εξελίξεις έφεραν μεταβολές στην παραγωγική διαδικασία.
Η ύπαρξη ταυτόχρονα α) τεχνολογικών εξελίξεων και ισχυρών μηχα-

νών, β) επιχειρηματιών με κεφάλαια, γ) χιλιάδων αγροτών που αναζητούσαν εργασία στις πόλεις, οδήγησε στην εκβιομηχάνιση.

- Αυτά συνέβησαν (αρχικά) στη Μεγάλη Βρετανία, στα 1750-1780, και αποτέλεσαν την πρώτη φάση του φαινομένου που ονομάστηκε *βιομηχανική επανάσταση*.

Κοινωνικές μεταβολές

■ Η αριστοκρατία προσπάθησε να διαφυλάξει τα προνόμιά της.

■ Η αστική τάξη (βιομήχανοι, τραπεζίτες, μεγαλέμποροι) ενίσχυσε τη θέση της.

■ Αγρότες και ασθενή κοινωνικά στρώματα πόλεων ζούσαν σε άσχημες συνθήκες.

Η πολιτική κατάσταση στην Ευρώπη κατά τον 17ο και τον 18ο αι.

- Η πολιτική κατάσταση δε γνώρισε τις ραγδαίες μεταβολές που συντελέστηκαν στην οικονομία· παρέμεινε στάσιμη:
 - Σχεδόν σε όλα τα κράτη της Ευρώπης επικρατούσε η απόλυτη μοναρχία.
 - Στη Μεγάλη Βρετανία, αντίθετα, οι οικονομικά ισχυρές τάξεις είχαν ορισμένα πολιτικά δικαιώματα, αποτέλεσμα της *ένδοξης επανάστασης* του 1688, η οποία οδήγησε στον περιορισμό των εξουσιών του βασιλιά.

Πνευματικές εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τον 17ο αι.

- Η πρόοδος των φυσικών επιστημών απελευθέρωσε τον άνθρωπο από τις προλήψεις του Μεσαίωνα.
- Παρακινήμενοι από την επιτυχία των φυσικών επιστημών, κάποιοι διανοούμενοι σκέφτηκαν ότι θα μπορούσαν με βάση τη λογική να ανακαλύψουν (παρόμοιους με τους φυσικούς) νόμους που διέπουν τη λειτουργία του κόσμου.
- Πρωτοπόροι στις πνευματικές εξελίξεις
 - Φράνσις Μπέικον (ή Βάκων): Το πείραμα πρέπει να επαληθεύει μια επιστημονική θέση, προκειμένου αυτή να γίνεται αποδεκτή.
 - Ρενέ Ντεκάρτ (ή Καρτέσιος): Η συστηματική αμφιβολία οδηγεί στην αληθινή γνώση.
 - Τζον Λοκ: Οι άνθρωποι έχουν απαραβίαστα *φυσικά δικαιώματα* (ζωής, ελευθερίας, περιουσίας).
 - Ισαάκ Νιούτον (ή Νεύτων): Το σύμπαν λειτουργεί με βάση φυσικούς

νόμους. Ο Νεύτων, εφαρμόζοντας την επαγωγική μέθοδο, διατύπωσε τον νόμο της παγκόσμιας έλξης.

Το κίνημα του Διαφωτισμού

Οι θεμελιακές θέσεις των διαφωτιστών

- Απόρριψη κάθε αυθεντίας
- Κριτική υφιστάμενης γνώσης
- Αποδοχή λογικής για την ερμηνεία του κόσμου (ορθολογισμός)
- Πεποίθηση ότι ο άνθρωπος μπορεί να προοδεύει συνεχώς

Γεωγραφικά – χρονικά όρια και εκπρόσωποι του Διαφωτισμού

- Στα τέλη του 17ου αι. εμφανίστηκε στην Αγγλία. Κυριότερος εκπρόσωπος ήταν ο Τζον Λοκ.
- Τον 18ο αι. κορυφώθηκε στη Γαλλία. Ανάμεσα στους Γάλλους διαφωτιστές ξεχώρισαν ο Ρουσό, ο Βολτέρος, ο Ντιντερό, ο Μοντεσκιέ και ο Ντ' Αλαμπέρ.
- Από τη Γαλλία ο Διαφωτισμός εξαπλώθηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Διαφωτισμός και πολιτική

- Ο Διαφωτισμός υπήρξε κίνημα κατεξοχήν πολιτικό. Η αστική τάξη εκφράστηκε πολιτικά μέσω του Διαφωτισμού και διεκδίκησε τη συμμετοχή της στην πολιτική εξουσία.

Οι βασικές πολιτικές θέσεις του Διαφωτισμού

- Φυσικά δικαιώματα: Όλοι οι άνθρωποι έχουν ορισμένα απαραβίαστα δικαιώματα (ζωής, ιδιοκτησίας, ισότητας, ελευθερίας σκέψης και έκφρασης). Τα δικαιώματα αυτά δεν μπορεί να τα καταργήσει καμία εξουσία.
- Κοινωνικό συμβόλαιο: Διατυπώθηκε από τον Τζον Λοκ και υποστηρίχθηκε από τον Ρουσό. Οι άνθρωποι παραχώρησαν κάποιες ελευθερίες τους προκειμένου να ζήσουν αρμονικά. Το κράτος είναι ο εγγυητής των όρων αυτής της συμφωνίας. Στην περίπτωση που το κράτος παραβιάσει το συμβόλαιο και γίνει τυραννικό, οι αρχόμενοι έχουν δικαίωμα αντίστασης. Για τον Ρουσό, που ήταν πιο ριζοσπαστικός, η εξουσία πρέπει να βρίσκεται στα χέρια του λαού και όχι του ηγεμόνα.
- Γενική βούληση: Όρος του Ρουσό που σημαίνει την έκφραση του γενικού συμφέροντος μέσα από τη σύνθεση των ατομικών βουλήσεων. Πρόκειται ουσιαστικά για τη συμμετοχή του λαού στη λήψη των αποφάσεων.
- Διάκριση των εξουσιών: Διατυπώθηκε από τον Μοντεσκιέ. Οι φορείς της εξουσίας πρέπει να είναι διαφορετικοί:
 - Εκτελεστική εξουσία: εφαρμόζει τους νόμους (η κυβέρνηση).
 - Νομοθετική εξουσία: θεσπίζει τους νόμους (η βουλή).
 - Δικαστική εξουσία: ελέγχει την τήρηση των νόμων (οι δικαστές).

Η επίδραση που άσκησε ο Διαφωτισμός στην πολιτική πραγματικότητα του 18ου αι.

Ο Διαφωτισμός άσκησε σημαντική επίδραση στην εποχή του.

- Ενέπνευσε την αμερικανική (1774) και τη γαλλική (1789) επανάσταση.
- Ορισμένοι μονάρχες εφάρμοσαν κάποιες ιδέες του:
 - περιόρισαν τα προνόμια των ανώτερων τάξεων,
 - έλαβαν μέτρα κοινωνικής πρόνοιας,
 - ενίσχυσαν τα Γράμματα και τις Τέχνες.

Αυτή η παραλλαγή της μοναρχίας ονομάστηκε **φωτισμένη δεσποτεία**.

- Κύριοι εκπρόσωποί της ήταν: ο Φρειδερίκος Β' (1740-1786) στην Πρωσία, η Μαρία Θηρεσία και ο γιος της Ιωσήφ (1740-1780) στην Αυστρία και η Αικατερίνη Β' (1762-1796) στη Ρωσία.

Η επίδραση του Διαφωτισμού στις σύγχρονες δημοκρατίες.

- Οι ιδέες του Διαφωτισμού καθιερώθηκαν και άσκησαν σημαντική επίδραση ακόμα και στις σύγχρονες δημοκρατίες.

Διαφωτισμός και θρησκεία

- Οι περισσότεροι διαφωτιστές ήταν υπέρ του ντεϊσμού, ενός θρησκευτικού δόγματος που πρέσβευε ότι ο Θεός έπλασε τον κόσμο, αλλά δεν παρεμβαίνει στη λειτουργία του. Επομένως, δε χρειάζονται ούτε ιερές τελετές ούτε προσευχές.
- Οι διαφωτιστές ασκούσαν αυστηρή κριτική στην καθολική εκκλησία, στη μισαλλοδοξία και στον φανατισμό.
- Οι διαφωτιστές ήταν υπέρ της ανεξιθρησκίας.
- Κάποιοι διαφωτιστές ήταν άθεοι.

Διαφωτισμός και εκπαίδευση

- Η εκπαίδευση αποτελεί ένα από τα μέσα για τη συνεχή πρόοδο του ανθρώπου.
- Ο Ρουσό, στο έργο του *Αιμίλιος*, ανέδειξε τη σημασία της προσωπικής αναζήτησης του διδασκόμενου.
- Οι διαφωτιστές δε δέχονταν την αυθεντία του δασκάλου. Ήθελαν τον δασκαλο οδηγό του μαθητή στην ανακάλυψη των απαντήσεων.

Διαφωτισμός και οικονομικός φιλελευθερισμός

- **Φυσιοκρατία:** Η οικονομία πρέπει να αφεθεί να λειτουργεί «φυσικά», χωρίς την παρέμβαση του κράτους (= μερκαντιλισμός). Την άποψη αυτή υποστήριξαν Γάλλοι οικονομολόγοι με κύριο εκπρόσωπο τον Κενέ.
- **Οικονομικός φιλελευθερισμός:** Η οικονομική αυτή θεωρία γεννήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία με κύριο εισηγητή τον Άνταμ Σμιθ στο έργο του *Έρευνες για τη φύση και τα αίτια του πλούτου των εθνών* (1776). Σύμφωνα με

αυτήν, το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει παρά ελάχιστα στην οικονομική ζωή¹.

Η Εγκυκλοπαίδεια

- Είναι το πιο αντιπροσωπευτικό έργο του Διαφωτισμού:
 - Είναι ένα συλλογικό έργο 33 τόμων.
 - Πρωτεργάτες ήταν ο Ντιντερό και ο Ντ' Αλαμπέρ.
 - Συνοψίζει τις ιδέες του Διαφωτισμού.
 - Παρουσιάζει τις νέες γνώσεις, ιδέες και αντιλήψεις για την οικονομία, την κοινωνία, την πολιτική.

Η διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού

- Οι διαφωτιστικές ιδέες διαδόθηκαν αρχικά στα ανώτερα μορφωμένα κοινωνικά στρώματα.
- Μέσα από εκλαϊκευτικά βιβλία έγιναν γνωστές και δημοφιλείς και στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.
- Τέλος, από τη Γαλλία οι ιδέες του Διαφωτισμού διαδόθηκαν στην υπόλοιπη Ευρώπη (και στην Αμερική).

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

17ος αι.	■ «Επιστημονική επανάσταση»: πρόοδος των φυσικών επιστημών
18ος αι.	■ Αγροτική επανάσταση
	■ Διαφωτισμός
1750-1780	■ Η πρώτη φάση της βιομηχανικής επανάστασης
περ. μέσα του 18ου αι.	■ «Φωτισμένη δεσποτεία»: μονάρχες που αποδέχονται τις αρχές του διαφωτισμού

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τις πηγές 3α, 3β και 4, να παρουσιάσετε σε σύντομο κείμενο τις πολιτικές θέσεις του Διαφωτισμού που υποστηρίζονται σε αυτές.

Ο Διαφωτισμός υπήρξε κατεξοχήν πολιτικό κίνημα. Οι κύριες πολιτικές του θέσεις ήταν:

- α) Ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ατόμου και του πολίτη, δικαιώματα που θεωρήθηκαν «φυσικά» και απαραβίαστα.
- β) Η εκπόρευση της νομιμότητας της εξουσίας από τον λαό.
- γ) Η διάκριση των εξουσιών.

Σύμφωνα με τον Διαφωτισμό, ο λαός έχει το δικαίωμα ακόμα και της χρήσης βίας απέναντι στο μέχρι πρότινος ιερό πρόσωπο του ηγεμόνα. Το δικαίωμα

¹ Για μερικές επιγραμματικές διαφορές μεταξύ γαλλικής φυσιοκρατίας και βρετανικού φιλελευθερισμού, βλέπε στα ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

αντίστασης του λαού κατοχυρώνεται με το σκεπτικό του «κοινωνικού συμβολαίου»: ο ηγεμόνας κυβερνάει στο όνομα του λαού του, επομένως πρέπει οι αποφάσεις του να μη θίγουν τα συμφέροντα του λαού. Σε περίπτωση που ο ηγεμόνας ενεργεί διαφορετικά, ο λαός έχει το δικαίωμα να αντιδράσει δυναμικά (Τζον Λοκ). Κάθε εξουσία, λοιπόν, πηγάζει από τον λαό και ασκείται για χάρη του λαού. Ο λαός έχει τη δύναμη να διορίζει τους δημόσιους λειτουργούς και να τους παύει σύμφωνα με τη θέλησή του. Οι κρατικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι οφείλουν να εξυπηρετούν τις ανάγκες των πολιτών και σε καμία περίπτωση να τους τυρανούν και να τους εξουσιάζουν (Ζαν Ζακ Ρουσό). Η διάκριση των εξουσιών είναι θεμελιώδης προϋπόθεση για την ύπαρξη ελευθερίας σε ένα κράτος. Σε διαφορετική περίπτωση, η κατάχρηση της εξουσίας θα γεννήσει τη διαφθορά και την αδικία (παράθεμα 4).

2. Ποιας κοινωνικής τάξης τις επιδιώξεις εξυπηρετούσε, αντικειμενικά, ο οικονομικός φιλελευθερισμός; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε την πηγή 6.

Μέσα από τον Διαφωτισμό η αναδυόμενη αστική τάξη εξέφρασε τα πολιτικά της επιχειρήματα, με τα οποία διεκδικούσε τη συμμετοχή της στην άσκηση της εξουσίας. Είναι επόμενο, λοιπόν, η οικονομική θεωρία που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της ιδεολογίας του Διαφωτισμού να εκφράζει την αστική τάξη και τα συμφέροντά της. Η εναντίωση στον κρατικό παρεμβατισμό, που έθιγε τα συμφέροντα των αστών και περιόριζε τις δραστηριότητές τους, εκφραζόταν με την προσπάθεια κατάργησης του παλιού οικονομικού συστήματος, του μερκαντιλισμού. Η αντίθεση στον μερκαντιλισμό έφερε στο προσκήνιο τις θεωρίες για ελεύθερη και αβίαστη οικονομική δραστηριότητα. Πρότυπο για την οικονομική δραστηριότητα έγινε η ίδια η φύση, η οποία λειτουργεί καλύτερα όταν λειτουργεί ελεύθερη από την ανθρώπινη παρέμβαση. Η «φυσική» λειτουργία της οικονομίας ονομάστηκε φυσιοκρατία, ενώ στην Αγγλία πήρε τη μορφή του οικονομικού φιλελευθερισμού, που υποστήριζε ότι το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει, παρά μόνο ελάχιστα, στην οικονομική ζωή. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο παράθεμα 6, ένα απόσπασμα από το έργο του Σκότου οικονομολόγου Άνταμ Σμιθ, θεμελιωτή της φιλελεύθερης οικονομίας, ζητείται ελάχιστη παρουσία του κράτους. Τα πράγματα, και μάλιστα τα οικονομικά, πρέπει να κινούνται με «φυσική ροή».

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ Εικόνα 1: Εργοστάσιο υφαντουργίας στην Αγγλία (περίπου 1750)

Στην εικόνα αποτυπώνονται κάποια χαρακτηριστικά του νέου τρόπου παραγωγής που επικρατεί σταδιακά στη βιομηχανική εποχή:

- εκμηχάνιση της παραγωγικής διαδικασίας,
- δημιουργία μεγάλων εργοστασίων.

Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε στην εικόνα έναν τεράστιο χώρο που καλύπτεται δεξιά και αριστερά από μηχανές και κάποιους εργάτες που χειρίζονται αυτές τις μηχανές (πρόκειται για υφαντικές). Είναι χαρακτηριστική η αίσθηση του κενού χώρου που δημιουργεί η ύπαρξη ελάχιστων εργατών

στο εσωτερικό του εργοστασίου. Στο κέντρο της εικόνας υπάρχει κάποιος που φαίνεται να επιτηρεί τους εργάτες. Πρόκειται μάλλον για τον επιστάτη (διαφορετική ενδυμασία). Όπως διαβάζουμε και στο παράθεμα 1, «οι εξελιγμένες μηχανές [...] απαιτούν λίγα χέρια [...] με την επίβλεψη ενός επιστάτη».

■ **Εικόνα 2: Ρουσό – Παράθεμα 3: Διαφωτισμός και πολιτική.**

Για την εικόνα 2 και τα παραθέματα 3α και β, βλ. την απάντηση στην ερώτηση 1 του σχολικού βιβλίου.

■ **Παράθεμα 1: Οι κοινωνικές επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης**

Το παράθεμα μας δίνει μια άλλη διάσταση της βιομηχανικής επανάστασης. Πρόκειται για μία συμπληρωματική εικόνα της βιομηχανικής κοινωνίας, ειδικά στις απαρχές της. Πίσω από τη «βιτρίνα» του αυτοματισμού και της ελάττωσης του μόχθου, την αύξηση της παραγωγής και της αφθονίας των προϊόντων, αλλά και τις ευκαιρίες πλουτισμού κάποιων κοινωνικών ομάδων που επωφελήθηκαν από την καινοτομία της μηχανής (βιομήχανοι, κεφαλαιούχοι, εφευρέτες), υπάρχει η θλιβερή εικόνα των άθλιων συνθηκών διαβίωσης των εργατών, που είναι και τα θύματα αυτής της ιστορίας. Πρόκειται για τους εργάτες που συνωστίζονταν στις πόλεις για αναζήτηση εργασίας την εποχή ακριβώς που οι μηχανές περιόριζαν τις ανάγκες σε εργατικά χέρια. Μία ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία εργαζομένων, τα μικρά παιδιά και οι γυναίκες, ανήμπορη για διαπραγματεύσεις με τους εργοστασιάρχες και χωρίς δικαιώματα, χρησιμοποιήθηκε και εξοντώθηκε στον βωμό του κέρδους. Η «είσοδος» των παιδιών και των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία έγινε για δύο κυρίως λόγους:

- Οι μηχανές δεν απαιτούσαν μεγάλη μυϊκή δύναμη για τον χειρισμό τους.
- Οι χαμηλές αμοιβές τους ελάττωναν το κόστος της παραγωγής.

Γυναίκες και παιδιά, λοιπόν, δούλευαν μέσα σε απάνθρωπες συνθήκες και πολλές ώρες με πολύ χαμηλές έως εξευτελιστικές αμοιβές. Από την άποψη αυτή, η βιομηχανική επανάσταση, τουλάχιστον στην αρχή της, εγκαινίασε μια σύγχρονη μορφή δουλείας.

■ **Εικόνα 3: Βολτέρος – Παράθεμα 5: Ο Βολτέρος για την ανεξιθρησκία**

Ο Βολτέρος (1694-1778) ήταν ένας από τους κορυφαίους φιλοσόφους του Διαφωτισμού με τεράστια ακτινοβολία. Πολέμησε με πείσμα τη μισαλλοδοξία και τον φανατισμό, ειδικά στη θρησκευτική του μορφή, και, εξαιτίας του ελεύθερου φρονήματός του, φυλακίστηκε και εξορίστηκε στην Αγγλία. Ο Βολτέρος διακήρυξε την αρχή της ανεξιθρησκίας και της πνευματικής ανεκτικότητας. Γράφει στο *Φιλοσοφικό Λεξικό* του: «... έχουμε χρέος αμοιβαίο να παραβλέπουμε ο ένας τα λάθη του άλλου. Το μεγαλύτερο κακό της ανθρωπότητας είναι η διχόνοια, κι ένα μόνο βάλσαμο υπάρχει: η αμοιβαία ανοχή». Χαρακτηριστική, επίσης, για τη βασική ιδεολογική του στάση –ελευθερία της σκέψης και του λόγου– είναι η αποφθεγματική φράση που του έχει αποδοθεί: «Δε συμφωνώ ούτε με μια λέξη από όσα λες, αλλά θα υπερασπίζω και με το τίμημα της ζωής μου ακόμη το δικαίωμά σου ελεύθερα να λες όσα πιστεύεις».

■ **Εικόνα 4:** Γκ. Λεονιέ, Ο Ντ' Αλαμπέρ (στο τραπέζι) διαβάζει την Εγκυκλοπαίδεια στο σαλόνι της μαντάμ Ζοφρέν: τα παρισινά σαλόνια υπήρξαν εστίες του Διαφωτισμού

Η εικόνα αποδεικνύει τον ισχυρισμό του σχολικού βιβλίου ότι «οι διαφωτιστικές ιδέες διαδόθηκαν, αρχικά, στα ανώτερα μορφωμένα κοινωνικά στρώματα». Λαμβάνοντας, μάλιστα, κανείς υπόψη τη σύνθεση αυτών των σαλονιών (αριστοκράτες, ανώτεροι αξιωματούχοι, οικογένειες κοντά στο βασιλικό περιβάλλον), θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι ο Διαφωτισμός «άλωσε» τον αντίπαλο χώρο και βρήκε υποστηρικτές, ή έστω σαγήνευσε τους «φυσικούς» εχθρούς του, προτού εξαπλωθεί και εδραιωθεί στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα. Πάντως, σε μια εποχή κατά την οποία ο Τύπος αποτελεί το μοναδικό μέσο μαζικής ενημέρωσης, συναντήσεις τέτοιου είδους, με αναγνώσεις και σχολιασμό των ιδεών των φιλοσόφων του Διαφωτισμού, συνέτειναν αποφασιστικά στη διάδοση της νέας ιδεολογίας. Το έργο αυτό της διάδοσης το συνέχισε πιο συστηματικά και το ολοκλήρωσε η Εγκυκλοπαίδεια.

Παραϊστορικά

Ο Κοραής από το Παρίσι² περιγράφει με συγκίνηση τη μετακομιδή των λειψάνων του Βολτέρου στο Πάνθεον, στις 10 Ιουλίου 1791:

«...έβαλαν την θήκη η οποία περιείχε τα οστά του επάνω εις μίαν λαμπράν άμαξαν [...] το πρωί λοιπόν εξήλθεν η άμαξα συρόμενη από δώδεκα λευκούς ωραίους ίππους. Από το έν μέρος της άμαξας ήτον γεγραμμένον: "Αν ο άνθρωπος εγεννήθη αυτεξούσιος, πρέπει να κυβερνάται και να δεσπόζεται μόνος του". Από το άλλο: "Ο άνθρωπος έχει την εξουσίαν και το δικαίωμα να κολάζη τους τυράννους του". Επάνω εις την θήκη του λειψάνου του ήτον το άγαλμα του Βολτέρου, απαρράλλκτως όμοιον, κείμενον εις την κλίνην ύπτιον, σκεπασμένον με πάπλωμα, πλην του προσώπου. Εις την θήκην ήτον η παρούσα επιγραφή: "Ποιητής, φιλόσοφος, ιστορικός, εφώτισε το ανθρώπινον πνεύμα και μας προητοίμασεν εις την υποδοχήν της ελευθερίας»».

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Βιομηχανική επανάσταση: Οικονομικός μετασχηματισμός που χαρακτηρίζεται από α) τη χρήση της μηχανής στην παραγωγική δραστηριότητα και τη δημιουργία ενός μηχανικά εξοπλισμένου εργοστασιακού συστήματος που παράγει μεγάλες ποσότητες με μικρό κόστος³ και β) τις τεχνολογικές εξελίξεις στις μεταφορές (χερσαίες και θαλάσσιες) με τη χρήση της ατμομηχανής. Οι επιπτώσεις των αλλαγών αυτών επηρέασαν όλους τους τομείς της κοινωνίας (πολιτική, ιδεολογία, κοινωνικές σχέσεις), με αποτέλεσμα την ανατροπή των παλαιών (αγροτικών, φεουδαλικών) δομών και της κατεστημένης κοσμοθεωρίας.

² Ο Αδ. Κοραής έφτασε στο Παρίσι ένα χρόνο πριν ξεσπάσει η γαλλική επανάσταση, τον Μάιο του 1788. Οι περιγραφές και τα σχόλια που κάνει για την επανάσταση, που αποτυπώνονται με ζωντάνια στις επιστολές του προς φίλους, αποτελούν σημαντική πηγή για την αποτίμηση των γεγονότων της εποχής αυτής.

³ Ε. J. Hobsbawm, *Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848*, (1962) Αθήνα, 1992, β' έκδ., σελ. 53.

Η βιομηχανική επανάσταση διακρίνεται γενικά σε δύο φάσεις:

- 1η φάση: 1750-1870: **εποχή άνθρακα και σιδήρου**
- 2η φάση: 1870-20ός αι.: **εποχή ηλεκτρισμού και πετρελαίου**

Η εκβιομηχάνιση, όπως και το σχολικό βιβλίο επισημαίνει, παρουσιάζεται αρχικά στη Μεγάλη Βρετανία, γύρω στα 1750-1780. Αυτό συνέβη γιατί στη χώρα αυτή υπήρχαν όλες οι ευνοϊκές συνθήκες και οι απαραίτητες προϋποθέσεις: συσσώρευση κεφαλαίων, αυξημένη ζήτηση, άφθονο εργατικό δυναμικό, νέα τεχνικά μέσα, νέες πηγές ενέργειας. Μερικά από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά μιας βιομηχανικής κοινωνίας είναι: ο χωρισμός της επιχείρησης από την οικογενειακή εστία, ο καταμερισμός της εργασίας εντός του πλαισίου του εργοστασίου ή της επιχείρησης, η συσσώρευση του κεφαλαίου, ο ορθολογικός υπολογισμός για τη μείωση του κόστους παραγωγής και η εργατική συγκέντρωση στον τόπο της εργασίας⁴.

Μερκαντιλισμός: (Κρατικός) προστατευτισμός της οικονομίας. Πρόκειται δηλαδή για την επέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα. Ο μερκαντιλισμός ήταν μία έκφανση της πολιτικής του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, η οποία άρχισε τον 16ο αιώνα και έγινε εντονότερη κατά τη διάρκεια του 17ου. Στη Γαλλία εδραιώθηκε παράλληλα με την απόλυτη μοναρχία και συνδέθηκε με το όνομα του «Γενικού Ελεγκτή των Οικονομικών» Κολμπέρ (Jean Baptiste Colbert, 1619-1685), γι' αυτό και αυτή η οικονομική πρακτική ονομάστηκε επίσης «κολμπερισμός». Βασική πεποίθηση του μερκαντιλισμού είναι ότι η δύναμη ενός κράτους κρίνεται από τα αποθέματά του σε χρυσό. Έτσι, το διεθνές εμπόριο (μερκαντιλισμός = εμποροκρατία) μετατράπηκε σε στίβο ενός ανελέητου ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών. Οι λόγοι που επέβαλαν αυτή την οικονομική πρακτική ήταν η στροφή των ευρωπαϊκών κρατών στα εσωτερικά τους ζητήματα, μετά από μια μεγάλη περίοδο έντονων διεθνών (ευρωπαϊκών) συγκρούσεων (Τριακονταετής πόλεμος, 1618-1648), με στόχο τη σταθεροποίηση της οικονομίας και την εξασφάλιση πρόσθετων εσόδων για τη συντήρηση και συγκρότηση στρατού, στόλου και υπαλληλικής γραφειοκρατίας. Κύριοι άξονες ενός προγράμματος κρατικού παρεμβατισμού είναι: α) η αύξηση των αποθεμάτων του χρυσού και του ρευστού νομίσματος, β) το θετικό εμπορικό ισοζύγιο, δηλαδή αύξηση των εξαγωγών και μείωση των εισαγωγών (με τελωνειακούς δασμούς που κάνουν τα εισαγόμενα προϊόντα ακριβότερα), γ) η ανάπτυξη και στήριξη της εθνικής παραγωγής με φοροαπαλλαγές, ίδρυση κρατικών βιοτεχνιών, ναυπήγηση κρατικού εμπορικού στόλου.

Φυσιοκρατία – Οικονομικός φιλελευθερισμός: Οι Γάλλοι φυσιοκράτες θεωρούσαν ως βασική πηγή πλούτου τη γεωργία. Αυτό οφειλόταν κυρίως στο ότι η χώρα τους, η Γαλλία, ήταν η πρώτη αγροτική δύναμη στην

⁴ R. Aron, *Η Βιομηχανική Κοινωνία, δεκαοχτώ μαθήματα*, (1962) Αθήνα, 1981, σελ. 87-90.

Ευρώπη τον 18ο αι. Αντίθετα, στη Βρετανία, που πλούτιζε από το διεθνές εμπόριο, ήταν επόμενο να προταθεί ως κύρια πηγή πλούτου και δύναμης το εμπόριο. Το εμπόριο, που ασκούσε κυρίως και έλεγχε η ανερχόμενη αστική τάξη, δεν έπρεπε να περιορίζεται από καμία εξω-οικονομική δύναμη, και κυρίως από την κρατική εξουσία (η οποία δεν ελεγχόταν από τους αστούς). Γενικά, το σύνθημα για τη νέα οικονομική σκέψη και στις δύο τις μορφές ήταν: «Laissez-faire, laissez-passer», δηλαδή «αφήστε τους ανθρώπους να δρουν ελεύθεροι στην οικονομική ζωή, αφήστε τα αγαθά να διακινούνται ελεύθερα»⁵.

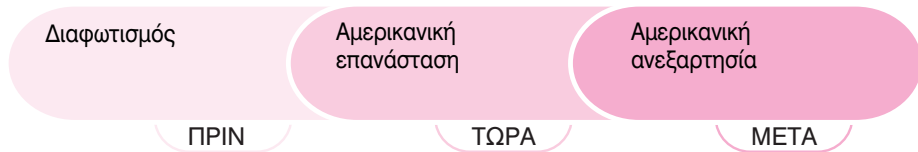
Ένδοξη επανάσταση: Πρόκειται για την εξέγερση της άρχουσας τάξης στην Αγγλία (η εμπορική αστική τάξη των πόλεων και οι μεγάλοι γαιοκτήμονες της υπαίθρου) εναντίον της βασιλικής απολυταρχίας. Ο θεσμός της βασιλείας νομιμοποιείται πλέον από τη θέληση του έθνους, η οποία εκφράζεται (όπως προπαγάνδιζαν οι ανώτερες τάξεις) από το Κοινοβούλιο. Το Κοινοβούλιο προσπάθησε να περιορίσει τις απολυταρχικές τάσεις της μοναρχίας και η αδιαλλαξία του μονάρχη Ιακώβου της δυναστείας των Στιούαρτ οδήγησε σε δυναστική μεταβολή. Ο νέος βασιλιάς, ο πρίγκιπας της Οράγγης, Γουλιέλμος, έδωσε όρκο ότι θα σεβαστεί τη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων» (Bill of Rights, 1689), η οποία αναγνώριζε την πρωτοκαθεδρία του Κοινοβουλίου για τη σύνταξη των νόμων και την επιβολή των φόρων. Αυτό το νέο πολιτικό καθεστώς αποτελεί τον προάγγελο της διαφωτιστικής ιδεολογίας, καθώς θεμελιώνεται στην πολιτική θεωρία του Τζον Λοκ, η οποία μιλά για φυσικά δικαιώματα του ατόμου και ένα «σιωπηρό συμβόλαιο» ανάμεσα στον ηγεμόνα και τους υπηκόους του, για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Η ένδοξη επανάσταση είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της βαθιάς κρίσης στην οποία περιήλθαν οι εθνικές μοναρχίες της Ευρώπης στα μέσα του 17ου αι.⁶

⁵ βλ. *Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις Πηγές*, ΟΕΔΒ, σελ. 21-22.

⁶ S. Bernstein, P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*: «Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη, 5ος-18ος αι.», τόμ. 1, Αθήνα, 1977, σελ. 394-396.

Ενότητα 2

Η αμερικανική επανάσταση

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Οι αγγλικές αποικίες στην Αμερική

Η δημιουργία των πρώτων αποικιών

- Οι 13 αγγλικές αποικίες στα ανατολικά παράλια της βόρειας Αμερικής δημιουργήθηκαν σε μια μεγάλη περίοδο χρόνου (1607 ως το 1732).

Η προέλευση των πρώτων αποίκων

- Οι άποικοι ήταν κυρίως:
 - Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί και Σουηδοί.
 - Τεχνίτες, κατεστραμμένοι μικροεπιχειρηματίες, θύματα θρησκευτικών διώξεων, κατάδικοι.
 - Κοινό τους στοιχείο ήταν ότι όλοι αναζητούσαν μια καλύτερη τύχη.

Σύγκριση ανάμεσα στις αποικίες του βορρά και του νότου

Το 1763

- Οι αποικίες του βορρά:
 - Είχαν 1.000.000 περίπου κατοίκους, από τους οποίους οι 40.000 ήταν μαύροι σκλάβοι.
 - Είχαν αναπτύξει μια δυναμική αγροτική οικονομία, παρόμοια με αυτήν της δυτικής Ευρώπης.
 - Άκμαζαν από το εμπόριο· η Βοστώνη, η Νέα Υόρκη και η Φιλαδέλφεια ήταν μεγάλα εμπορικά κέντρα.
 - Διέθεταν τα πρώτα πανεπιστήμια (Χάρβαρντ, Γέιλ, Πρίνστον), τα οποία αποτέλεσαν τους χώρους διάδοσης των ιδεών του Διαφωτισμού.
- Οι αποικίες του νότου:
 - Είχαν 750.000 κατοίκους περίπου, από τους οποίους οι 300.000 ήταν μαύροι σκλάβοι.

- Στηρίζονταν οικονομικά στις μεγάλες φυτείες καπνού, ρυζιού και βαμβακιού, οι οποίες άνηκαν σε Ευρωπαίους αποίκους και καλλιεργούνταν από τους μαύρους.
- Είχαν λίγες μεγάλες πόλεις.

Ο τρόπος διοίκησης και οργάνωσης των αποικιών

- Κάθε πολιτεία είχε έναν κυβερνήτη διορισμένο από την Αγγλία.
- Μία συνέλευση αποίκων είχε λόγο στην ψήφιση των νόμων και στην έγκριση των φόρων. Στη συνέλευση αυτή δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι είχαν μόνο ορισμένοι από τους πλούσιους αποίκους.
- Οι άποικοι δεν εκπροσωπούνταν στο αγγλικό κοινοβούλιο.
- Το εξωτερικό εμπόριο ελεγχόταν πλήρως από την Αγγλία.

Η αποικιακή κρίση και η αμερικανική επανάσταση

Τα αίτια της αμερικανικής επανάστασης

- Η δυσφορία των αναπτυγμένων οικονομικά αποικιών για την κηδεμονία της Αγγλίας.
- Η απαγόρευση της Αγγλίας να εκμεταλλευτούν οι άποικοι τα νέα εδάφη που είχε καταλάβει στην αμερικανική ήπειρο (Καναδάς, Φλόριντα).
- Η επιβολή νέων φόρων από την Αγγλία για την κάλυψη των εξόδων του Επταετούς πολέμου (1756-1763).
- Το «μποϊκοτάζ» των αποίκων στα αγγλικά προϊόντα: Οι άποικοι σταμάτησαν να αγοράζουν αγγλικά προϊόντα.

Η αφορμή για την αμερικανική εξέγερση

- Οι άποικοι, αντιδρώντας στον φόρο του τσαγιού, κατέστρεψαν αγγλικά φορτία τσαγιού στη Βοστόνη.
- Οι Άγγλοι, ως αντίποινα, επέβαλαν εμπορικούς περιορισμούς στο λιμάνι της Βοστόνης.

Τα γεγονότα που οδήγησαν στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (4 Ιουλίου 1776)

- Στο Κογκρέσο της Φιλαδέλφειας (Σεπτέμβριος 1774), με συμμετοχή αντιπροσώπων από όλες τις αποικίες, υπήρχε διάθεση συμβιβασμού.
- Ο βασιλιάς της Αγγλίας (Γεώργιος Γ') ήταν αδιάλλακτος και επέλεξε την ένοπλη σύγκρουση.
- Οι άποικοι νίκησαν στη μάχη του Λέξινγκτον (Απρίλιος 1775), κι αυτό σήμανε την οριστική ρήξη.
 - Οι ριζοσπάστες διανοούμενοι, οπαδοί του Διαφωτισμού (Τόμας Πέιν), κυκλοφορούσαν φυλλάδια υπέρ της ανεξαρτησίας.
 - Διαμορφώθηκε η αμερικανική εθνική συνείδηση.

- Το Κογκρέσο ψήφισε τη **Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (4 Ιουλίου 1776)**. Η Διακήρυξη απηχούσε ιδέες του Διαφωτισμού και είχε συνταχθεί από τους Τόμας Τζέφερσον και Βενιαμίν Φραγκλίνιο.

Η νίκη των αποίκων στον πόλεμο της ανεξαρτησίας (αμερικανική επανάσταση)

- Αρχικά οι Αμερικανοί αντιμετώπισαν δυσκολίες. Αρχιστράτηγος ήταν ο Τζορτζ Ουάσινγκτον. Μετά το 1778, όμως, οι Αμερικανοί εκμεταλλεύτηκαν τις αντιθέσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων και σύναψαν συμμαχίες με τη Γαλλία, την Ισπανία, την Ολλανδία, χώρες που ήθελαν να περιορίσουν τη δύναμη της Αγγλίας⁷.
- Αποτέλεσμα των συμμαχιών ήταν η άφιξη γαλλικών στρατευμάτων στην Αμερική σε βοήθεια των αποίκων.
- Η ήττα των Άγγλων στη μάχη του Γιόρκταουν (1781) σήμανε το τέλος του πολέμου της ανεξαρτησίας.

Ανεξαρτησία και νέο κράτος

Η οργάνωση του νέου κράτους: Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

- Η Αγγλία αναγνώρισε τις αποικίες ως ανεξάρτητο κράτος με το όνομα Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) με τη συνθήκη των Βερσαλλιών, το 1783.
- Το Σύνταγμα των ΗΠΑ (1787) ανακήρυξε τη χώρα ομοσπονδία πολιτειών και βασίστηκε στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών.
- Η κεντρική κυβέρνηση αποφασίζει για:
 - την οικονομία,
 - την άμυνα,
 - την εξωτερική πολιτική.
- Οι πολιτείες ρυθμίζουν μόνες τους:
 - ζητήματα τοπικής αυτοδιοίκησης,
 - δικαιοσύνης,
 - εκπαίδευσης,
 - αστυνόμευσης.

Η αρχή της διάκρισης των εξουσιών

- Η νομοθετική εξουσία:
 - Το Κογκρέσο αποτελείται από τη Γερουσία και τη Βουλή των Αντιπροσώπων και ασκεί τη νομοθετική εξουσία.
 - Κάθε πολιτεία εκπροσωπείται στη Γερουσία από δύο γερουσιαστές.
 - Οι πολιτείες εκπροσωπούνται στη Βουλή των Αντιπροσώπων αναλογικά προς τον πληθυσμό τους.

⁷ Η συνθήκη συμμαχίας με τη Γαλλία έγινε στις αρχές του 1778, όταν και η Γαλλία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Αγγλίας.

- Η εκτελεστική εξουσία:
 - Ο Πρόεδρος εκλέγεται κάθε 4 χρόνια από ένα σώμα εκλεκτόρων και ασκεί την εκτελεστική εξουσία με δικαίωμα μιας επανεκλογής.
 - Πρώτος Πρόεδρος εκλέχτηκε, το 1789, ο Τζορτζ Ουάσινγκτον, προς τιμήν του οποίου πήρε το όνομά του η πρωτεύουσα του νέου κράτους.
- Η δικαστική εξουσία:
 - Είναι ανεξάρτητη και αιρετή.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1607-1732** ■ Δημιουργία αγγλικών αποικιών στη βόρεια Αμερική
- 1756-1763** ■ Επταετής πόλεμος Αγγλίας-Γαλλίας
- 1773** ■ Η «γιορτή του τσαγιού» (Δεκέμβριος)
- 1774** ■ Σύγκληση του Κογκρέσου της Φιλαδέλφειας (Σεπτέμβριος)
- 1776** ■ Ο πόλεμος της ανεξαρτησίας (4 Ιουλίου)
- 1775** ■ Μάχη του Λέξινγκτον: με αφορμή τη σύγκρουση των Άγγλων στρατιωτών με την αμερικανική πολιτοφυλακή, ο βασιλιάς Γεώργιος Γ' κηρύσσει τους αποίκους επαναστάτες (Απρίλιος)
- 1776** ■ Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (4 Ιουλίου)
- 1778** ■ Συμμαχία ΗΠΑ με Γαλλία: η Γαλλία κηρύσσει τον πόλεμο κατά της Αγγλίας και στέλνει στρατό στην Αμερική να πολεμήσει στο πλευρό των αποίκων (Φεβρουάριος)
- 1781** ■ Μάχη στο Γιορκτάουν και ήττα των Άγγλων (Οκτώβριος)
- 1783** ■ Συνθήκη Βερσαλλιών: οι ΗΠΑ ανακηρύσσονται ανεξάρτητο κράτος
- 1787** ■ Σύνταγμα ΗΠΑ: Οι ΗΠΑ ανακηρύσσονται ομοσπονδία πολιτειών
- 1789** ■ Εκλογή του Τζορτζ Ουάσινγκτον ως πρώτου προέδρου των ΗΠΑ

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να διαβάσετε την πηγή. Κατόπιν να τη μελετήσετε παράλληλα με την πηγή 3α της προηγούμενης ενότητας. Να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας σε σύντομο κείμενο.

Βασικοί άξονες της πηγής αυτής της ενότητας (το προοίμιο της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας, 4 Ιουλίου 1776) είναι οι ακόλουθοι:

- Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι.
- Υπάρχουν ατομικά δικαιώματα που δεν μπορούν να καταργηθούν (να παραγραφούν), όπως της ζωής, της ελευθερίας, της αναζήτησης της ευτυχίας.
- Οι κυβερνήσεις νομιμοποιούνται μόνο με τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων.

- Η εξουσία των κυβερνήσεων πηγάζει από τη συγκατάθεση των κυβερνωμένων (του λαού).
- Ο λαός έχει το δικαίωμα να αντικαταστήσει την κυβέρνησή του, αν αυτή έρθει σε αντίθεση με τα συμφέροντά του.
- Κριτήριο μιας επιτυχημένης και αποδεκτής κυβέρνησης είναι η ευτυχία των πολιτών.

Είναι αδιαμφισβήτητη η κυριαρχία της ιδεολογίας του Διαφωτισμού στην Αμερικανική Διακήρυξη. Οι συντάκτες της φαίνεται να έχουν υπόψη τους τις πολιτικές ιδέες του Τζον Λοκ, κάποιες από τις οποίες παραθέτει η πηγή 3α της πρώτης ενότητας. Ο αγγλικός Διαφωτισμός είχε θεμελιώσει την έννοια του κοινωνικού συμβολαίου, με βάση το οποίο ασκούσαν η μοναρχική εξουσία. Η εξουσία του μονάρχη δεν ήταν απόλυτη· αντίθετα, ελεγχόταν από ένα ισχυρό κοινοβούλιο, που προωθούσε τα αιτήματα και προστάτευε τα δικαιώματα του λαού. Παρατηρώντας, εξάλλου, τη χρονολογία συγγραφής των δύο δοκιμών περί διακυβερνήσεως του Λοκ (1689), βλέπουμε ότι βρισκόμαστε ένα μόλις χρόνο μετά την ένδοξη επανάσταση⁸ στην Αγγλία και την ίδια χρονιά που ο Άγγλος μονάρχης ορκίστηκε την υπεράσπιση της «Διακήρυξης των Δικαιωμάτων» (Bill of Rights). Οι Αμερικανοί άποικοι υιοθέτησαν την ιδέα του «κοινωνικού συμβολαίου», γιατί τους έδινε εκείνο ακριβώς το δικαίωμα που απαιτούσαν οι περιστάσεις (= εξέγερση): το δικαίωμα αντίστασης ενάντια σε έναν καταπιεστή μονάρχη (τον Γεώργιο της Αγγλίας).

2. Να αναζητήσετε επιδράσεις των πολιτικών θέσεων του Μοντεσκιέ στον τρόπο πολιτειακής οργάνωσης των ΗΠΑ.

Η κύρια πολιτική ιδέα του Μοντεσκιέ, η αρχή της διάκρισης των εξουσιών, βρίσκει την εφαρμογή της στο αμερικανικό σύνταγμα του 1787. Το αμερικανικό σύνταγμα διαχωρίζει ρητά τα τρία είδη της εξουσίας: νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική, και απαγορεύει την άσκηση δύο ή περισσότερων μορφών εξουσίας από το ίδιο σώμα. Η νομοθετική εξουσία ασκείται από τα δύο σώματα που απαρτίζουν το Κογκρέσο, τη Γερουσία και τη Βουλή των Αντιπροσώπων. Ο Πρόεδρος, που εκλέγεται από ένα χωριστό σώμα εκλεκτόρων, ασκεί την εκτελεστική εξουσία. Τέλος, η δικαστική εξουσία είναι ανεξάρτητη και αιρετή. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η συγκέντρωση περισσότερων από μίας εξουσίας σε ένα πρόσωπο ή σώμα, που θα εξέθετε σε κίνδυνο το δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτεύματος.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ *Εικόνα-Χάρτης 1*: Οι 13 αγγλικές αποικίες στην Αμερική και η αμερικανική επανάσταση

Ο χάρτης απεικονίζει τις δεκατρείς αποικίες που ίδρυσαν οι Άγγλοι κατά τον 17ο αιώνα και στις αρχές του 18ου και οι οποίες αργότερα επαναστάτησαν: Γεωργία, Νότια Καρολίνα, Βόρεια Καρολίνα, Βιρτζίνια, Μαίρυλαντ, Ντελαγουέρ, Νιου

⁸ Βλέπε ενότητα 1, ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

Τζέρσεϊ, Πενσυλβάνια, Νέα Υόρκη, Κονέκτικατ, Ρόουντ Άιλαντ, Νιου Χάμσαϊρ, Μασαχουσέτη. Οι αποικίες αυτές είχαν πολλές διαφορές μεταξύ τους, οι οποίες οφείλονταν τόσο στη διαφορετική προέλευση των κατοίκων τους όσο και στις κλιματολογικές και εδαφολογικές συνθήκες. Οι αποικίες του βορρά ήταν περισσότερο πυκνοκατοικημένες με ανεπτυγμένη οικονομία και φιλελεύθερη ιδεολογία, ενώ οι αποικίες του νότου ήταν αραιοκατοικημένες, κυριαρχούσε η μεγάλη ιδιοκτησία και μια συντηρητική ιδεολογία (λ.χ. ήταν υπέρ της δουλείας).

■ **Εικόνα 2:** Η «γιορτή του τσαγιού»

Τη νύκτα της 16ης Δεκεμβρίου του 1773, αγανακτισμένοι κάτοικοι της Βοστώνης (Μασαχουσέτη), μεταμφιεσμένοι σε Ινδιάνους, πέταξαν στη θάλασσα αγγλικό τσάι, που ανήκε στην αγγλική εταιρεία των Ινδιών, αντιδρώντας με τον τρόπο αυτό στη φορολογική πολιτική της μητρόπολης Αγγλίας. Η εταιρεία των Ινδιών είχε το μονοπώλιο του τσαγιού στις 13 αποικίες⁹. Η δυναμική αυτή αντίδραση των Αμερικανών αποίκων, ένδειξη της ελευθεροφροσύνης, είχε αλυσιδωτές αντιδράσεις, με αποκορύφωμα το Κογκρέσο της Φιλαδέλφειας (Σεπτέμβριος 1774) και τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (Ιούλιος 1776).

■ **Εικόνα 3:** Τζ. Τράμπουλ, «Η υπογραφή της αμερικανικής Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας 4 Ιουλίου 1776»

Στο μέσον της εικόνας, όρθιοι, διακρίνονται με σκούρα ενδυμασία οι δύο συντάκτες της Διακήρυξης, ο Τόμας Τζέφερσον και ο Βενιαμίν Φραγκλίνος. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας αποτελεί την πρώτη πρακτική εφαρμογή των πολιτικών ιδεών του Διαφωτισμού και θεμελίωσε ιδεολογικά την αμερικανική επανάσταση. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας ψηφίστηκε από τη Συνέλευση της Φιλαδέλφειας (το Κογκρέσο, τη γενική συνέλευση των αντιπροσώπων των επαναστατημένων αποίκων) στις 4 Ιουλίου 1776.

■ **Παράδειγμα:** Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας

Για την ανάλυση του παραθέματος, βλ. την απάντηση στην ερώτηση 1 του σχολικού βιβλίου.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Επταετής πόλεμος (1756-1763): Η Αγγλία ήταν δυσαρεστημένη από την επέμβαση της Γαλλίας στον πόλεμο για τη διαδοχή της Αυστρίας (όταν η Μαρία Θηρεσία ανέβηκε στον αυστριακό θρόνο στη θέση του πατέρα της Καρόλου ΣΤ', το 1740, τα πιο ισχυρά κράτη της Ευρώπης –Ισπανία, Πρωσία, Γαλλία– αμφισβήτησαν τη νομιμότητα της διαδοχής της και επιτέθηκαν στην Αυστρία με στόχο την κατάληψη εδαφών της δυναστείας των Αψβούργων). Επιπλέον, η Αγγλία εποφθαλιούσε τις γαλλικές αποικίες στον Καναδά και στην Ινδία. Το 1756 έγινε αντιστροφή συμμαχιών: Η Αγγλία συμμαχούσε με την

⁹ Β. Σκουλάτου, Ν. Δημακοπούλου, Σ. Κόνδη, *Ιστορία νεότερη*, ΟΕΔΒ, 2002, σελ. 173-174.

Πρωσία εναντίον της Γαλλίας και της Αυστρίας¹⁰. Ο πόλεμος, που χαρακτηρίζεται ως πρώτος παγκόσμιος, έληξε με νικήτρια την αγγλο-πρωσική πλευρά και η Γαλλία αναγκάστηκε να παραχωρήσει στην Αγγλία τον Καναδά. Αποτέλεσμα του Επταετούς πολέμου ήταν ολόκληρη η βόρεια Αμερική, εκτός από το τμήμα δυτικά των Απαλαχίων, που κατοικείται από ιθαγενείς, και της Λουϊζιάνας (δυτικά του ποταμού Μισισιπή), που ανήκε στην Ισπανία, να βρεθεί κάτω από αγγλική επιρροή. Η πολιτική της Αγγλίας μετά τον Επταετή πόλεμο την έφερε σε σύγκρουση με τους αποίκους. Η πολιτική αυτή εκφράστηκε:

Παραϊστορικά:

Ένας άποικος περιγράφει τον εαυτό του
 «Ποιος είναι λοιπόν ο Αμερικανός, αυτός ο νέος άνθρωπος; Είναι είτε ένας Ευρωπαίος είτε ο απόγονος κάποιου Ευρωπαίου, φορέας αυτής της περίεργης μείξης αίματος που δεν τη συναντά κανείς σε καμιά άλλη χώρα [...] θα μπορούσα να σας δώσω σαν παράδειγμα μια οικογένεια που ο παππούς ήταν Άγγλος και η γυναίκα του Ολλανδή. Ο γιος του παντρεύτηκε μια Γαλλίδα και τα τέσσερα παιδιά τους έχουν τώρα γυναίκες διαφορετικής εθνικότητας».

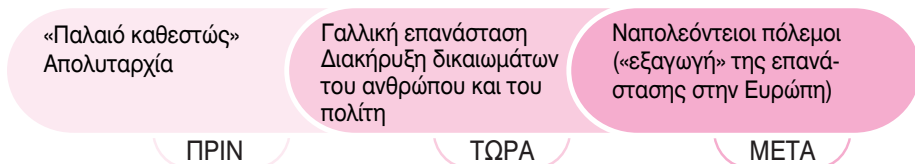
- α) με την απαγόρευση της επέκτασης των εδαφών των αποίκων προς τη δύση (περιοχή του ποταμού Οχάιο),
- β) με την πρόθεση της Αγγλίας να κάνει απόσβεση των πολεμικών της δαπανών με την επιβολή νέων φόρων και δασμών σε βάρος των αποίκων.

¹⁰ Βλ. ενδεικτικά S. Berstein, P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, ό.π., σελ. 473-474.

3

Ενότητα

Η έκρηξη και η εξέλιξη της γαλλικής επανάστασης (1789-1794)

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η οργάνωση της γαλλικής κοινωνίας κατά τον 18ο αιώνα (προεπαναστατικά)

- Η γαλλική κοινωνία, κατά την προεπαναστατική περίοδο, ήταν αυστηρά διαχωρισμένη σε τρεις τάξεις με κριτήριο την καταγωγή και τα προνόμια που απολάμβανε η κάθε τάξη. Οι τρεις τάξεις ήταν:
 - Οι ανώτεροι κληρικοί: αποτελούσαν το 0,5% του συνολικού πληθυσμού.
 - Οι ευγενείς: αντιπροσώπευαν το 1,5% του πληθυσμού.
(Και οι δύο παραπάνω τάξεις είχαν πολλά προνόμια και δε φορολογούνταν.)
 - Η τρίτη τάξη (αστοί, αγρότες και εργάτες): αποτελούσαν το 98% του πληθυσμού. Είχαν πολλές υποχρεώσεις και πλήρωναν το σύνολο των φόρων.

Οι επιπτώσεις του παλαιού καθεστώτος

- Η προεπαναστατική κοινωνική δομή ονομάστηκε «παλιό καθεστώς».
- Το παλιό καθεστώς προκάλεσε δυσαρέσκεια και δυσφορία στην τρίτη τάξη, που δεν είχε προνόμια.
 - Τη μεγαλύτερη δυσαρέσκεια, όπως ήταν φυσικό, την προκαλούσε στην αστική τάξη που, ενώ δέσποζε οικονομικά, αποκλειόταν από την λήψη των πολιτικών αποφάσεων.

Η πρώτη φάση της γαλλικής επανάστασης, Μάιος 1789 - Αύγουστος 1792

Η Συνέλευση των Γενικών Τάξεων

- Το αίσθημα γενικής δυσφορίας που εδραιώθηκε στη γαλλική κοινωνία από την επιδείνωση των συνθηκών ζωής ανάγκασε τον βασιλιά Λουδο-

βίκο ΙΣΤ' να συγκαλέσει Συνέλευση των Γενικών Τάξεων (Μάιος 1789).

- Στη Συνέλευση των Γενικών Τάξεων η «τρίτη τάξη» απαίτησε μεταρρυθμίσεις, αλλά ο βασιλιάς ζήτησε νέους φόρους.
- Η τρίτη τάξη αντέδρασε στα νέα φορολογικά μέτρα του βασιλιά και αυτοανακηρύχθηκε σε Εθνοσυνέλευση. Ο βασιλιάς όμως δεν αναγνώρισε την Εθνοσυνέλευση και έκλεισε την αίθουσα του συνεδρίου. Οι αντιπρόσωποι της τρίτης τάξης συγκεντρώθηκαν τότε στην αίθουσα του σφαιριστηρίου, όπου και ορκίστηκαν (ο «όρκος του σφαιριστηρίου», 20 Ιουνίου 1789) ότι θα δώσουν σύνταγμα στη Γαλλία.
- Ο βασιλιάς αναγκάστηκε να υποχωρήσει και η Εθνοσυνέλευση αυτοανακηρύχθηκε σε Συντακτική¹¹ (9 Ιουλίου 1789). Στην προσπάθεια του βασιλιά να διαλύσει την Εθνοσυνέλευση, οι πολίτες αντέδρασαν δυναμικά και εξεγέρθηκαν:
 - Αποφάσισαν να υπερασπιστούν την Εθνοσυνέλευση και κατέλαβαν τη Βασίλη, μισητό σύμβολο της απολυταρχίας (14 Ιουλίου 1789). Η 14η Ιουλίου αποτελεί σήμερα εθνική γιορτή των Γάλλων.
 - Παράλληλα, όλο και περισσότερες περιοχές στην ύπαιθρο επαναστατούσαν.

Οι ενέργειες της Συντακτικής συνέλευσης

- Η Συντακτική Συνέλευση
 - κατήργησε τα προνόμια (4 Αυγούστου 1789) και
 - ψήφισε τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη (26 Αυγούστου 1789). Οι ενέργειες αυτές της Συνέλευσης διαπνέονταν από τα ιδεώδη του Διαφωτισμού.
- Ο βασιλιάς, τελικά, αναγκάστηκε να αποδεχτεί αυτές τις αποφάσεις ύστερα από την κατάληψη των ανακτόρων των Βερσαλλιών (5 Οκτωβρίου 1789).

Τα πολιτικά ρεύματα της Συντακτικής συνέλευσης

- Στη Συντακτική συνέλευση διαμορφώθηκαν τρία πολιτικά ρεύματα. Οι παρατάξεις αυτές ονομάστηκαν συμβατικά από τις θέσεις στις οποίες κάθονταν (αλλά τα ονόματα αυτά μέχρι και σήμερα είναι έντονα φορτισμένα ιδεολογικά):
 - Η **δεξιά**: δεν επιθυμούσε περαιτέρω μεταβολές του παλαιού καθεστώτος.
 - Το **κέντρο**: αποδεχόταν τη μοναρχία, αλλά με συμμετοχή ευγενών και μεγαλοαστών στη λήψη των αποφάσεων.
 - Η **αριστερά**: είχε ως όραμα το αμερικανικό πολίτευμα (αβασίλευτη δημοκρατία).

¹¹ Μια Συντακτική εθνοσυνέλευση αλλάζει το πολίτευμα ενός κράτους. Μια Αναθεωρητική εθνοσυνέλευση (βουλή) αλλάζει κάποιες διατάξεις του συντάγματος, αλλά όχι το πολίτευμα.

Η διάδοση των ιδεών της επανάστασης

- Συνέπεια της συμμετοχής του λαού στις εξελίξεις ήταν η δημιουργία πολιτικών οργανώσεων (λέσχες). Οι ιδέες της επανάστασης γίνονταν ολοένα και περισσότερο κτήμα περισσότερων ανθρώπων. Ιδιαίτερα στη διάδοση των ιδεών της επανάστασης βοήθησαν:
 - Οι λέσχες (λ.χ. Ιακωβίνοι, Κορδελιέροι), που κινητοποιούσαν μεγάλο αριθμό πολιτών.
 - Τα πολιτικά φυλλάδια και οι εφημερίδες, που πολλαπλασιάστηκαν.

Το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας

- Η Συντακτική συνέλευση ψήφισε το πρώτο σύνταγμα της Γαλλίας το 1791, εγκαθιδρύοντας το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας. Σύμφωνα με το Σύνταγμα,
 - Το έθνος ανακηρύχτηκε κυρίαρχο.
 - Η Νομοθετική συνέλευση (Βουλή) ορίστηκε ως νομοθετικό σώμα.
 - Ο βασιλιάς θα ασκούσε την εκτελεστική εξουσία μαζί με έξι υπουργούς.
 - Η δικαστική εξουσία κηρύχθηκε ανεξάρτητη.
 - Δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο όσοι κατείχαν περιουσία και πλήρωναν φόρους.

Περαιτέρω ενέργειες της Συντακτικής συνέλευσης

- Η Συντακτική συνέλευση είχε να αντιμετωπίσει και σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Αυτά την ώθησαν σε περαιτέρω ενέργειες:
 - Προέβη στην εθνικοποίηση της περιουσίας του κλήρου, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως εγγύηση για την έκδοση χαρτονομίσματος.
 - Οι κληρικοί θεωρήθηκαν λειτουργοί του κράτους και όφειλαν υπακοή στην πολιτεία.
 - Οι συντεχνίες καταργήθηκαν και απαγορεύτηκαν οι απεργίες.
- Οι ρυθμίσεις αυτές δεν έγιναν δεκτές από τον βασιλιά, ο οποίος προσπάθησε να διαφύγει από το Παρίσι, αλλά έγινε αντιληπτός και αναγκάστηκε να επιστρέψει, ούτε από την εκκλησία.

Η Νομοθετική συνέλευση και η πολιτική των Γιρονδίνων

- Η **Νομοθετική συνέλευση**, που προήλθε από τις εκλογές του 1791, ελεγχόταν από τους Γιρονδίνους. Η συνέλευση είχε να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα,
 - τόσο στο εξωτερικό: ο βασιλιάς και ορισμένοι αριστοκράτες, σε συνεννόηση με τους βασιλείς της Αυστρίας και της Πρωσίας σχεδίαζαν επίθεση εναντίον του επαναστατικού καθεστώτος,
 - όσο και στο εσωτερικό: τα πιο ριζοσπαστικά τμήματα του λαού –οι «αβράκωτοι»– αξίωναν την έκπτωση του βασιλιά.

- Οι **Γρονδίνιοι**, εκτιμώντας ότι ο πόλεμος εναντίον εξωτερικών εχθρών της Γαλλίας θα συσπείρωνε τον λαό, κήρυξαν τον πόλεμο εναντίον της Αυστρίας και της Πρωσίας (20 Απριλίου 1792).
- Ύστερα από τις πρώτες αποτυχίες του γαλλικού στρατού, την ύποπτη στάση του βασιλιά και την πείνα, τα λαϊκά στρώματα ανέλαβαν επαναστατική δράση (κατάληψη των ανακτόρων του Κεραμεικού, 10 Αυγούστου 1792)
- Η Νομοθετική Συνέλευση:
 - Έθεσε τον βασιλιά υπό περιορισμό.
 - Έδωσε την εκτελεστική εξουσία σε ένα συμβούλιο με επικεφαλής τον Δαντόν, ο οποίος ήταν στέλεχος των Κορδελιέρων.
 - Αναγνώρισε το δικαίωμα της καθολικής ψηφοφορίας (όλοι οι άντρες απέκτησαν πολιτικά δικαιώματα).
 - Δήμειυσε τις περιουσίες των αριστοκρατών που διέφυγαν στο εξωτερικό.
 - Διαχώρισε την εκκλησία από το κράτος.
 - Κήρυξε την πατρίδα σε κίνδυνο.
- Η νίκη των Γάλλων στο Βαλμί (20 Σεπτεμβρίου 1792) κατά των Πρώσων έσωσε την επανάσταση.

Η δεύτερη φάση της γαλλικής επανάστασης, Σεπτέμβριος 1792 - Ιούλιος 1794

Οι ενέργειες της Συμβατικής συνέλευσης

- Η Συμβατική συνέλευση αναδείχτηκε έπειτα από καθολική ψηφοφορία.
 - Κατάργησε τη μοναρχία (ύστερα από πρόταση των Ορεινών) στις 21 Σεπτεμβρίου 1792.
 - Εγκαθίδρυσε (για πρώτη φορά στην Ευρώπη) το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας.
 - Άλλαξε το ημερολόγιο και καθιέρωσε τα έτη της Δημοκρατίας.
 - Καταδίκασε τον βασιλιά και τη βασίλισσα σε θάνατο (1793).
 - Συνέχισε τον πόλεμο με στόχο την κατάληψη των εδαφών που θεωρούνταν γαλλικά στο Βέλγιο και στις όχθες του ποταμού Ρήνου.

Τα προβλήματα της Συμβατικής (τέλη 1792 - αρχές 1793)

- Η συνέχιση του πολέμου συσπείρωσε εναντίον της Γαλλίας πολλές ευρωπαϊκές χώρες.
- Ταυτόχρονα, σημειώθηκαν αντεπαναστατικές εξεγέρσεις στο εσωτερικό (1793, στην επαρχία της Βανδέας) και η οικονομική κατάσταση επιδεινωνόταν, ιδίως για τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα.

Η πτώση των Γρονδίνων και η επαναστατική κυβέρνηση των Ορεινών

Η Συμβατική, μετά από πιέσεις των Ορεινών (όπου πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιζαν οι Ιακωβίνοι):

- Σύστησε την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας και την Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας, καθώς και επαναστατικά δικαστήρια, με στόχο την καταστολή της αντεπαναστασης.
- Διέταξε τη σύλληψη των ηγετών των Γιρονδίνων (Ιούνιος 1793).
- Ενέκρινε το σύνταγμα του έτους Ι (24 Ιουνίου 1793).
- Οι Ορεινοί, με ηγέτη τον Ροβεσπιέρο, σχημάτισαν επαναστατική κυβέρνηση (4 Δεκεμβρίου 1793) και επέβαλαν την περίοδο της Τρομοκρατίας. Δύο όψεις της Τρομοκρατίας είναι:
 - Ο στρατός χρησιμοποιήθηκε για την καταστολή των εσωτερικών εχθρών και όχι μόνο για εξωτερικούς.
 - Στο όνομα της προστασίας της επανάστασης εκτελέστηκαν 40.000 ύποπτοι για αντεπαναστατική δράση.
 - Καταργήθηκε η χριστιανική θρησκεία και θεοπίστηκε η λατρεία του Ανώτατου Όντος.
 - Άλλαξε το ημερολόγιο και τα ονόματα των μηνών.
- Τα ακραία μέτρα προκάλεσαν αντιδράσεις και ο Ροβεσπιέρος εκτελέστηκε (28 Ιουλίου 1794) μαζί με 20 συνεργάτες του.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1788-1789** ■ Βαρύς χειμώνας και πείνα αναγκάζουν τον λαό σε λεηλασίες
- 1789** ■ Έναρξη γαλλικής επανάστασης
- Η Συνέλευση των Γενικών Τάξεων στο ανάκτορο των Βερσαλλιών (Μάιος)
- Ο όρκος του σφαιριστηρίου: οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης ορκίζονται να δώσουν σύνταγμα στη Γαλλία (Ιούνιος)
- Η Εθνοσυνέλευση αυτοανακηρύσσεται σε Συντακτική (Ιούλιος)
- Κατάληψη της Βαστίλης (14 Ιουλίου)
- Κατάργηση των προνομίων (4 Αύγουστου)
- Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη (26 Αυγούστου)
- Ο βασιλιάς δέχεται τις αποφάσεις της Συντακτικής συνέλευσης, ύστερα από την κατάληψη των Βερσαλλιών (5 Οκτωβρίου)
- 1791** ■ Η Συντακτική ψηφίζει το πρώτο Σύνταγμα της Γαλλίας: συνταγματική μοναρχία
- 1792** ■ Η Νομοθετική συνέλευση κηρύσσει τον πόλεμο κατά της Πρωσίας (20 Απριλίου)
- Ο λαός του Παρισιού καταλαμβάνει τα ανάκτορα του Κεραμεικού (10 Αυγούστου)
- Νίκη των Γάλλων κατά των Πρώσων στο Βαλμί (20 Σεπτεμβρίου)

- Η Συμβατική συνέλευση, ύστερα από πρόταση των Ορεινών, καταργεί τη μοναρχία και εγκαθιδρύει το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας (21 Σεπτεμβρίου)
- 1793** ■ Αντεπανάσταση της Βανδέας (Ιανουάριος)
- Εκτέλεση του βασιλιά (21 Ιανουαρίου)
- Σύλληψη των ηγετών των Γιρονδίνων από τη Συμβατική συνέλευση που ελέγχεται από τους Ιακωβίνους (Ιούνιος)
- Έγκριση από το σύνταγμα του έτους Ι (24 Ιουνίου)
- Επαναστατική κυβέρνηση του Ροβεσπιέρου – περίοδος Τρομοκρατίας (4 Δεκεμβρίου)
- 1794** ■ Καταδίκη Ροβεσπιέρου σε θάνατο (28 Ιουλίου)

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε την πηγή 1. Στη συνέχεια, και αφού ξαναμελετήσετε τις πηγές 3 και 4 της ενότητας 1, να συντάξετε σύντομο κείμενο με θέμα τις επιδράσεις του Διαφωτισμού στη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της γαλλικής επανάστασης.

Στην πηγή 1 της ενότητας 3 (η Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, 1789), διαφαίνεται με σαφήνεια η επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού στη γαλλική επανάσταση. Υπάρχει αναφορά, ακόμα και με την ίδια διατύπωση, των ιδεών που διακήρυξαν οι πιο διακεκριμένοι διαφωτιστές, όπως ο Λοκ, ο Ρουσό, ο Βολτέρος, ο Μοντεσκιέ κ.ά. Παραθέτουμε αναλυτικότερα, τον παρακάτω πίνακα:

Ενότητα 1η: <i>Διαφωτισμός</i>	Πηγή 3 α Λοκ	Ο λαός έχει δικαίωμα αντίστασης και χρήσης βίας κατά ενός άδικου και τυραννικού ηγεμόνα.
	Πηγή 3 β Ρουσό	Η εξουσία πηγάζει από τη λαϊκή βούληση. Κάθε εξουσία απορρέει από τον λαό και υπάρχει υπέρ αυτού.
	Πηγή 4 Μοντεσκιέ	Τα τρία είδη εξουσίας –νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική– δεν πρέπει να συμπίπτουν στο ίδιο πρόσωπο ή θεσμό, γιατί απειλείται η ελευθερία των πολιτών.
Ενότητα 3η: <i>Γαλλική επανάσταση</i>	Πηγή 1	Οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και απολαμβάνουν ισότητα δικαιωμάτων. Σκοπός του κράτους είναι η διαφύλαξη των «φυσικών» δικαιωμάτων (ζωής, ελευθερίας, ιδιοκτησίας). Κάθε εξουσία πηγάζει από το έθνος και σέβεται τη γενική βούληση.

Επομένως, η Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της γαλλικής επανάστασης αποτελεί ουσιαστικά έκφραση των ιδεών του Διαφωτισμού. Ο Διαφωτισμός προπαγάνδισε με σθένος την ελευθερία και την ισότητα μεταξύ των ανθρώπων και την ανάγκη σεβασμού των δικαιωμάτων τους. Η Διακήρυξη τα έκανε αυτά πράξη. Η Διακήρυξη, εξάλλου, έρχεται ως θεματοφύλακας των δικαιωμάτων που ο Διαφωτισμός είχε θεωρήσει θεμελιώδη («φυσικά» και απαραράγραπτα) και που δεν είχε σεβαστεί η απόλυτη εξουσία της εποχής. Αποτελούσε, μάλιστα, «ηχώ» ανάλογης διακήρυξης, των Αμερικανών επαναστατών το 1776, με τη διαφορά όμως ότι δεν απευθυνόταν μόνο στους Γάλλους, αλλά σε όλους τους λαούς του κόσμου. Το χαρακτηριστικό αυτό «την κατέστησε σημείο αναφοράς όλων των λαών»¹².

2. Να μελετήσετε και στη συνέχεια να σχολιάσετε την εικόνα 2.

Ο πίνακας εκπέμπει τον ενθουσιασμό που έχει συνεπάρει τον καλλιτέχνη –όπως και την πλειοψηφία των πνευματικών ανθρώπων της εποχής– για τα δραματικά γεγονότα της επανάστασης. Στην ατμόσφαιρα που αναδύει ο πίνακας υπάρχει διάχυτη η πεποίθηση ότι οι πρωταγωνιστές βιώνουν μια σημαντική καμπή στη γαλλική ιστορία και ότι σημαντικές βελτιώσεις πρόκειται να επέλθουν στη γαλλική κοινωνία. Διαφαίνεται η πίστη στην έναρξη μιας νέας εποχής, που κύρια χαρακτηριστικά της θα είναι η αδελφοσύνη, ισότητα και η ελευθερία.

Σε μια αίθουσα κατάμεστη από κόσμο που ζητωκραυγάζει και ορκίζεται με υψωμένο το δεξί χέρι ότι θα πολεμήσει για σύνταγμα, γεννιέται το πνεύμα της δημοκρατίας και της συναδέλφωσης. Άνθρωποι παραληρούν, αγκαλιάζονται και συμμετέχουν ολόψυχα στην ιστορική απόφαση της Εθνοσυνέλευσης να δώσει σύνταγμα στη Γαλλία. Στη μέση πάνω, σε ένα τραπέζι, για να είναι ορατός από όλους, κάποιος διαβάζει τον όρκο και υψώνει το δεξί του χέρι. Οι άλλοι γύρω του και πίσω, σε ολόκληρη την αίθουσα, υψώνουν κι αυτοί το χέρι τους και ορκίζονται πίστη στο σύνταγμα. Μπροστά του τρεις άνθρωποι δίνουν τα χέρια και κάνουν πράξη το σύνθημα της γαλλικής επανάστασης: αδελφοσύνη. Ο ένας από αυτούς, αριστερά, είναι ιερωμένος, ο άλλος δεξιά φαίνεται από την ενδυμασία του να είναι ευγενής. Στο μέσον ένας άλλος (εκπρόσωπος της αστικής τάξης;) τους ενώνει. Στο πανηγύρι της δημοκρατίας συμμετέχουν όλες οι τάξεις, αλλά και όλες οι ηλικίες, καθώς φαίνεται από τους δύο νέους που υποβαστάζουν έναν ηλικιωμένο στα αριστερά της εικόνας. Πάνω αριστερά, ένας ορμητικός άνεμος εισβάλλει μέσα στην αίθουσα, όπως υποδηλώνεται από το κούνημα της κουρτίνας. Είναι ο άνεμος του ενθουσιασμού του πλήθους που στηρίζει την επανάσταση. Από την ανοιχτή κουρτίνα εισβάλλει και το φως μέσα στην κατάμεστη αίθουσα, το οποίο –συμβολικά– φωτίζει τον άνθρωπο στο μέσον της εικόνας.

¹² Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 20.

3. Αφού μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 3, να αναφερθείτε στη συμμετοχή και στον ρόλο των γυναικών στη γαλλική επανάσταση.

Ο αγώνας, κατά τη διάρκεια της γαλλικής επανάστασης, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πολιτικός, κοινωνικός, ή ακόμα και ταξικός. Δύσκολα όμως θα του απέδιδε κανείς τον όρο φυλετικός. Είναι φανερό ότι η καταπίεση και η φτώχεια άγγιζαν τους ανθρώπους, πρώτιστα, λόγω της κοινωνικής τους θέσης και όχι λόγω του φύλου τους. Είναι εύλογο, επίσης, ότι στον αγώνα εναντίον των καταπιεστών θα συμμετείχαν και οι γυναίκες, αφού αυτές ήταν καθημερινά μάρτυρες των άθλιων συνθηκών διαβίωσης των οικογενειών τους και των αδικιών του παλαιού καθεστώτος.

Η πηγή 2 μας αναφέρει ότι κάποια Ολυμπία ντε Γκουζ υπήρξε μαχητική αγωνίστρια. Αναμφίβολα, υπήρχαν κι άλλες πολλές σαν και αυτήν. Πολλές χιλιάδες ακόμα γυναίκες πήραν μέρος στην εξέγερση με αυτοθυσία και ηρωισμό. Η εικόνα 3 μαρτυρά το γεγονός. Στο ντοκουμέντο αυτό απεικονίζονται αποφασισμένες και οπλισμένες γυναίκες να βαδίζουν εναντίον των ανακτόρων. Η αποσιώπηση όμως του ρόλου των γυναικών στην επαναστατική δραστηριότητα υποδηλώνει μάλλον μια παγιωμένη νοοτροπία λανθάνοντος ρατσισμού, παρά μία αυτονόητη παραδοχή για ισότιμη συμμετοχή των δύο φύλων στις επαναστατικές εξελίξεις. Ο σεξιστικός αυτός ρατσισμός έχει να κάνει με την άποψη ότι η γυναικεία παρουσία δεν μπορεί να είναι πρωταγωνιστική στις πολιτικές και ευρύτερα κοινωνικές εξελίξεις. Έτσι, θεωρείται φυσικό από τους σύγχρονους πρωταγωνιστές των γεγονότων και από μεταγενέστερους αποτιμητές τους (λ.χ. ιστορικούς) να μη δοθεί έμφαση στον ρόλο των γυναικών. Αποτέλεσμα αυτού του ρατσισμού ήταν να μη ληφθούν υπόψη στη Διακήρυξη των δικαιωμάτων τα δικαιώματα των γυναικών. Για τον λόγο αυτόν ακριβώς διαμαρτύρεται η Ολυμπία ντε Γκουζ (Olympe de Gouges). Είναι κατάφωρη αδικία για την επανάσταση και τις ιδέες της η μη παράλληλη απελευθέρωση των γυναικών.

4. Να συγκεντρώσετε στοιχεία για τις πολιτικές αντιλήψεις του Ροβεσπιέρου (πηγή 4 και ενότητα 4, πηγές 1 και 3).

Ο Ροβεσπιέρος ήταν ηγετική φυσιογνωμία των Ιακωβίνων και ήρθε στην εξουσία στη δεύτερη φάση της γαλλικής επανάστασης (τέλη 1792 - μέσα 1794), όταν τον πολιτικό έλεγχο τον είχε η Συμβατική συνέλευση. Οι πολιτικές του αντιλήψεις έχουν κριθεί ως ριζοσπαστικές, αντιμοναρχικές και ακραία επαναστατικές. Πίστευε ότι η επαναστατική εξουσία έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί κάθε μέσο, ακόμα και ωμή βία, προκειμένου να υπερασπιστεί τη θέση της: «στους εχθρούς του λαού δεν οφείλει παρά μόνο τον θάνατο». Οι αντιλήψεις του αυτές οδήγησαν τη γαλλική επανάσταση στη φάση της Τρομοκρατίας, όταν στο όνομα της επανάστασης εκτελέστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες δεκάδες χιλιάδες ανθρώπων. Ο Ροβεσπιέρος δεν άφηνε κανένα περιθώριο δράσης και ανάκτησης της εξουσίας στους πρώην καταπιεστές του λαού. Εξέφραζε την πολιτική εκείνη ομάδα των επαναστατών που δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με την παρουσία του βασιλιά στην εξουσία: «...δεν καταλαβαίνουμε ότι μπορεί να ζήσει κανείς μαζί τους [ενν.

με τους βασιλιάδες]». Δεν αποδεχόταν καμία μορφή μοναρχικού πολιτεύματος. Ολόκληρη η εξουσία έπρεπε να περάσει στα χέρια του λαού, ο οποίος εκπροσωπούταν από την επαναστατική κυβέρνηση. Το πρόβλημα ήταν ότι στις δύσκολες εκείνες στιγμές «οι καλοί πολίτες», στους οποίους, κατά τον Ροβεσπιέρο, η επαναστατική κυβέρνηση όφειλε ολοκληρωμένη προστασία (παράθεμα 4, ενότητα 3), δεν ήταν εύκολο να διακριθούν από τους εχθρούς της επανάστασης. Αλλά, σε μια αληθινή δημοκρατία ίσως τελικά δεν επιτρέπεται να υπάρχουν διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στους πολίτες. Εξάλλου, όπως ο ίδιος ο Ροβεσπιέρος έλεγε μπροστά στη Συμβατική εθνοσυνέλευση (παράθεμα 3, ενότητα 4): «μόνο στη δημοκρατία το κράτος είναι αληθινά η πατρίδα όλων των ανθρώπων».

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα 1:** Γελοιογραφία που απεικονίζει την τρίτη τάξη να κουβαλά τον κλήρο και την αριστοκρατία

Η γελοιογραφία αυτή είναι από γκραβούρα (βαθυτυπία) της εποχής και αποδίδει εύστοχα την καταπίεση που υφίσταται η πλειοψηφία του γαλλικού λαού, η οποία αποτελούσε την τρίτη τάξη, από τις άλλες προνομιούχες τάξεις της γαλλικής προεπαναστατικής κοινωνίας. Μια ανθρώπινη μορφή, που παριστάνει την τρίτη τάξη, κουρασμένη από τον κάματο, σκυθρωπή και απογοητευμένη, καμπουριασμένη τόσο, ώστε η πλάτη να είναι σε οριζόντια θέση, βρίσκεται σε θέση υποζυγίου και στηρίζεται σε ένα μπαστούνι που καταλήγει σε τσάπα (σύμβολο του εργάτη). Η τρίτη τάξη κουβαλάει δύο μορφές που φαίνονται να απολαμβάνουν τη θέση τους. Είναι ξεκούραστες και καλοντυμένες. Οι μορφές αυτές αναπαριστούν, φυσικά, τους ευγενείς και τον ανώτερο κλήρο, που τότε μοιράζονταν τα προνόμια και τα ανώτερα αξιώματα, χωρίς καμία επιβάρυνση.

■ **Εικόνα 2:** Ζ.Λ. Νταβίντ, ο όρκος του σφαιριστηρίου, 20 Ιουνίου 1789

Ο πίνακας αυτός απεικονίζει την ιστορική στιγμή του όρκου των εκπροσώπων της αστικής τάξης στην αίθουσα του σφαιριστηρίου (1789) ότι θα παραχωρήσουν σύνταγμα στη Γαλλία. Στην αίθουσα αυτή κατέφυγαν όταν ο βασιλιάς έκλεισε την αίθουσα των συνεδριάσεων της συνέλευσης των τριών τάξεων. Ο πίνακας φιλοτεχνήθηκε μόλις δύο χρόνια μετά τα γεγονότα που απεικονίζει –δηλαδή το 1791–, κι έτσι μεταφέρει σε εμάς άμεσα τον ενθουσιασμό που είχε συνεπάρει τους αντιπροσώπους της Τρίτης Τάξης. Ο καλλιτέχνης είναι μία ηγετική φυσιογνωμία της τεχντροπίας του νεοκλασικισμού, ο Γάλλος ζωγράφος Jacques-Louis David, ο οποίος είναι σύγχρονος των γεγονότων της γαλλικής επανάστασης (γεννήθηκε στο Παρίσι το 1748) και ένθερμος υποστηρικτής της. Βλέπε, επίσης, την απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

■ **Εικόνα 3:** Οπλισμένες γυναίκες βαδίζουν εναντίον των ανακτόρων των Βερσαλλιών, 5 Οκτωβρίου 1789

Στις 5 Οκτωβρίου 1789 έξι χιλιάδες γυναίκες του Παρισιού, κυρίως οι εργάτριες των προαστίων και οι πωλήτριες της αγοράς, έχοντας μαζί τους δύο κανόνια, οργάνωσαν πορεία προς τις Βερσαλλίες, για να ζητήσουν από τον Λουδοβίκο ψωμί.

■ **Εικόνα 4:** Ο αποκεφαλισμός του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΣΤ', 21 Ιανουαρίου 1793

Στις 26 Σεπτεμβρίου 1792 ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΣΤ', που είχε προσπαθήσει να οργανώσει την επέμβαση ξένων μοναρχών εναντίον της επανάστασης, καταδικάστηκε από επαναστατικό δικαστήριο σε θάνατο με την κατηγορία για συνωμοσία κατά της δημόσιας ελευθερίας και απόπειρα κατά της εθνικής ασφάλειας. Εκτελέστηκε στην γκιλοτίνα στις 21 Ιανουαρίου 1793 στην πλατεία, όπου υπήρχε το άγαλμα του Λουδοβίκου ΙΕ' και που αργότερα ονομάστηκε Πλατεία της Επανάστασης.

■ **Εικόνα 5:** Επαναστατικό δικαστήριο δικάζει έναν ευγενή

Το παρακάτω απόσπασμα από νόμο του 1794 για τη λειτουργία των επαναστατικών δικαστηρίων είναι χαρακτηριστικό:

«Το επαναστατικό δικαστήριο ιδρύθηκε για να τιμωρεί τους εχθρούς του λαού [...]. Η ποινή που επιβάλλεται σε όλα τα αδικήματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του επαναστατικού δικαστηρίου είναι θάνατος [...]. Στον κατηγορούμενο δεν υποβάλλονται ερωτήσεις σε δημόσια δίκη: η διαδικασία της μυστικής ανάκρισης καταργείται ως περιττή [...]. Αν υπάρχουν τεκμήρια, είτε υλικά είτε ηθικά, ανεξάρτητα από τη μαρτυρική απόδειξη, δε θα εξετάζονται καθόλου μάρτυρες, εκτός αν η διαδικασία αυτή θεωρηθεί αναγκαία είτε για να αποκαλυφθούν συνένοχοι είτε για άλλους ύψιστους λόγους δημοσίου συμφέροντος¹³ [...].

■ **Παράθεμα 1:** Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, 1789

Η Διακήρυξη των δικαιωμάτων ψηφίστηκε με πρόταση του Λαφαγιέτ (Lafayette), επικεφαλής της Εθνοφυλακής του Παρισιού, μετά την κατάληψη της Βασίλης. Η Διακήρυξη είναι επηρεασμένη από μια αντίστοιχη αγγλική διακήρυξη του 1689, από το αμερικανικό σύνταγμα και, βέβαια, από τις ιδέες του Διαφωτισμού. Με τη Διακήρυξη αυτή γίνεται για πρώτη φορά στη Γαλλία λόγος σε κρατικό έγγραφο για δικαιώματα του πολίτη. Αναγνώριζε σε όλους το δικαίωμα της ισότητας, της ελευθερίας και το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας. Καταργήθηκαν οι τίτλοι ευγενείας και οριζόταν ότι όλοι οι πολίτες ήταν δεκτοί σε όλα τα αξιώματα, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

■ **Παράθεμα 2:** Τα δικαιώματα των γυναικών αγνοήθηκαν και από τους επαναστάτες

¹³ Βλ. Β. Κρεμμυδάς, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, ελληνική – ευρωπαϊκή και παγκόσμια*, ΟΕΔΒ, Γ' Γυμνασίου, 1984, σελ. 133.

Η επανάσταση του 1789 αναπτέρωσε τις ελπίδες των γυναικών για τη χειραφέτησή τους. Οι γυναίκες, ιδιαίτερα των λαϊκών τάξεων, έπαιξαν σοβαρότατο ρόλο σε στιγμές που κρινόταν η τύχη της επανάστασης αυτής. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Μισελέ: «Αν οι άντρες κυρίευσαν τη Βασίλη, οι γυναίκες κατέβαλαν ολόκληρο το βασίλειο». Το 1791 η Ολυμπία Ντε Γκουζ δημοσίευσε τη «Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναίκας και της πολίτιδος». Η Γκουζ πρωτοστάτησε στην ίδρυση γυναικείων πολιτικών λέσχων και στη συνέχεια, όταν το επαναστατικό σύνταγμα του 1792 εξαίρεσε τις γυναίκες, αποτόλμησε να ανοίξει πολιτικό πόλεμο με τον Ροβεσπιέρο, ο οποίος την καρατόμησε στις 3 Νοεμβρίου 1793. Ο ίδιος έκλεισε τις γυναικείες λέσχες και απαγόρευσε στις γυναίκες «να ασκούν πολιτικά δικαιώματα και να παίρνουν ενεργό μέρος στις υποθέσεις διακυβέρνησης του κράτους».

■ **Παράδειγμα 3:** Μια σκιαγράφηση του «μέσου» Ιακωβίνου

Οι Ιακωβίνοι ήταν πολιτική οργάνωση (λέσχη), της οποίας τα μέλη ανήκαν στο χώρο των αδιάλλακτων επαναστατών. Ονομάστηκαν έτσι με ειρωνική διάθεση από τους βασιλόφρονες, λόγω του τόπου διαμονής τους: τη μονή των Δομινικανών μοναχών του Παρισιού, στην οποία παρέμεναν οι προσκυνητές του Αγίου Ιακώβου κατά το ταξίδι τους προς την Ισπανία. Με την πτώση του Ροβεσπιέρου (Ιούλιος 1794) τερματίστηκε και ο πρωταγωνιστικός ρόλος των Ιακωβίνων.

■ **Παράδειγμα 4:** Ο Ροβεσπιέρος για τις αρχές λειτουργίας μιας επαναστατικής κυβέρνησης

Ο Μαξιμιλιανός Ροβεσπιέρος (1758-1794) ήταν ηγετική φυσιογνωμία της επανάστασης. Μετά τη σύσταση της «Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας» το όνομά του ταυτίστηκε με την Τρομοκρατία. Για τη σκληρή συμπεριφορά του καταδικάστηκε σε θάνατο και αποκεφαλίστηκε. Η Επιτροπή σχηματίστηκε με τη συγκατάθεση της Συμβατικής Συνέλευσης με στόχο την αντιμετώπιση τόσο της εξωτερικής απειλής (αντεπαναστατική συσπείρωση Ευρωπαίων ηγεμόνων) όσο και της εσωτερικής (φιλοβασιλικές εξεγέρσεις στη Μασσαλία, τη Λυών και την Τουλούζη).

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Αστική τάξη: Οι αστοί ήταν αυτοί που ουσιαστικά επωφελήθηκαν από την επανάσταση, καθώς απέκτησαν, πέρα από την οικονομική επιρροή που είχαν προεπαναστατικά, και πρόσβαση στην πολιτική εξουσία. Πρόκειται όμως για μια μεγάλη κοινωνική ομάδα, η οποία στο εσωτερικό της διαχωρίζεται σε υποομάδες διακριτές μεταξύ τους με κριτήριο την οικονομική επιφάνεια και το κοινωνικό γόητρο. Μια πρώτη ομάδα αποτελούν οι μεγαλοαστοί, στους οποίους κατατάσσονται οι τραπεζίτες, οι βιομήχανοι, οι μεγαλοκτηματίες και οι επιχειρηματίες. Όλοι αυτοί πλουτίζουν με

το εμπόριο και έχουν τη δυνατότητα εξαγοράς τίτλων ευγενείας. Μια δεύτερη ομάδα συγκροτούν τα μεσοαστικά στρώματα, στα οποία κατατάσσονται οι ελεύθεροι επαγγελματίες – ιατροί, δικηγόροι κ.ά.–, οι βιοτέχνες, οι καταστηματάρχες. Τέλος, έχουμε τους μικροαστούς, δηλαδή τους τεχνίτες, τους μικροβιοτέχνες και άλλους μικροεπαγγελματίες που βρίσκονται πιο κοντά στις λαϊκές τάξεις.

«Αβράκωτοι»: Ήταν οι φτωχοί των πόλεων, οι μάζες του Παρισιού και των άλλων αστικών κέντρων που ένιωθαν πρώτοι από όλους την έλλειψη των αγαθών και την ακρίβεια. Ήταν ανεξάρτητοι εργάτες, τεχνίτες, μικροκαταστηματάρχες, πλανόδιοι πωλητές και εξαρτημένοι εργάτες.

Σε αυτούς προστέθηκαν μικροκακοποιά στοιχεία, καθώς και ζητιάνοι που είχαν έρθει στις πόλεις μαζικά. Όλοι αυτοί ζητούσαν με επιμονή την επέμβαση της κυβέρνησης για την κατανομή των διαθέσιμων τροφίμων και αγαθών. Επιδίωκαν την αύξηση της φορολογίας των πλουσίων και την αναδιανομή των γαιών. Δεν ήταν, δηλαδή, κατά της ατομικής ιδιοκτησίας· απεναντίας, επιδίωκαν και αυτοί να αποκτήσουν με κάποιον τρόπο περιουσιακά στοιχεία. Τέλος, υποστήριζαν τον άμεσο έλεγχο της κυβέρνησης από τον λαό σε συνελεύσεις μαζικές.

Λέσχες: Έχουν χαρακτηριστεί ως πυρήνες άτυπης εξουσίας, κάτι που δείχνει το πόσο σημαντικός ήταν ο ρόλος τους στη διάρκεια της εδραίωσης του επαναστατικού καθεστώτος. Ήταν πολιτικές οργανώσεις που έπαιρναν ενεργό μέρος τόσο στις δημοτικές υποθέσεις όσο και στην εντεινόμενη πάλη για την εξουσία. Οι λέσχες ασκούσαν πίεση στις αρχές, έλεγχαν τους δημόσιους άντρες και εξαπέλυαν σφοδρή κριτική στους αριστοκράτες. Οι λέσχες διέδωσαν συστηματικά τις βασικές αρχές και επιδιώξεις της επανάστασης και δημιούργησαν ένα κοινό που μπορούσε να κινητοποιηθεί εύκολα.

Γιρονδίνοι: Κατηγορούνταν, στη δεύτερη φάση της επανάστασης, για διστακτικότητα στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που ταλάνιζε τη χώρα και το επαναστατικό καθεστώς και για υπερβάλλοντα ενδοτισμό απέναντι στους μοναρχικούς. Μεταξύ Ιακωβίνων και Γιρονδίνων είχε ξεσπάσει θα-

Παραϊστορικά

Η Μαρία Αντουανέτα βαφτίστηκε με το όνομα Μαρία Αντωνία Ιωσηφία Ιωάννα, δούκισσα της Αυστρίας. Ήταν το 15ο και τελευταίο παιδί της αυτοκράτειρας Μαρίας Θηρεσίας και του αυτοκράτορα Φραγκίσκου Α' της Αυστρίας. Ο γάμος της Μαρίας Αντουανέτας με τον μετέπειτα Λουδοβίκο ΙΣΤ', βασιλιά της Γαλλίας, ήταν από νωρίς στα σχέδια της Μαρίας Θηρεσίας, που απέβλεπε στο να φέρει την πολυπόθητη ειρήνη ανάμεσα στη Γαλλία και στην Αυστρία. Στη γαλλική βασιλική αυλή όμως η Μαρία Αντουανέτα συνάντησε δυσκολίες στο να γίνει αποδεκτή, εξαιτίας κυρίως της επίδοσής της σε τρομερές σπατάλες για ρούχα, φορέματα και κομμώσεις. Έχει υπολογιστεί ότι ξόδευε κάθε μήνα 15.000 λίβρες (75.000 ευρώ περίπου), την ίδια στιγμή που ένα μεγάλο μέρος του γαλλικού πληθυσμού πέθαινε από την πείνα.

νάσιμη διαμάχη για τον έλεγχο της εξουσίας, η οποία έληξε το καλοκαίρι του 1793 με επικράτηση των Ιακωβίνων.

Ορεινοί: Είναι οι ριζοσπάστες Ιακωβίνοι που αποκλήθηκαν έτσι (montagnards) επειδή κατείχαν τις υψηλές θέσεις της αριστερής πτέρυγας στο αμφιθεατρικό βουλευτήριο. Οι Ορεινοί υποστήριζαν την ανάγκη της παραδειγματικής τιμωρίας του μονάρχη (εκτελέστηκε τελικά με ομόφωνη απόφαση της συνέλευσης ως ένοχος εσχάτης προδοσίας τον Ιανουάριο του 1793) και την κατοχύρωση του αβασίλευτου πολιτεύματος.

Συμβατική συνέλευση: Η Συμβατική συνέλευση είναι η τρίτη στη σειρά επαναστατική συνέλευση. Η πρώτη πράξη της Συμβατικής ήταν η κατάργηση της βασιλείας και η εγκαθίδρυση της αβασίλευτης δημοκρατίας. Πρόκειται, λοιπόν, για μία Αναθεωρητική συνέλευση. Στη σύνθεση της Συμβατικής τη δεξιά πτέρυγα την αποτελούσαν οι Γιρονδίνοι, το κέντρο οι Πεδινοί και την αριστερή πτέρυγα οι Ορεινοί, οι οποίοι κυριάρχησαν το καλοκαίρι του 1793. Ηγέτες των Ορεινών ήταν ο Νταντόν, ο Μαρά και ο Ροβεσπιέρος. Η «αριστερότερη» (=ριζοσπαστικότερη) σύνθεση της Συμβατικής σφράγισε την κρισιμότερη και οξύτερη φάση της επανάστασης:

- Κρισιμότερη φάση, επειδή η Συμβατική αποφάσισε τη συνέχιση του πολέμου τα χρόνια 1793-1794, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί συνασπισμός ολόκληρης της Ευρώπης εναντίον της Γαλλίας.
- Οξύτερη φάση, επειδή η Συμβατική φέρθηκε με σκληρότητα απέναντι στην αριστοκρατία και τους αντεπαναστάτες και εγκαινίασε την περίοδο της Τρομοκρατίας (Ιούνιος 1794).

Συντακτική συνέλευση → Νομοθετική συνέλευση → Συμβατική συνέλευση

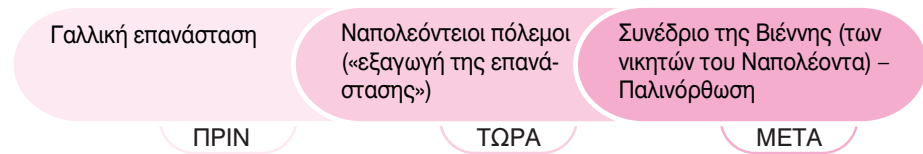
Μάιος 1789 - Σεπτ. 1791

Οκτ. 1791 - Σεπτ. 1792

Σεπτ. 1792 - Οκτ. 1795

4 Ενότητα

Η τελευταία φάση της γαλλικής επανάστασης (1794-1799) και η εποχή του Ναπολέοντα (1799-1815)

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η τρίτη και τελευταία φάση της γαλλικής επανάστασης (1794-1799)

- Μετά την εκτέλεση του Ροβεσπιέρου, οι Θερμιδοριανοί, οι οποίοι αποτελούσαν τη μετριοπαθή πτέρυγα της επανάστασης, απέκτησαν τον έλεγχο της Συμβατικής συνέλευσης (πήραν το όνομά τους από τον μήνα στον οποίο επικράτησαν, τον Θερμιδόρ).
- Η επανάσταση επέστρεψε στις αρχικές μετριοπαθείς θέσεις της.
- Οι Θερμιδοριανοί ψήφισαν νέο σύνταγμα (1795).
- Η εκτελεστική εξουσία ανατέθηκε στο Διευθυντήριο, ένα πενταμελές συμβούλιο. Το Διευθυντήριο, για να αντιμετωπίσει τη δύσκολη κατάσταση, ενίσχυσε τους στρατηγούς που αναδείχθηκαν την εποχή της επανάστασης.

Η εποχή του Ναπολέοντα, 1799-1815

- Στις 9 Νοεμβρίου 1799 ο Ναπολέων Βοναπάρτης κατέλαβε την εξουσία με τη συγκατάθεση του Διευθυντηρίου.

Τα «προτερήματα» του Ναπολέοντα και η «αναρχίησή» του στα αξιώματα

- Ο Ναπολέων Βοναπάρτης ήταν ο πιο ικανός και ο πιο λαοφιλής από όλους τους Γάλλους στρατηγούς.
- Έδειχνε ικανός να δημιουργήσει ένα σταθερό καθεστώς στο εσωτερικό της χώρας.
- Ήταν ο ηγέτης που θα μπορούσε να εδραιώσει τη γαλλική κυριαρχία στην Ευρώπη.
- Ο Ναπολέων ανακηρύχθηκε Πρώτος Ύπατος (1799-1804) και αργότερα Αυτοκράτορας (1804-1815). Κυβερνούσε ως απόλυτος μονάρχης, μολονότι το πολίτευμα τυπικά δεν άλλαξε.

Η εσωτερική πολιτική του Ναπολέοντα

- Ο Ναπολέων εφάρμοσε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις:
 - στη διοίκηση,
 - στην εκπαίδευση,
 - στην οικονομία.
- Κύριοι στόχοι του ήταν:
 - να ελέγξει την κρατική μηχανή και
 - να την καταστήσει περισσότερο αποτελεσματική.
- Το 1804 θεσπίστηκε ένας νέος νομικός κώδικας, ο Ναπολεόντειος Κώδικας, στον οποίο διατηρούνταν, με τη μορφή νόμων, ορισμένες αρχές της γαλλικής επανάστασης. Ο Ναπολεόντειος Κώδικας διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη και αποτελεί έως και σήμερα τη βάση του νομικού συστήματος πολλών ευρωπαϊκών κρατών.

Η εξωτερική πολιτική του Ναπολέοντα

- Η Γαλλία του Ναπολέοντα
 - Αντιμετώπισε όλες τις σημαντικές ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής.
 - Έθεσε υπό τον έλεγχό της ένα μεγάλο μέρος της Ευρώπης.
 - Δημιούργησε βασιλεία-δορυφόρους της Γαλλίας σε πολλές περιοχές της Ευρώπης.
- Ο Ναπολέων θεώρησε την Αγγλία ως τον κυριότερο αντίπαλό του και εφάρμοσε, από το 1806, τον ηπειρωτικό αποκλεισμό. Ο ηπειρωτικός αποκλεισμός συνίσταται στην απαγόρευση της διακίνησης των αγγλικών εμπορευμάτων σε όλα τα ευρωπαϊκά λιμάνια.
- Η Αγγλία, σε αντίποινα, εφάρμοσε τον θαλάσσιο αποκλεισμό, εμποδίζοντας πλοία να πλησιάζουν τις γαλλικές ακτές.
- Η γαλλική παρουσία στις ευρωπαϊκές χώρες αντιμετώπισε την αντίδραση:
 - των ευγενών και του ανώτερου κλήρου, που επιδίωκαν την επαναφορά της μοναρχίας και την αποκατάσταση των προνομίων τους,
 - των λαϊκών στρωμάτων, που επιβαρύνονταν οικονομικά και δυσφορούσαν από την ξένη κυριαρχία.
- Το 1812 ο Ναπολέων αποφάσισε να επιτεθεί στη Ρωσία. Ο γαλλικός στρατός έφτασε μέχρι τη Μόσχα, αλλά αποδεκατίστηκε από το βαρύ ρωσικό χειμώνα και τις ασθένειες. Στη συνέχεια ένας νέος ευρωπαϊκός συνασπισμός επιφέρει καίριο πλήγμα στη Γαλλία στη μάχη της Λιψίας το 1813. Η μάχη του Βατερλό, το 1815, σήμανε το τέλος της κυριαρχίας του Ναπολέοντα.

Γαλλική επανάσταση και εποχή του Ναπολέοντα: μια αποτίμηση

- Η περίοδος 1789-1815 αποτελεί τομή στην παγκόσμια ιστορία:
 - Η αστική τάξη κατέλαβε την εξουσία.
 - Τα συμφέροντά της προωθήθηκαν με μεταρρυθμίσεις.

- Οι αρχές του Διαφωτισμού έγιναν πολιτικά αιτήματα και ως ένα βαθμό δικαιώθηκαν.
- Η απολυταρχία γκρεμίστηκε στη Γαλλία και κλονίστηκε στην Ευρώπη.
- Αναπτύχθηκε η ιδέα ότι τα όρια του έθνους και του κράτους πρέπει να συμπίπτουν και γεννήθηκε η σύγχρονη ιδέα της πατρίδας.
- Η εκκλησία διαχωρίστηκε από το κράτος.
- Τα προνόμια καταργήθηκαν και επικράτησε η αντίληψη ότι οι άνθρωποι έχουν τα ίδια δικαιώματα.
- Ο λαός αναδείχτηκε σε κινητήρια δύναμη της ιστορίας και σε αποκλειστική πηγή εξουσίας.
- Αναπτύχθηκαν ιδέες και κινήματα που επηρέασαν την παγκόσμια ιστορία: φιλελευθερισμός, εθνικισμός, κοινωνικός ριζοσπαστισμός, σοσιαλισμός.

Το συνέδριο της Βιέννης

Τα θέματα του Συνεδρίου της Βιέννης (1814-1815)

- Οι νικητές του Ναπολέοντα συγκάλεσαν το συνέδριο της Βιέννης (Σεπτέμβριος 1814 - Ιούνιος 1815). Στο συνέδριο τους απασχόλησαν:
 - η επαναχάραξη των συνόρων,
 - η ανασυγκρότηση της απολυταρχίας,
 - η καταστολή των επαναστατικών ιδεών.
- Στη Γαλλία αποκαταστάθηκε το πολίτευμα και τα σύνορα επανήλθαν στα όρια του 1789.

Η Ιερή Συμμαχία και η Παλινόρθωση (1815-1830)

- Τον Νοέμβριο του 1815 ιδρύθηκε η Ιερή Συμμαχία, η οποία απαρτιζόταν από τη Ρωσία, την Αυστρία και την Πρωσία. Οι χώρες αυτές αποτελούσαν τα προπύργια της απολυταρχίας και της αντεπανάστασης.
- Όλοι σχεδόν οι εκθρονισμένοι ηγεμόνες επανήλθαν στους θρόνους τους. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε *Παλινόρθωση*.
- Όμως οι ιδέες της γαλλικής επανάστασης και του Διαφωτισμού (ελευθερία, ισότητα, εθνική αυτοδιάθεση) είχαν αποκτήσει τεράστια απήχηση στους ευρωπαϊκούς λαούς και δεν επηρεάστηκαν από την ανασύσταση των προεπαναστατικών θεσμών.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1795-1799	■ Το Διευθυντήριο ασκεί την εξουσία
1795	■ Οι Θερμιδοριανοί ψηφίζουν νέο σύνταγμα
1799	■ Ο Ναπολέων καταλαμβάνει την εξουσία
	■ 2ος συνασπισμός ευρωπαϊκών κρατών (Αγγλία, Αυστρία, Ρωσία) εναντίον της Γαλλίας

- 1799-1804 ■ Ο Ναπολέων Πρώτος Ύπατος
- 1803 ■ Ο Ναπολέων ξαναρχίζει πόλεμο εναντίον της Αγγλίας
- 1804 ■ Ναπολεόντειος Κώδικας
- 1805 ■ 3ος συνασπισμός ευρωπαϊκών κρατών εναντίον της Γαλλίας (Αγγλία, Αυστρία, Ρωσία, Νεάπολη, Σουηδία)
- Μεγάλη νίκη του Ναπολέοντα στο Αούστερλιτς
- 1806 ■ Ηπειρωτικός αποκλεισμός εναντίον της Αγγλίας
- 4ος συνασπισμός ευρωπαϊκών κρατών εναντίον της Γαλλίας (Αγγλία, Ρωσία, Πρωσία)
- 1809 ■ Ήττα της Αυστρίας στον πόλεμο με τη Γαλλία
- 5ος συνασπισμός ευρωπαϊκών κρατών εναντίον της Γαλλίας (Αγγλία, Αυστρία)
- 1812 ■ Εκστρατεία του Ναπολέοντα στη Ρωσία: οι Γάλλοι έχασαν 600.000 περίπου άνδρες
- 1813 ■ 6ος συνασπισμός ευρωπαϊκών κρατών (Αγγλία, Αυστρία, Ρωσία, Πρωσία) νικά τους Γάλλους στη Λιψία
- 1815 ■ Ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό (Βέλγιο)
- Συνέδριο της Βιέννης και ίδρυση της Ιερής Συμμαχίας (Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία)
- 1821 ■ Ο Ναπολέων πεθαίνει εξόριστος στο νησί Αγία Ελένη

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Μέχρι το 1789 η διαχείριση της πολιτικής εξουσίας αποτελούσε προνόμιο του βασιλιά. Ποιες άλλες κοινωνικές δυνάμεις εισήλθαν στο πολιτικό σκηνικό με τη γαλλική επανάσταση; Ποιες ήταν οι επιδιώξεις και ο ρόλος τους;

Η γαλλική επανάσταση έφερε στο πολιτικό προσκήνιο την αστική τάξη, αλλά και τη μεγάλη μάζα των λαϊκών στρωμάτων. Η αστική τάξη κατέκτησε την πολιτική εξουσία και μαζί με την οικονομική της επιρροή κυριάρχησε στην κοινωνία. Ο ρόλος της από δω και στο εξής θα είναι κυρίαρχος, καθοδηγητικός για τις άλλες κοινωνικές τάξεις, στις οποίες θα επιβληθεί οικονομικά και ιδεολογικά. Αιτία γι' αυτό ήταν ότι τα ανώτερα οικονομικά στρώματα της αστικής τάξης αναρριχήθηκαν στην κοινωνική πυραμίδα και κατέκτησαν εντέλει την εξουσία. Σταδιακά η αστική τάξη υιοθέτησε αντιδραστικές θέσεις, μια και στο εξής κάθε αλλαγή, κάθε νέα διεκδίκηση από αυτούς που ένιωθαν κοινωνικά αδικημένοι, θα έβλαπτε τα συμφέροντά της.

Από την άλλη μεριά, τα λαϊκά στρώματα, οι μάζες, βγήκαν από το παρασκήνιο της ιστορίας και αποδείχτηκε ότι μπορούσαν να έχουν έναν αποφασιστικό, δυναμικό ρόλο στις εξελίξεις: μπορούσαν να στηρίξουν νέες ιδεολογίες και να αλλάξουν καθεστώτα, τα οποία μέχρι τότε φάνταζαν εδραιωμένα από τη Θεία Πρόνοια. Ο λαός αναδείχτηκε σε κινητήρια δύναμη της ιστορίας και καθιερώθηκε ως η μοναδική νόμιμη πηγή εξουσίας. Οι υπήκοοι απέκτησαν δικαιώματα και μετατράπηκαν σε πολίτες. Κύρια επιδίωξη των

κατώτερων οικονομικά στρωμάτων ήταν η αναδιανομή του πλούτου, η κοινωνική δικαιοσύνη, η κατάργηση προνομίων και, τελικά, η εδραίωση κοινωνικών ισότητας και ελευθερίας.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ *Εικόνα-Χάρτης 1*: Η Ευρώπη το 1812, την εποχή της παντοδυναμίας του Ναπολέοντα

Το 1812 ο Ναπολέων έκανε το λάθος να κηρύξει τον πόλεμο στη Ρωσία. Μέχρι τότε ήταν ο απόλυτος κυρίαρχος στην Ευρώπη. Από το 1797 κυριαρχούσε στη βόρεια Ιταλία και στο Ιόνιο πέλαγος. Είχε υποτάξει την Αυστρία, το 1805 (μάχες στο Ουλμ και στο Αούστερλιτς), και την Πρωσία, το 1806 (μάχες στην Ιένα και στο Αούερστεντ). Είχε αποσπάσει την Πολωνία από τη διαλυμένη Πρωσία και είχε, επίσης, καταλάβει την Πορτογαλία και την Ισπανία (1806-1807). Με την ειρήνη του Τιλσίτ, το 1807, είχε ουσιαστικά μοιράσει την Ευρώπη στα δύο μαζί με τον τσάρο Αλέξανδρο Α'. Τις περισσότερες κατακτημένες χώρες ο Ναπολέων τις είχε οργανώσει σε βασιλεια και τις είχε δώσει σε συγγενείς του με σκοπό να περιβάλει το κράτος του με υποτελή βασιλεια της εμπιστοσύνης του: ο αδελφός του Λουδοβίκος έγινε βασιλιάς του ενωμένου βασιλείου του Βελγίου και της Ολλανδίας, ο αδελφός του Ιωσήφ έγινε βασιλιάς της Νεάπολης και αργότερα της Ισπανίας, ενώ ο γιος του ονομάστηκε βασιλέας της Ρώμης.

■ *Εικόνα 2*: Ζ.Λ. Νταβίντ, Ο Ναπολέων διασχίζει τις Άλπεις

(Αναφορικά με το πορτρέτο του μεγάλου στρατηλάτη, θα πρέπει να σημειωθεί ότι περιβάλλεται με μια ατμόσφαιρα μύθου, καθώς ο Ναπολέων δε δέχτηκε σχεδόν ποτέ να ποζάρει για έναν ζωγράφο. Τα πορτρέτα του είναι σχεδόν όλα φτιαγμένα από μνήμη. Εδώ, πάντως, ο ζωγράφος έχει αποδώσει με μεγαλοπρέπεια τον Ναπολέοντα.)

Ο Ναπολέων, ως αρχιστράτηγος από το 1795, ανέλαβε την ηγεσία του πολέμου εναντίον των Αυστριακών. Με πρότασή του αποφασίστηκε η εκστρατεία στην Ιταλία, τμήματα της οποίας βρίσκονταν υπό αυστριακή κατοχή. Με κεραυνοβόλα προέλαση (Απρίλιος 1796) διέσπασε τις δυνάμεις της Αυστρίας και της Σαρδηνίας, που ήταν σύμμαχός της, και έφθασε στο Μιλάνο, όπου έγινε δεκτός ως ελευθερωτής. Έπειτα ο Ναπολέων στράφηκε προς το βορρά και έφτασε σε απόσταση εκατό χιλιομέτρων από τη Βιέννη, όταν η Αυστρία ζήτησε ανακωχή. Το 1797 υπογράφηκε η συνθήκη του Καμποφόρμιο, με την οποία περιήλθαν στη Γαλλία τα περισσότερα εδάφη που είχαν κατακτηθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η Αυστρία αναγκάστηκε να παραχωρήσει στη Γαλλία τη Λομβαρδία, την οποία οι Γάλλοι ονόμασαν «εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία». Με τη συνθήκη αυτή, επίσης, διαλύθηκε η «Γαληνοτάτη Δημοκρατία» της Βενετίας και τα ελληνικά νησιά του Ιονίου, που μέχρι τότε βρίσκονταν υπό βενετική κατοχή, αποδόθηκαν στη Γαλλία.

■ **Εικόνα-Χάρτης 3:** Η Ευρώπη το 1815, μετά την ήττα Ναπολέοντα και το συνέδριο της Βιέννης

Οι νικήτριες δυνάμεις, Ρωσία, Πρωσία, Αγγλία, επανέφεραν την παλαιά τάξη πραγμάτων σε ολόκληρη την Ευρώπη. Χάραξαν, δηλαδή, τα προεπαναστατικά σύνορα και αποκατέστησαν τα απολυταρχικά καθεστώτα. Το τελευταίο φαινόμενο ονομάστηκε Παλινόρθωση. Επίσης, καθιέρωσαν δύο βασικές αρχές ως κανόνες του διεθνούς δικαίου: α) την αρχή της ισορροπίας των δυνάμεων και β) την αρχή της νομιμότητας. Τέλος, το συνέδριο χώρισε την Ευρώπη σε τρεις ζώνες επιρροής: αυστριακή, ρωσική, πρωσική.

■ **Παράδειγμα 1:** Η γαλλική επανάσταση δίδαξε στους λαούς να αντιστέκονται στους τυράννους

Η γαλλική επανάσταση έγινε αντιληπτή από τους λαούς της Ευρώπης σαν ένα μεγάλο πλήγμα κατά της δύναμης και του κύρους της απολυταρχίας και την υποδέχτηκαν «σαν την αυγή της κοινωνικής δικαιοσύνης¹⁴». Η γαλλική επανάσταση, με φανατικούς οπαδούς σε ολόκληρη την Ευρώπη, ασκούσε μian ακαταμάχητη έλξη σε μια εποχή, κατά την οποία η Ευρώπη θεωρούσε το «μεγάλο έθνος» (= τη Γαλλία) ως φάρο νέων ιδεών. Στις νέες αυτές ιδέες συγκαταλέγονται: η κατάρρευση του δεσποτισμού ως αναχρονιστικού θεσμού, η προβολή και η προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών, η κατάργηση των προνομίων των λίγων και η αρχή της κυριαρχίας του έθνους, που εξισωνόταν με τον λαό.

■ **Παράδειγμα 2:** Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης για τη γαλλική επανάσταση

Η γαλλική επανάσταση βρήκε πολλούς υποστηρικτές ανάμεσα στους Έλληνες και οι συνεχείς επιτυχίες του Ναπολέοντα στην Ευρώπη αναπτέρωσαν τις ελπίδες τους για την κατάκτηση της πολυπόθητης ελευθερίας. Οι Γάλλοι πάτησαν σε ελληνικό έδαφος για πρώτη φορά το 1797, όταν μετά τη διάλυση της ενετικής δημοκρατίας, τα Ιόνια νησιά περιήλθαν στη γαλλική επιρροή. Οι κάτοικοι των Ιόνιων νησιών επιφύλαξαν θερμή υποδοχή στους αφιχθέντες Γάλλους, συνδυάζοντας τον ερχομό τους με την κατάργηση των προνομίων των ευγενών και το κάψιμο του Libro d' Oro, της Χρυσής Βίβλου, όπου ήταν καταγεγραμμένα τα ονόματα της αριστοκρατίας. Στα νησιά αυτά, λίγο αργότερα, θα ανδρωθεί το αγωνιστικό και φιλελεύθερο φρόνημα ενός εκ των ηγετών της ελληνικής επανάστασης, του Θ. Κολοκοτρώνη. Στη Ζάκυνθο θα μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία και θα υπηρετήσει προεπαναστατικά στο Ελληνικό Σύνταγμα του αγγλικού στρατού.

■ **Παράδειγμα 3:** Η γαλλική επανάσταση γέννησε τον δημοκρατικό πατριωτισμό

Πριν τη γαλλική επανάσταση οι μονάρχες αποτελούσαν σημεία αναφοράς για τις εθνικές ομάδες της Ευρώπης. Οι πολιτικές ιδέες της επανάστασης

¹⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, «Ο ελληνοισμός υπό ξένη κυριαρχία (1669-1821) Τουρκοκρατία – Λατινοκρατία», τόμ. ΙΑ', Αθήνα, 1975, σελ. 367.

δημιούργησαν την έννοια του έθνους, την οποία συγκροτούσε το σύνολο των πολιτών, δηλαδή άτομα με υπευθυνότητα και συνείδηση των καθηκόντων και των υποχρεώσεών τους στο πλαίσιο του κοινωνικού συνόλου. Το έθνος, εκφράζοντας πλέον ολόκληρο τον λαό, που είχε αποκτήσει δικαιώματα και ελευθερίες, προτάθηκε ως ενοποιητική δύναμη και ως το προαπαιτούμενο για την ίδρυση εθνικού στρατού. Η έννοια του έθνους καθιερώθηκε ως ανώτατη πηγή όλων των εξουσιών.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Θερμιδοριανοί: Ονομάζονται οι μετριοπαθείς που κυριάρχησαν στη Συμβατική συνέλευση μετά τον θάνατο Ροβεσπιέρου. Στις 9 Θερμιδώρα του έτους II, σύμφωνα με το νέο ημερολόγιο, δηλαδή στις 27 Ιουλίου 1794, η Συμβατική ψήφισε την καταδίκη του Ροβεσπιέρου. Από το σημείο αυτό άρχισε η επιστροφή της επανάστασης στη μετριοπάθεια και στον φιλελευθερισμό της (μεγαλο)αστικής τάξης. Κυβέρνηση σχημάτισαν οι μετριοπαθείς Πεδινοί, αυτοί που αποτελούσαν το κέντρο της Συμβατικής και ονομάστηκαν Θερμιδοριανοί. Οι Θερμιδοριανοί προχώρησαν στην αναδιοργάνωση του κράτους με ένα νέο σύνταγμα το 1795. Το σύνταγμα έδινε, όμως, δικαίωμα ψήφου μόνο στους εύπορους και άφηνε τον λαό στο περιθώριο. Οι Θερμιδοριανοί γενικά οργάνωσαν αυτό που έχει αποκληθεί ως «φιλελεύθερη αντεπίθεση»: αποκατάσταση της θρησκευτικής και οικονομικής ελευθερίας, κατάργηση των κυριότερων επαναστατικών έκτακτων νόμων, καταδίωξη των πιο φανατικών οπαδών της Τρομοκρατίας.

Ναπολεόντειος Κώδικας: Το 1804 ο Ναπολέων εξέδωσε έναν νέο αστικό κώδικα που έμεινε γνωστός στην ιστορία ως Ναπολεόντειος Κώδικας. Ο κώδικας αυτός ενσταλάζει στη γαλλική κοινωνία αστικές μετριοπαθείς αντιλήψεις και ερμηνεύεται ως μία προσπάθεια του Ναπολέοντα να εξασφαλίσει τη στήριξη της αστικής τάξης για το καθεστώς του (το 1802 είχε αναγορευθεί ισόβιος ύπατος). Οι θεσμοί που δημιούργησε ο νέος αστικός κώδικας τύγχαναν της αποδοχής της αστικής τάξης, αλλά, πέρα από αυτό, ενοποιούσαν, κατά κάποιον τρόπο, τη γαλλική νομοθεσία. Οι γαλλικοί νόμοι την εποχή εκείνη απέρρεαν από μια συμπάρθεση εθίμων του παλαιού καθεστώτος και νέων ψηφισμάτων των επαναστατικών συνελεύσεων (κείμενα συχνά ψηφισμένα εσπευσμένα και χωρίς μεγάλη φροντίδα¹⁵). Ουσιαστικά, δηλαδή, ο αστικός κώδικας του Ναπολέοντα αποτελούσε έναν συμβιβασμό του παλαιού καθεστώτος και της επανάστασης.

Ειδικότερα, ο αστικός κώδικας προώθησε και εδραίωσε την αρχή του κοσμικού κράτους. Διατήρησε τις αρχές του 1789, στις οποίες είναι προσκολλημένη η αστική τάξη (ατομική ελευθερία, κατάργηση φεουδαλικών δικαιωμάτων, ελευθερία εργασίας) και επιβεβαίωσε τον απαραβίαστο

¹⁵ S. Berstein, P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, (1994) Αθήνα, 1997, τόμ. Ι, σελ. 503.

χαρακτήρα της ιδιοκτησίας. Τα περισσότερα άρθρα, μάλιστα, αναφέρονταν στον ορισμό, στη διατήρηση και στην προστασία της περιουσίας – ειδικά της αστικής περιουσίας¹⁶. Αποκαθιστούσε όμως και αρχές του παλαιού καθεστώτος, όπως είναι η εξουσία του άντρα μέσα στην οικογένεια ή η μη απαγόρευση της δουλείας για τις αποικίες, όπου είχαν σημειωθεί εξεγέρσεις. Ο Αστικός Κώδικας επιβλήθηκε από το 1807 στα κράτη που περνούσαν στη γαλλική κυριαρχία (Πορτογαλία, Ισπανία Ιταλία, γερμανικές χώρες). Αυτό επέφερε την εδραίωση της πολιτικής ισότητας, της θρησκευτικής ελευθερίας, της εξάλειψης των συντεχνιών και της κατάργησης των φεουδαρχικών δικαιωμάτων σε ένα μεγάλο μέρος της Ευρώπης.

Παραϊστορικά

Η μάχη του Βατερλό: 18 Ιουνίου 1815

Η μάχη ξεκίνησε στις 11 το πρωί και ολοκληρώθηκε στις 9 το βράδυ. 191.300 στρατιώτες από τρεις διαφορετικούς στρατούς πολέμησαν και ένας στους τέσσερις (48.500 άντρες) σκοτώθηκε ή τραυματίστηκε βαριά σε μία από τις πιο αιματηρές μάχες της ιστορίας. Ο γαλλικός στρατός του Ναπολέοντα, με δύναμη 72.000 άντρες, πολέμησε εναντίον του αγγλο-ολλανδικού στρατού του Wellington (67.000 άντρες) και του πρωσικού στρατού του Blucher (52.300 άντρες).

¹⁶ Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 50.

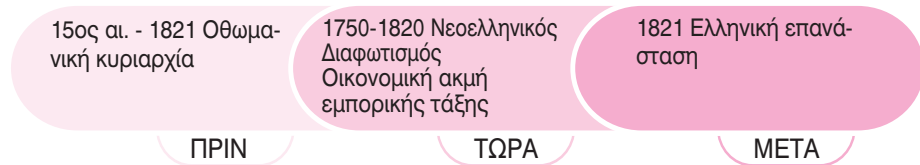
2

Κεφάλαιο Δεύτερο

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΔΥΣΗΣ ΤΩΝ
ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ**

Ενότητα 5

Ο ελληνισμός από τα μέσα του 18ου αι. έως τις αρχές του 19ου αι.

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Οικονομικοί και κοινωνικοί μετασχηματισμοί

Οικονομικοί μετασχηματισμοί

- Η επέκταση του ευρωπαϊκού εμπορίου στην Ανατολή, στην περιοχή που έλεγχε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, έδωσε την ευκαιρία στους υπηκόους της αυτοκρατορίας, Έλληνες, Εβραίους και Αρμένιους, να διακριθούν στο εμπόριο και στη ναυτιλία.
- Ειδικά οι Έλληνες πλοιοκτήτες εκμεταλλεύτηκαν:
 - Τη ρωσοτουρκική συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774): Επέτρεπε την ελεύθερη κίνηση των πλοίων με ρωσική σημαία στα Στενά του Βοσπόρου.
 - Τους ναπολεόντειους πολέμους (1797-1815): Είχαν ως συνέπεια την περιορισμένη παρουσία αγγλικών και γαλλικών πλοίων στη Μεσόγειο.

Αποτελέσματα της ευνοϊκής συγκυρίας για τους Έλληνες

- Οι Έλληνες έλεγχαν σημαντικό μέρος του εμπορίου.
- Ελληνικές πόλεις αναπτύχθηκαν σε σημαντικά εμπορικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Γιάννενα, Σμύρνη, Χίος).
- Ενισχύθηκαν οι ελληνικές παροικίες.

Κοινωνικοί μετασχηματισμοί

- Η στάση της ορθόδοξης εκκλησίας απέναντι στην επανάσταση:
 - Η ορθόδοξη εκκλησία, που είχε αναγνωριστεί από την οθωμανική διοίκηση ως η ηγεσία των υπόδουλων χριστιανών, εναντιωνόταν στις ιδέες του Διαφωτισμού, επειδή η επανάσταση θα έθετε σε κίνδυνο την ηγετική της θέση ανάμεσα στους υπόδουλους, αλλά, όπως πίστευε, και τον ελληνισμό γενικότερα.

- Ορισμένοι κληρικοί υιοθέτησαν τις διαφωτιστικές αντιλήψεις και κινήθηκαν ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία.
- Οι Φαναριώτες:
 - Ήταν Έλληνες από παλιές αρχοντικές οικογένειες που κατοικούσαν στην Κωνσταντινούπολη.
 - Ήταν μορφωμένοι (γνώριζαν ξένες γλώσσες, έκαναν σπουδές στη Δύση) και καταλάμβαναν υψηλές θέσεις στην οθωμανική διοίκηση.
 - Τον 18ο αι. διορίζονταν ηγεμόνες στις αυτόνομες παραδουνάβιες ηγεμονίες μέχρι την έναρξη της ελληνικής επανάστασης.
- Οι προεστοί:
 - Διοικούσαν τις ελληνορθόδοξες κοινότητες και συγκέντρωναν τους φόρους, τους οποίους απέδιδαν στην οθωμανική διοίκηση.
 - Είχαν πολιτική εμπειρία, μεγάλες περιουσίες και κάποια πολιτική επιρροή στους τοπικούς Τούρκους αξιωματούχους.
- Οι έμποροι και οι караβοκύρηδες:
 - Βελτίωναν την οικονομική τους κατάσταση και ενδιαφέρονταν για τη διάδοση των νεωτερικών ιδεών. Για να το πετύχουν αυτό, ίδρυσαν σχολεία, τύπωναν βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες και χορηγούσαν υποτροφίες.
- Οι κλέφτες και οι αρματολοί:
 - Οι κλέφτες ήταν αγρότες που κατέφευγαν στα βουνά είτε από δική τους επιλογή είτε επειδή αναγκάζονταν.
 - Οι αγροτικοί πληθυσμοί συχνά τους υποστήριζαν από θαυμασμό, αλλά και λόγω φόβου.
 - Οι κλέφτες θεωρήθηκαν πρότυπο ανυπότακτης στάσης και υμνήθηκαν στα δημοτικά τραγούδια.
 - Οι αρματολοί ήταν ένοπλα σώματα οργανωμένα από την οθωμανική διοίκηση για την τήρηση της τάξης.
- Οι αγρότες:
 - Ξεπερνούσαν το 80% του πληθυσμού. Καλλιεργούσαν κρατικά ή ιδιωτικά (τσιφλίκια) κτήματα που ανήκαν σε Τούρκους.
 - Η ζωή τους ήταν δύσκολη και στερημένη.
- Οι απασχολούμενοι στο εμπόριο και στη ναυτιλία:
 - Με τη συνεχή ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου οι απασχολούμενοι στις δραστηριότητες αυτές ολοένα και αυξάνονταν.

Κινήματα εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας

- Στις αρχές του 18ου αιώνα οι Έλληνες έστρεψαν τις ελπίδες τους για απελευθέρωση στη Ρωσία. Η Ρωσία είχε κοινά με τους Έλληνες συμφέροντα εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ήταν ομόδοξη.

- Το 1770 οργανώθηκε, με ρωσική υποκίνηση, επανάσταση στην Πελοπόννησο. Το κίνημα (Ορλοφικά) απέτυχε και η επανάσταση καταπνίγηκε, επειδή:
 - Η κινητοποίηση των Ελλήνων δεν ήταν η απαιτούμενη.
 - Οι Ρώσοι, επικεφαλής των οποίων ήταν οι αδερφοί Ορλόφ, συμμετείχαν με μικρό αριθμό πολεμικών πλοίων.
- Παρόμοια τύχη είχε και μία άλλη απόπειρα της Ρωσίας να ξεσηκώσει τους Έλληνες. Ο Λάμπρος Κατσώνης, απεσταλμένος και αυτός της Ρωσίας, προσπάθησε να οδηγήσει σε εξέγερση τους κατοίκους των νησιών του Αιγαίου.
- Οι Σουλιώτες, τέλος, συγκρούστηκαν με τον Αλή πασά των Ιωαννίνων, αλλά το 1803 υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την περιοχή τους.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός

- Ο ελληνισμός, μέσω αρχικά των παροικιών, ήρθε σε επαφή με τις ιδέες του Διαφωτισμού. Οι έμποροι και οι Έλληνες ταξιδιώτες έγιναν οι φορείς διάδοσης αυτών των ιδεών στον ελληνικό χώρο. Η εκπαίδευση συνδέθηκε με τον αγώνα για την ελευθερία.

Προσδιορισμός του Νεοελληνικού Διαφωτισμού

- Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός ήταν ένα κίνημα που επιδίωκε τη διάδοση των διαφωτιστικών ιδεών μεταξύ των Ελλήνων με σκοπό την ιδεολογική προετοιμασία για τον αγώνα της ελευθερίας.
- Το κίνημα διαμορφώθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα και αναπτύχθηκε αρχικά στις παροικίες και σε ορισμένα μεγάλα εμπορικά κέντρα του ελληνισμού (Σμύρνη, Γιάννενα, Χίος).

Κύριες ιδέες των Ελλήνων διαφωτιστών

- Οι Έλληνες διαφωτιστές θαύμαζαν τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και τον συνέδεσαν με τον αγώνα για ελευθερία.
- Πίστευαν ότι η εκπαίδευση πρέπει να θεμελιωθεί στις θετικές επιστήμες, να γίνεται στη λαϊκή γλώσσα και να υπηρετεί την προοπτική του αγώνα για ελευθερία.

Η αντίδραση στις ιδέες του διαφωτισμού

- Όλες οι θέσεις των Ελλήνων διαφωτιστών δεν ήταν καθολικά αποδεκτές. Συντηρητικοί λόγιοι που συνδέονταν με την εκκλησία απέρριπταν τις διαφωτιστικές ιδέες και θεωρούσαν ότι η εκπαίδευση έπρεπε να βασίζεται πάνω σε εκκλησιαστικά κείμενα και σε αρχαίζουσα γλώσσα.

Οι κυριότεροι εκπρόσωποι του νεοελληνικού διαφωτισμού

Ανάμεσα στους λόγιους διαφωτιστές που ξεχώρισαν ήταν:

- **Ο Ρήγας Βελεστινλής:** Πρότεινε τη δημιουργία μιας Ελληνικής Δημοκρατίας που θα απλωνόταν σε όλη τη Βαλκανική και θα αντικαθιστούσε την

Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το έργο του *Νέα Πολιτική Διοίκηση* ήταν έντονα επηρεασμένο από τις ριζοσπαστικές ιδέες των Γάλλων Ιακωβίνων. Ο Ρήγας πλήρωσε με τη ζωή του το όραμά του.

- Ο **Αδαμάντιος Κοραΐς**: Θεωρούσε ότι οι Έλληνες θα πρέπει πρώτα να μορφωθούν για να κερδίσουν την ελευθερία τους. Όσον αφορά τη γλώσσα, δεν αποδεχόταν την αρχαϊζουσα αλλά ούτε και αυτούσια τη δημοτική, από την οποία θεωρούσε ότι έπρεπε να αφαιρεθούν κάποιες λαϊκές και ξένες λέξεις.
- Άλλοι σημαντικοί διαφωτιστές ήταν:
 - Ο **Ανώνυμος** συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας*, που προέτρεπε τους Έλληνες να αγωνιστούν μόνοι τους για την ελευθερία τους.
 - Ο **Ιώσηπος Μοισιόδακας** και ο **Δημήτριος Καταρτζής**, που ήταν θερμοί υποστηρικτές της λαϊκής γλώσσας.
 - Ο **Κωνσταντίνος Κούμας**, που εισήγαγε νέες μεθόδους στη διδασκαλία.
 - Ο **Θεόφιλος Καΐρης**, που ήταν οπαδός των φιλελεύθερων ιδεών της γαλλικής επανάστασης.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1770	■ Τα Ορλοφικά: επανάσταση των Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών με την παρακίνηση των αδελφών Ορλόφ, στρατηγών της Ρωσίας
1774	■ Συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή μεταξύ Ρωσίας-Τουρκίας
1788	■ Το κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη: με 10 πλοία κάνει επιχειρήσεις στο Αιγαίο και στα παράλια της Μικράς Ασίας έως την Κύπρο και την Αίγυπτο
1789-1804	■ Αγώνες Σουλιωτών εναντίον Αλή πασά των Ιωαννίνων
1797-1815	■ Ναπολεόντειοι πόλεμοι
1750-1821	■ Νεοελληνικός Διαφωτισμός
1821	■ Έναρξη ελληνικής επανάστασης

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, προσπαθήστε να ερμηνεύσετε την κυριαρχία της ελληνικής γλώσσας στα Βαλκάνια μετά τα μέσα του 18ου αιώνα.

Ο βαλκανικός χώρος, στα μέσα του 18ου αιώνα, ήταν ένας χώρος πολιτιστικού συγκρητισμού και συγχρωτισμού ανθρώπων με διαφορετική θρησκεία, γλώσσα και κουλτούρα. Οι εθνικισμοί δεν είχαν ακόμη αναδυθεί, ώστε να διαχωρίσουν τον χώρο σε ομοιογενή γλωσσικά, θρησκευτικά ή άλλα σύνολα με αδιαπέραστα μεταξύ τους σύνορα. Ταξιδιώτες, πλανόδιοι έμποροι, νέοι άνθρωποι που αναζητούσαν καλύτερες ευκαιρίες για μόρφωση και δουλειά, λόγιοι, τυχοδιώκτες και άλλοι, διακινούνταν ελεύθερα από πόλη σε πόλη, επικοινωνούσαν, αντάλλασσαν ιδέες και προϊόντα. Πρωταγωνιστές σε αυτή την αδιάκοπη μετακίνηση ανθρώπων, εμπορευμάτων και ιδεών ήταν οι έμπο-

ροι, οιπραματευτές και οι ναυτικοί. Ανάμεσα σε αυτούς οι πιο δραστήριοι και οι πιο επιτυχημένοι ήταν οι Έλληνες, οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο τις ευνοϊκές συγκυρίες της εποχής τους¹, για να πλουτίσουν και να προκόψουν. Έτσι, η γλώσσα τους έγινε η κυρίαρχη γλώσσα του εμπορίου και κατ' επέκταση η *lingua franca*² της εποχής. Όπως μαρτυρεί και η πηγή, η ελληνική γλώσσα ήταν κυρίαρχη και χρησιμοποιούνταν από όλους, ανεξάρτητα από την εθνική τους προέλευση, καθώς ήταν ένα βασικό «εργαλείο» της δουλειάς (του εμπόρου) και της καθημερινότητας.

2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και να παρουσιάσετε τις μεταβολές που έφερε ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός στην εκπαιδευτική πραγματικότητα του ελληνοισμού.

Το κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού έδινε μεγάλη σημασία στην εκπαιδευτική αναγέννηση του ελληνοισμού. Κύριοι φορείς των ιδεών του Νεοελληνικού Διαφωτισμού υπήρξαν οι έμποροι των παροικιών, οι οποίοι δεν περιορίστηκαν στις οικονομικές τους δραστηριότητες, αλλά ίδρυσαν τυπογραφεία και σχολεία, για να προωθήσουν τις νεωτερικές ιδέες, που από νωρίς είχαν ασπαστεί. Αποτέλεσμα αυτής της πνευματικής δραστηριότητας της αστικής τάξης ήταν να χάσει η εκκλησία το μονοπώλιο που είχε ως τότε στην εκπαίδευση και να διαμορφωθεί ένα διαφορετικό πρόγραμμα μάθη-

Παραϊστορικά

Η παρακάτω ιστορία δείχνει τη μεγάλη επιρροή του γαλλικού διαφωτισμού στην Ελλάδα και θέτει σε αμφισβήτηση τις γενικεύσεις περί αμάθειας των Ελλήνων και ειδικά των μοναχών. «Μόλις το καράβι μου άραξε, βιάστηκα να βγω στη στεριά για να πάω στο μοναστήρι. Δεν μπορούσα να προβλέψω τη συνάντηση, που ένα λεπτό αργότερα θα προκαλούσε το ενδιαφέρον και την περιέργειά μου. Προχωρούσα προς το βουνό, όταν αντιλήφθηκα έναν καλόγερο που κατέβαινε από κει. Ήρθε βιαστικά προς το μέρος μου, με ρώτησε, στα ιταλικά, από ποιον τόπο είμαι, από πού ερχόμουν, τι είχε συμβεί στην Ευρώπη εδώ και επτά χρόνια που είχε να αράξει καράβι σε αυτά τα βράχια. Μόλις έμαθε πως είμαι Γάλλος: "πέιτε, μου, φώναξε, ο Βολτέρος ζει ακόμη";»;

Αφήγηση του Choiseul-Gouffier, ενός Γάλλου ταξιδευτή στην Πάτμο το 1776 (πηγή: Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Αθήνα, 1993, σελ. 145).

σης: οι θετικές επιστήμες και η λογική άρχισαν σιγά σιγά να παίρνουν τη θέση των εκκλησιαστικών κειμένων. Η πηγή 2 μας δίνει ακόμα μία διάσταση της νέας πραγματικότητας στην παιδεία: η χορήγηση υποτροφιών έδωσε την ευκαιρία μόρφωσης σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Με τα κληροδοτήματα των πλούσιων εμπόρων, νέοι άνθρωποι κατάφεραν να σπουδάσουν στα καλύτερα πανεπιστήμια της Ευρώπης. Αυτοί οι νέοι, γαλουχημένοι με

¹ Τους ναπολεόντειους πολέμους και τη ρωσοτουρκική συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774).

² Ως *lingua franca* ορίζεται κάθε γλώσσα που χρησιμοποιείται ευρέως από όλους και όχι μόνο από τον πληθυσμό που την έχει ως μητρική. Τέτοια είναι συνήθως η γλώσσα του πιο ανεπτυγμένου οικονομικά ή πολιτιστικά έθνους. Η *lingua franca* χρησιμοποιείται κυρίως για εμπορικούς ή διπλωματικούς σκοπούς. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τους Άραβες, οι οποίοι ονόμασαν έτσι όλες τις ρωμανικές γλώσσες (αυτές που προέκυψαν από τα λατινικά) και ειδικά την ιταλική, καθώς οι Άραβες αποκαλούσαν «Φράγκους» όλους τους λαούς της δυτικής Ευρώπης.

νέες ιδέες, επάνδρωσαν τα σχολεία στις παροικίες και στον ελληνικό χώρο και διέδωσαν περαιτέρω τις ιδέες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, προετοιμάζοντας έτσι την εθνική αφύπνιση των Ελλήνων.

3. Αφού μελετήσετε ξανά τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της γαλλικής επανάστασης (ενότητα 3, πηγή 1), να αναζητήσετε επιδράσεις της στις πολιτικές απόψεις του Ρήγα όπως αυτές διατυπώνονται στην πηγή 3.

Ο Ρήγας επηρεάστηκε έντονα από τις ιδέες του Διαφωτισμού, και ιδιαίτερα από τη ριζοσπαστική του φάση. Μέσω του εθνομάρτυρα έφτασε ο απόηχος της γαλλικής επανάστασης στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο. Η σύγκριση του έργου του, της *Νέας Πολιτικής Διοίκησης*, με τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη είναι διαφωτιστική. Στη *Νέα Πολιτική Διοίκηση* συναντάμε εκφράσεις που μας θυμίζουν τη γαλλική Διακήρυξη: φυσικά δικαιώματα, ισότητα, ελευθερία, προστασία περιουσίας. Οι πολιτικές θέσεις του Ρήγα, γενικότερα, απηχούν τα συντάγματα της γαλλικής επανάστασης.

Σύμφωνα με το σύνταγμα του Ρήγα, όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και ελεύθεροι, ενώ ο καθένας έχει δικαίωμα να νιώθει ασφάλεια για τη ζωή του και να προστατεύεται η προσωπική του περιουσία. Πρόκειται για τις ιδέες του Λοκ «φιλτραρισμένες» μέσα από τη γαλλική επανάσταση. Ακόμα, παρατηρούμε τη ριζοσπαστική για την εποχή φράση ότι όλοι οι άνθρωποι, χριστιανοί και Τούρκοι, είναι ίσοι. Και σε άλλο κείμενο ο Ρήγας έγραφε ότι ο σουλτάνος είναι ο δυνάστης όχι μόνο των Ελλήνων και των άλλων λαών που κατέκτησε και κρατάει με τη βία, αλλά δυνάστης και του ίδιου του λαού του³: «να σφάξωμεν τους λύκους, που τον ζυγόν βαστούν / και Χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυρανούν»⁴. Στη σκέψη του εθνομάρτυρα ο σουλτάνος είναι ο κοινός εχθρός όλων των ραγιαδών, ο κοινός δυνάστης όλων των υποδούλων. Σημαντικό είναι, επίσης, ότι το σύνταγμα του Ρήγα, όπως και η γαλλική διακήρυξη, δεν αναφέρεται σε κάποιο ιδιαίτερο έθνος, στο οποίο πρέπει να ισχύουν τα δικαιώματα αυτά, καθώς πρόκειται για δικαιώματα πανανθρώπινα.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα 1:** Το λιμάνι της Χίου, ένα από τα κύρια εμπορικά κέντρα του ελληνισμού κατά την προεπαναστατική εποχή

Η ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου ωφελήθηκε από τη διεθνή πολιτική συγκυρία είτε αυτή είχε να κάνει με πολέμους (λ.χ. Επταετής πόλεμος [1756-1763], Ναπολεόντειοι πόλεμοι) είτε με διπλωματικές ενέργειες (συνθήκη Κιουσούκ Καϊναρτζή). Σε μερικά νησιά σημειώθηκε ιδιαίτερη επίδοση στη ναυτιλία, όπως στα Ψαρά, στις Σπέτσες και στην Ύδρα, αλλά υπήρχαν και άλλα

³ Λ.Ι. Βρανούσης, *Ρήγας Βελεστινλής*, Αθήνα, 1963, β' έκδ., σελ. 70.

⁴ Ρήγας, *Θούριος*, 1796, στ. 121-122.

νησιά που επωφελήθηκαν από την άνοδο του εμπορίου, όπως η Μύκονος, η Κάσος, η Σαντορίνη, η Σκόπελος και η Χίος. Η Χίος όφειλε την ανάπτυξή της στη σπουδαία θέση της: ήταν ο τελευταίος σταθμός των πλοίων που κατευθύνονταν προς την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Υπολογίζεται ότι στα μέσα του 18ου αιώνα περίπου 150 ευρωπαϊκά πλοία περνούσαν κάθε χρόνο από το λιμάνι της⁵. Στο νησί άκμαζε η βιοτεχνία μεταξωτών υφασμάτων. Επίσης, δεν είναι τυχαίο ότι την ίδια εποχή η Χίος έγινε ένα από τα πιο σημαντικά πνευματικά κέντρα του υπόδουλου ελληνισμού.

■ **Εικόνα 2: Κλέφτης**

Οι κλέφτες υπήρξαν οι πρώτοι πυρήνες της αντίστασης του ελληνικού λαού. Αποτελούσαν, μαζί με τους αρματολούς, την πρωταρχική και πάγια δύναμη κρούσης στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ο Μακρυγιάννης τούς αποκάλεσε «η μαγιά της λευτεριάς». Ένας σύγχρονος ιστορικός⁶ έγραψε ότι οι κλέφτες αποτέλεσαν τη διαρκή εκδήλωση της πρωτόγονης επανάστασης στην εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας. Οι κλέφτες και οι αρματολοί έγιναν τα στελέχη του ελληνικού επαναστατικού στρατού, καθοδήγησαν και οργάνωσαν τις μάζες των χωρικών κατά του Οθωμανού κατακτητή.

■ **Εικόνα 3: Ο Ρήγας και ο Κοραΐς ανασηκώνουν την Ελλάδα**

Ο Ρήγας⁷ και ο Αδαμάντιος Κοραΐς είναι οι δύο κορυφαίοι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η ιδιαίτερα τιμητική θέση τους στην πνευματική ιστορία του ελληνισμού απεικονίζεται παραστατικά στον ζωγραφικό πίνακα που τους δείχνει να ανασηκώνουν την πληγωμένη Ελλάδα μέσα από τα ερείπια. Είναι οι δύο πνευματικοί ηγέτες που αφυπνίζουν την Ελλάδα και την οδηγούν στην αναγέννηση.

■ **Παράθεμα 1: Οι Έλληνες κυριαρχούν στο εμπόριο της Βαλκανικής**

Τον 18ο αιώνα οι ορθόδοξοι έμποροι των Βαλκανίων συγκροτούν μία τάξη οικονομικά ισχυρή και πολυάριθμη. Η τάξη αυτή ελέγχει το εμπόριο της Ουγγαρίας, της νότιας Ρωσίας και της ανατολικής Μεσογείου. Στη μελέτη του ο Traian Stoianovich (της οποίας απόσπασμα παρατίθεται ως πηγή 1), στην κατηγορία του ορθόδοξου εμπόρου των Βαλκανίων, κατατάσσει: α) τον Έλληνα έμπορο της Κωνσταντινούπολης, της Θεσσαλίας και της Σμύρνης, β) τον Έλληνα και Αλβανό ορθόδοξο ναυτικό και φορτωτή των νησιών του Αιγαίου, γ) τον Έλληνα, τον Βλάχο και τον Σλάβο αγωγιάτη και πράκτορα αποστολών στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία, δ) τον Έλληνα και τον Βούλγαρο έμπορο της ανατολικής Ροδόπης κ.ά.⁸ Είναι φανερό, λοιπόν, η κυρίαρχη θέση του Έλληνα στο εμπόριο της Βαλκανικής.

⁵ Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ', σελ. 224.

⁶ Βλέπε Σπύρος Ασδραχάς, *Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία ιη' και ιθ' αι.* εκδ. Νεοελληνικά Μελετήματα, Ερμής, 1988, σελ. 231-252.

⁷ Ψευδώνυμο του Αντώνιου Κυριαζή (1755-1798).

⁸ Tr. Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», (1960), στο: *Οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών*, 1979, σελ. 289.

Η κυριότερη ενασχόληση των εμπόρων των Βαλκανίων ήταν το εισαγωγικό και το εξαγωγικό εμπόριο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. (Βλ. και την απάντηση στην ερώτηση 1 του σχολικού βιβλίου.)

■ **Παράδειμα 2: Παροικιακός ελληνισμός, εκπαίδευση και νεοτερικές ιδέες**

Οι παροικίες⁹ δημιουργήθηκαν με την εγκατάσταση αρχικά μεμονωμένων ατόμων ή και μικρών ομάδων σε αστικές κυρίως περιοχές εκτός του ελλαδικού χώρου. Οι περιοχές αυτές ήταν κόμβοι εμπορίου. Αν εξαιρέσει κανείς τους λογίους που κινούνται στους χώρους αυτούς αδιάκοπα (από τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας), ο έμπορος και ο πραγματευτής είναι ο τύπος ανθρώπου που συνήθως συναντά κανείς στις παροικίες. Με την πάροδο του χρόνου οι παροδικές εγκαταστάσεις των μετακινούμενων εμπόρων κατέληξαν στη συγκρότηση οργανωμένων κοινοτήτων. Οι οργανωμένες κοινότητες ίδρυσαν ναούς και σχολεία και ανέπτυξαν δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ των μελών τους. Η ίδρυση του ναού και η συγκρότηση της κοινότητας ήταν δυνατές χάρη στα προνόμια (privilegi) που αποκτούσαν οι πάροικοι εκ μέρους των αρχών υποδοχής τους. Η πολιτική αυτή των προνομίων αποσκοπούσε στην προσέλκυση ξένων έμπειρων εμπόρων¹⁰. Μετακινούμενοι έμποροι στην αρχή, άφηναν τους τόπους καταγωγής τους για να μεταφέρουν τα εμπορεύματά τους στην Ευρώπη, να μετάσχουν στα κατά τόπους πανηγύρια και τις αγορές και βαθμιαία εγκαθίσταντο στις νέες πόλεις φιλοξενίας τους. Ίδρυσαν εμπορικά καταστήματα ή επέκτειναν τις οικογενειακές εμπορικές επιχειρήσεις τους, συνδέοντας οικονομικά τους τόπους της νέας εγκατάστασής τους με εκείνους της αφετηρίας τους. Έμποροι, ασφαλιστές, πλοιοκτήτες, τραπεζίτες ήταν οι πάροικοι που θα επάνδρωναν τις ακμαίες παροικίες των αρχών του 19ου αιώνα και θα διαμόρφωναν την ελληνική αστική τάξη μέσα και έξω από τον ελλαδικό χώρο. Οι ελληνικές παροικίες της Δύσης, όπως ωραία σημειώνει ο Κ.Θ. Δημαράς, «χρησίμευσαν για κεραίες του ελληνισμού, μεταφέροντας και αυτές στον ελληνικό χώρο το πνεύμα της δυτικής ελευθεροφροσύνης»¹¹. (Βλέπε και την απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.)

■ **Παράδειμα 3: Η «Νέα Πολιτική Διοίκησης», το σύνταγμα του Ρήγα (1797)**

Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 3 του σχολικού βιβλίου.

■ **Παράδειμα 4: Η μόρφωση θα φέρει τους Έλληνες πιο κοντά στην ελευθερία**

Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

⁹ Ο όρος «παροικίες» κρίνεται περισσότερο κατάλληλος για να χαρακτηρίσει το ιστορικό φαινόμενο, σε αντίθεση προς άλλους, όπως «απόδημος ελληνισμός» (περισσότερο σύγχρονος όρος) και «ελληνισμός της διασποράς» (δηλώνει το φαινόμενο διαχρονικά, αλλά είναι και ιδεολογικά φορτισμένος).

¹⁰ Βλέπε www.fhw.gr/projects/migration.

¹¹ Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, 1993, εκδ. Ερμής, σελ. 13.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Φαναριώτες: Αντίθετα προς ό,τι πιστεύεται γενικά, πολύ λίγοι Φαναριώτες κατάγονταν από την παλιά βυζαντινή αριστοκρατία. Οι περισσότεροι ήταν πλούσιοι που είχαν αποκτήσει τις περιουσίες τους σαν έμποροι και πλανόδιοι πωλητές στο Αιγαίο, στις ηγεμονίες του Δούναβη, στη Μαύρη Θάλασσα και, βέβαια, στην Κωνσταντινούπολη. Μετά τον πλουτισμό τους πολλοί εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό να κάνουν πολιτικές επαφές και φιλίες, ώστε να παγιώσουν την οικονομική τους δύναμη¹². Οι Φαναριώτες ήταν μέλη της διοικητικής και κοινωνικής αριστοκρατίας, κάτοχοι της δυτικοευρωπαϊκής παιδείας και υψηλών θέσεων στον οθωμανικό κρατικό μηχανισμό.

«πρώτον το να είμεθα όλοι ίσοι», Ρήγας, *Νέα Πολιτική Διοίκησης*: Για την ισότητα μιλάει με κάθε τρόπο στα γραπτά του ο Ρήγας, ακόμα και όταν ανθολογεί κείμενα από ξένους συγγραφείς. Στο πρώτο βιβλίο που εκδίδει, το 1790, μια συλλογή έξι διηγημάτων μεταφρασμένων και διασκευασμένων από τα γαλλικά, που τιτλοφορείται *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, διαβάζουμε: «είμαι βέβαιος πως όλοι οι άνθρωποι είναι φυσικά ισότιμοι, πλην, καθώς το ηξεύρετε και ο ίδιος είναι εις τον κόσμον κάποιες πρόληψες· το παν ήθελε είναι εις μεγάλην ευτυχίαν, ανίσως και έλειπαν αυτές από την μέσην και αν αφήναν τον ορθόν λόγον να διοική τα ανθρώπινα»¹³. Τα κείμενα του *Σχολείου* διαπνέονται από έναν ηθικό φιλελευθερισμό και θίγουν το βασικό θέμα της αδελφότητας και της ισότητας των ανθρώπων: «οι άνθρωποι είναι φυσικά όλοι ισότιμοι· και αναμεταξύ εις τους τιμημένους δεν είναι μέγας και μικρός».¹⁴

Τα Ορλοφικά: Η εξέγερση των Ελλήνων το 1770 εντάσσεται στο πλαίσιο του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1768-1774 που διεξήγαγε η Αικατερίνη Β', επιδιώκοντας τα πάγια αιτήματα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής: έλεγχο των βόρειων παραλίων της Μαύρης Θάλασσας και έξοδο στο Αιγαίο. Ακολουθώντας την πολιτική του Μεγάλου Πέτρου, εμφανίστηκε ως προστάτης των χριστιανών των Βαλκανίων, δίνοντας στον πόλεμο μορφή σταυροφορίας της ορθοδοξίας κατά του ισλάμ. Τα ρωσικά κηρύγματα βρήκαν πρόσφορο έδαφος στις ελληνικές χώρες. Την πρωτοβουλία για την εξέγερση των Ελλήνων ανέλαβαν οι αδελφοί Γρηγόριος, Αλέξιος και Θεόδωρος Ορλόφ. Εμπνευστής του σχεδίου της ναυτικής εκστρατείας στη Μεσόγειο ήταν πιθανότατα ένας Έλληνας, ο Γεώργιος Παπαζώλης. Οι αδελφοί Ορλόφ έφτασαν στην Ιταλία, απ' όπου άρχισαν τις διαπραγματεύσεις με τους Μανιάτες, ενώ στον ελληνικό χώρο άρχισαν επαναστατικές προετοιμασίες. Τον Φεβρουάριο του 1770 μια μικρή μοίρα ρωσικών πλοίων υπό τον Θεόδωρο Ορλόφ κατέπλευσε στο λιμάνι

¹² Βλέπε Tr. Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», (1960), στο: *Οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών*, 1979, σελ. 307.

¹³ Ρήγας, *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, (1790), Εστία, NEB, 1994, σελ. 32.

¹⁴ *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, ό.π. π., σελ. 187.

του Βιτύλου. Ο αριθμός των ρωσικών πλοίων όμως ήταν μικρός και ο αρχικός ενθουσιασμός των Ελλήνων έδωσε τη θέση του στην απογοήτευση. Οι Έλληνες έχασαν την εμπιστοσύνη τους στις ρωσικές υποσχέσεις και πολύ λίγοι δέχτηκαν να στρατολογηθούν, καθώς έβλεπαν ότι η επέμβαση της Ρωσίας ήταν απλά μια κίνηση αντιπερισπασμού. Όπως έχει εύστοχα ειπωθεί, η εξέγερση του 1770 στηρίχτηκε σε μια παρεξήγηση: Οι Ρώσοι θεωρούσαν ότι θα νικήσουν με ελληνικές δυνάμεις, ενώ οι Έλληνες περίμεναν ότι θα νικήσουν με τις ρωσικές.

Τσιφλίκια: Βασικό μέσο παραγωγής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι η γη, η οποία χωρίζεται σε μεγάλες γαιοκτησίες αλλά και σε μικρούς, ελεύθερους κλήρους. Υπάρχει ένα ισχυρό συγκεντρωτικό κράτος που έχει την ψιλή κυριότητα όλης της γης, την οποία εκχωρεί για εκμετάλλευση σε πολιτικούς και στρατιωτικούς αξιωματούχους. Αυτοί είχαν το δικαίωμα να εισπράττουν τη γαιοπρόσοδο είτε σε είδος είτε και, κυρίως, με τη μορφή φόρου. Τα δικαιώματά τους αυτά απέρρεαν από τη στρατιωτική υπηρεσία που πρόσφεραν στον σουλτάνο: ήταν δηλαδή φεουδάρχες-πολεμιστές. Το τσιφλίκι αποτελεί μία από τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η μεγάλη φεουδαλική γαιοκτησία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και έχει κληρονομικό χαρακτήρα. Η παρακμή του οθωμανικού κράτους από τα μέσα του 17ου αιώνα και η ενίσχυση των τοπικών αρχόντων, που κατέληξαν να είναι οι ιδιοκτήτες και κληρονόμοι μεγάλων αγροτικών εκτάσεων, των τσιφλικιών, είχε αρνητικές συνέπειες, εκτός από την κεντρική διοίκηση, και στους χωρικούς. Οι μεγαλοϊδιοκτήτες γης ασκούσαν καταπιεστική εξουσία στους χωρικούς, από τους οποίους απαιτούσαν όλο και περισσότερες αγγαρείες και όλο και μεγαλύτερες εισφορές.

Γύρω στις αρχές του 18ου αιώνα, οι Έλληνες στράφηκαν στη Ρωσία: Η Ρωσία, ως ομόδοξος (ορθόδοξη) χώρα, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις στον ελληνικό χώρο ήδη από τις αρχές του 18ου αιώνα. Στα τέλη του 17ου αιώνα τσάρος της Ρωσίας έγινε ο Μέγας Πέτρος και η Ρωσία μπήκε σε μια νέα εποχή, που χαρακτηριζόταν από την έξοδο της από την απομόνωση και την είσοδό της στα ευρωπαϊκά ζητήματα. Ο Μέγας Πέτρος άνοιξε τον δρόμο της Ρωσίας προς τη δύση και τον εκσυγχρονισμό. Εμπόδιο στη διέξοδο της Ρωσίας προς τη δύση και το νότο ήταν η όμορφη της Οθωμανική Αυτοκρατορία, και έτσι ο Μέγας Πέτρος εγκαινίασε για τη Ρωσία μια σειρά από πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Οθωμανών. Την ίδια επιθετική πολιτική έναντι των Οθωμανών θα συνεχίσουν αργότερα και άλλοι τσάροι, όπως η Μεγάλη Αικατερίνη Β' (τέλη 18ου αι.) και ο Νικόλαος ο Β' (μέσα 19ου αι.). Οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας θα παραμείνουν σταθεροί, τουλάχιστον μέχρι και τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο: ο έλεγχος των βόρειων παραλίων του Εύξεινου Πόντου και η ελεύθερη ναυσιπλοΐα, στο Αιγαίο αρχικά, και ευρύτερα στη Μεσόγειο. Αυτοί ακριβώς οι στόχοι ήταν που έφεραν τη Ρωσία σε άμεση σύγκρουση με την αυτοκρατορία του σουλτάνου. Η προστασία των ορθοδόξων της αυτοκρατορίας αποτέλεσε αφορμή επανειλημμένων

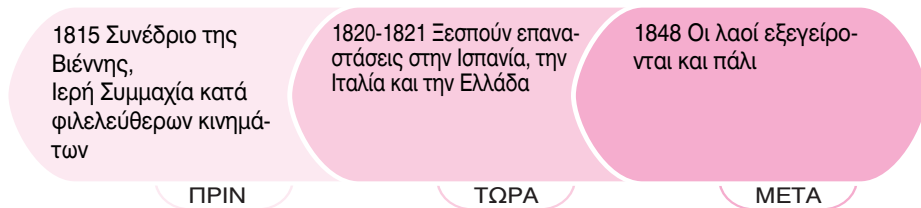
αναμείξεων του ρωσικού παράγοντα στα εσωτερικά του οθωμανικού κράτους. Οι Έλληνες και οι άλλοι χριστιανοί των Βαλκανίων ήταν τόσο δεκτικοί στη ρωσική προπαγάνδα, ώστε δεν άργησαν να κυκλοφορήσουν θρύλοι και προφητείες: Η πιο διαδεδομένη ήταν εκείνη που μιλούσε για ένα «χρυσό γένος» (ξανθό γένος), δηλαδή τους Ρώσους, που θα κατέστρεφε την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή και οι συνέπειές της στους Έλληνες: Ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας του 1768-1774 τερματίστηκε με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (21 Ιουλίου 1774). Η συνθήκη αυτή αποτέλεσε λαμπρή επιτυχία της ρωσικής διπλωματίας: α) η Ρωσία επέκτεινε την κυριαρχία της στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου, β) εξασφάλισε εμπορικά προνόμια και πολιτική επιρροή στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, γ) απέκτησε το δικαίωμα της προστασίας των ορθόδοξων υπηκόων του σουλτάνου, κάτι που αποτελούσε άλλοθι για τις επεμβάσεις της Ρωσίας στα εσωτερικά ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η συνθήκη όμως αυτή αποδείχτηκε ιδιαίτερα επωφελής και για τους Έλληνες, καθώς προέβλεπε την αμνήστευση όλων όσοι πήραν μέρος στον πόλεμο και την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στις οθωμανικές θάλασσες, όσων πλοίων έφεραν τη ρωσική σημαία. Έτσι, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για οικονομική ανάπτυξη και ελεύθερη κίνηση των υποδούλων, εξασφάλιση προνομίων και απόκτηση πολύτιμης ναυτικής πείρας.

6

Ενότητα

Τα επαναστατικά κινήματα των ετών 1820-1821 στην Ευρώπη

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

- Οι ευρωπαϊκοί λαοί αμφισβήτησαν τις αποφάσεις του συνεδρίου της Βιέννης (1815) διατυπώνοντας πολιτικές και εθνικές διεκδικήσεις.

Πολιτικές διεκδικήσεις

- Οι λαοί της Ευρώπης διεκδικούσαν σύνταγμα, κοινοβουλευτικούς θεσμούς, αναγνώριση ατομικών ελευθεριών και πολιτικών δικαιωμάτων.
- Σχηματίστηκαν τρία πολιτικά ρεύματα:
 - Οι *μετριοπαθείς φιλελεύθεροι* (μεγαλοαστοί, φιλελεύθεροι ευγενείς): ήθελαν συνταγματική μοναρχία με εκλογικό δικαίωμα σε όσους διέθεταν κάποια περιουσία.
 - Οι *ριζοσπάστες δημοκρατικοί* (μικροαστοί, διανοούμενοι): ήθελαν αβασίλευτη δημοκρατία με πολιτικά δικαιώματα για όλους τους ενήλικους άνδρες και προστασία των αδύναμων κοινωνικών ομάδων.
 - Οι *σοσιαλιστές* (διανοούμενοι, εργάτες): ήθελαν κοινωνική και οικονομική ισότητα.

Εθνικές διεκδικήσεις και η αρχή των εθνοτήτων

- Η συνειδητοποίηση της ιδέας του έθνους είχε ως αποτέλεσμα εθνικές διεκδικήσεις, καθώς πληθυσμοί με εθνική συνείδηση δε διέθεταν και αντίστοιχο κράτος, επειδή:
 - Ζούσαν σε μεγάλες πολυεθνικές αυτοκρατορίες (Αυστριακή, Οθωμανική).
 - Ζούσαν διάσπαρτοι σε διάφορα κράτη (γερμανικό, ιταλικό, πολωνικό έθνος).

- Αρχή των εθνοτήτων: η επιδίωξη να συγκεντρωθούν και να ιδρύσουν όλοι οι ομοεθνείς ένα κράτος. Τα όρια του κράτους πρέπει να συμπίπτουν με τα όρια του έθνους. Πληθυσμοί έθνους διαφορετικού από εκείνο που αποτελεί την πλειονότητα των κατοίκων ενός κράτους έχουν το δικαίωμα να αποσχιστούν. Η αρχή των εθνοτήτων πηγάζει από:
 - Τη γαλλική επανάσταση: Αναγνώρισε το έθνος ως πηγή όλων των εξουσιών σε μια πολιτεία. Το μέλλον των λαών θα πρέπει να καθορίζεται από την ίδια τη βούλησή τους (γενική βούληση) και όχι από αυτήν του ηγεμόνα.
 - Την αντίδραση στη γαλλική κυριαρχία, ειδικά στον γερμανικό χώρο. Γερμανοί φιλόσοφοι διακήρυξαν την ανάγκη της επιστροφής στις παραδόσεις και ότι το έθνος ήταν μια διαχρονική κοινότητα Φίχτε, βασισμένη σε τρία στοιχεία:
 - α) την ιστορία (ένα εξιδανικευμένο παρελθόν που πιστοποιεί την κοινή προέλευση των μελών του έθνους),
 - β) τη γλώσσα (εύρεση των αρχέγονων μορφών της και υπεράσπισή της),
 - γ) τη θρησκεία (μεγάλη η σημασία της, όταν ο κυρίαρχος ήταν αλλόθρησκος, όπως στα Βαλκάνια).
- Οι εθνικές και πολιτικές διεκδικήσεις στην Ευρώπη μετά το συνέδριο της Βιέννης (1815-1848) γέννησαν τρία μεγάλα επαναστατικά κινήματα:
 - 1820-1821: επαναστάσεις στη νότια μεσογειακή Ευρώπη (Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα).
 - 1830 και 1848: επαναστάσεις σε δυτική και ανατολική Ευρώπη¹⁵.

Οι επαναστάσεις των ετών 1820-1821

Η επανάσταση στην Ισπανία (1820)

- Ξέσπασε εναντίον του αυταρχικού βασιλιά Φερδινάνδου Ζ' με αίτημα την επαναφορά του συντάγματος του 1812 (του Ναπολέοντα).
- **Αποτελέσματα:** Εμφύλιος πόλεμος και επέμβαση της Ιερής Συμμαχίας (γαλλικός στρατός) για την κατάπνιξη της επανάστασης.
 - Απελευθερωτικές επαναστάσεις στη Λατινική Αμερική.

Παραϊστορικά

Η Ιερή Συμμαχία, μολονότι καταδίκασε την ελληνική επανάσταση στο πρώτο ξέσπασμά της (κίνημα του Αλέξανδρου Υψηλάντη στον Προύθο), δεν παρενέβη για την ένοπλη καταστολή της. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις ενέργειες του τότε υπουργού Εξωτερικών του τσάρου Ι. Καποδίστρια.

Οι επαναστάσεις στην Ιταλία (1820-1821)

- Οργανώθηκαν από τους καρμπονάρους και στρέφονταν κατά της αυστριακής κυριαρχίας. Διεκδικούσαν όμως, εκτός από εθνική ελευθερία, και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις.

¹⁵ Βλέπε ενότητα 11.

■ Αποτελέσματα:

- Επέμβαση της Ιερής Συμμαχίας (αυστριακός στρατός) και καταστολή της επανάστασης.
- Η επανάσταση που ξέσπασε στο βασίλειο του Πεδεμοντιού (βορειοδυτική Ιταλία) είχε την ίδια τύχη.

Η επανάσταση στην Ελλάδα (1821)

- Ήταν το πρώτο εθνικό κίνημα του 19ου αιώνα που έμελλε να πετύχει.
- **Αποτελέσματα:** Οδήγησε στη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1830.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1815	■ Τέλος του συνεδρίου της Βιέννης – Αποφάσεις
1815	■ Ίδρυση της Ιερής Συμμαχίας (Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία) με στόχο την καταστολή κάθε επαναστατικής δραστηριότητας
1820	■ Επανάσταση στην Ισπανία κατά του αυταρχικού βασιλιά Φερδινάνδου Ζ' και εμφύλιος πόλεμος
1820-1821	■ Επανάσταση στην Ιταλία από καρμπονάρους κατά της αυστριακής κατοχής
1821	■ Επέμβαση αυστριακού στρατού στην Ιταλία και καταστολή της επανάστασης
	■ Επανάσταση στην Ελλάδα (η μοναδική επιτυχημένη)
1823	■ Γαλλικός στρατός καταπνίγει την επανάσταση στην Ισπανία μετά από απόφαση της Ιερής Συμμαχίας

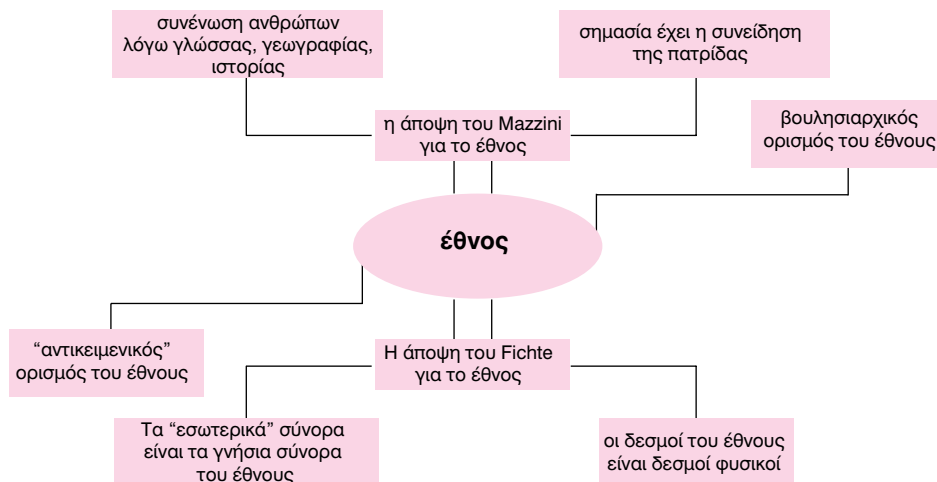
3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι τα ιστορικά γεγονότα διαμορφώνονται αποκλειστικά και μόνο από τη βούληση των ισχυρών. Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη αμέσως μετά το συνέδριο της Βιέννης επιβεβαιώνουν ή διαψεύδουν αυτή την άποψη; Να τεκμηριώσετε τη θέση σας.

Οι αποφάσεις του συνεδρίου της Βιέννης έπεσαν σαν βαριά σκιά πάνω στη φιλελεύθερη Ευρώπη μετά τους ναπολεόντειους πολέμους. Κάποιες ελπίδες που είχε ενσπείρει η γαλλική επανάσταση για ισότητα, ελευθερία και αδελφοσύνη σε όλους τους λαούς της Ευρώπης που καταπιέζονταν από αυταρχικά καθεστώτα ή και από αλλοεθνή ζυγό, φαινόταν αρχικά ότι θα παρέμεναν ουτοπία. Όμως, τελικά, την ιστορία δεν τη διαμορφώνουν πάντα οι μεγάλοι ηγέτες και η βούληση των ισχυρών, αλλά και η ορμητικότητα των μαζών. Ο ρόλος της μάζας ως φορέα ιστορικής αλλαγής αναδείχθηκε για πρώτη φορά με τη γαλλική επανάσταση. Τώρα, λίγα χρόνια μετά την κατάπνιξη της και το ξεπούλημα των ιδεών της από τους ισχυρούς (βλέπε Ιερή Συμμαχία), οι λαοί της Ευρώπης ξεσηκώνονται και πάλι σε πανευρωπαϊκό επίπεδο και διεκδικούν τα δικαιώματα που κατοχύρωσε στον χώρο των ιδε-

ών ο Διαφωτισμός και έκανε πράξη τη γαλλική επανάσταση. Επομένως, οι πολιτικές εξελίξεις μετά το συνέδριο της Βιέννης διαψεύδουν την άποψη ότι η βούληση των ισχυρών είναι καθοριστική για τη διαμόρφωση και την παγίωση μιας πολιτικής κατάστασης. Οι πολιτικές εξελίξεις στη μεταναπολεόντεια Ευρώπη διαμορφώθηκαν σε μεγάλο βαθμό από το βάρος της πίεσης που άσκησαν τα κοινωνικά και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα των λαών.

2. Να μελετήσετε τις πηγές 1α και 1β. Κατόπιν να κάνετε άσκηση (σε σχήμα) άστρου τοποθετώντας στο κέντρο την έννοια «έθνος».

3. Αφού μελετήσετε την πηγή 2, να αναφερθείτε στη σχέση των επαναστάσεων των ετών 1820-1821 με τη γαλλική επανάσταση του 1789.

Η γαλλική επανάσταση αποτέλεσε μία πολύ σημαντική καμπή στη νεότερη ιστορία. Έφερε στο προσκήνιο καινούριες ιδέες και έδωσε στους λαούς πρότυπα πολιτικής οργάνωσης και ιδεολογιών, καθώς και αξίες για τις οποίες μπορούσε και έπρεπε να αγωνιστεί. Νέες έννοιες σχηματίζονται μέσα από τις ιδέες του διαφωτισμού και της γαλλικής επανάστασης, έννοιες που αναφέρονται σε πολιτικά δικαιώματα, κοινωνικά αγαθά και ιδεολογίες ελευθερίας και ισότητας. Κατά αυτό τον τρόπο η γαλλική επανάσταση αποτέλεσε το πρότυπο για τις κατοπινές επαναστάσεις, υπήρξε η μητέρα των επαναστάσεων, αστικών και λαϊκών, στον βαθμό που τα κινήματα αυτά διεκδικούσαν τα ίδια αγαθά και πάλευαν για τις ίδιες ιδέες. Τα μεταγενέστερα κινήματα λοιπόν άντλησαν από την πολιτική επιχειρηματολογία της γαλλικής επανάστασης και αναδύθηκαν στο προσκήνιο με βασικό στόχο να ολοκληρώσουν ό,τι η γαλλική επανάσταση άφησε ανολοκλήρωτο.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα:** Καρμπονάροι οδηγούνται σιδηροδέσμοι σε δίκη μετά τις αποτυχημένες επαναστάσεις των ετών 1820-1821 στην Ιταλία

Οι καρμπονάροι αγωνίστηκαν για τη δημιουργία μιας φιλελεύθερης και ενωμένης Ιταλίας. Έτσι, ήταν αναγκασμένοι να αντιμετωπίζουν τόσο πολιτικούς και κοινωνικούς εχθρούς από το εσωτερικό της χώρας τους, την Ιταλία, όσο και τα στρατεύματα των εξωτερικών εχθρών, των δυνάμεων κατοχής (λ.χ. Αυστριακούς). Ο καρμποναρισμός συνδέεται, επίσης, με τον αντικληρικισμό, γι' αυτό και αντέδρασαν εναντίον τους τα πιο συντηρητικά στοιχεία της καθολικής εκκλησίας.

■ **Παράθεμα 1α και 1β:** Δύο διαφορετικές αντιλήψεις για το έθνος

Ο εθνικισμός, σύμφωνα με έναν έγκριτο μελετητή του φαινομένου, τον Ernest Gellner¹⁶, είναι μια πολιτική αρχή που υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και της εθνικής οντότητας. Βέβαια, ο εθνικισμός μπορεί να υπάρχει και ως ένα συναίσθημα διάχυτο στα μέλη μιας κοινωνίας, κυρίως όμως είναι ένα πολιτικό κίνημα που προβάλλει την αρχή των εθνοτήτων: μια θεωρία πολιτικής νομιμότητας, η οποία απαιτεί τα εθνικά όρια να μη διαφέρουν από τα πολιτικά (ένα έθνος – ένα κράτος). Στο παράθεμα αναπτύσσονται δύο απόψεις για το έθνος. Η πρώτη, του Ματσίνι, αναδεικνύει την ιστορικότητα της έννοιας, το γεγονός δηλαδή ότι πρόκειται για μια έννοια που δημιουργήθηκε από την ιστορική εξέλιξη. Πρόκειται για μια υποκειμενική θεώρηση του έθνους, η οποία παραπέμπει σε ένα βουλησιαρχικό ορισμό της έννοιας: σε ένα έθνος ανήκουν όσοι αισθάνονται μέλη του. Η δεύτερη άποψη, η οποία εκφράζεται στο παράθεμα από τον Γερμανό ιδεαλιστή φιλόσοφο Φίχτε (Fichte), παρουσιάζει το έθνος ως α-χρονικό φαινόμενο, ή καλύτερα ως φυσικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών, τις οποίες συνοδεύει πάντα. Στην πραγματικότητα, όμως, τα έθνη, όπως και τα κράτη, είναι ένα τυχαίο ενδεχόμενο και όχι μια καθολική αναγκαιότητα. Ούτε τα έθνη ούτε τα κράτη υπάρχουν πάντοτε και υπό κάθε περίπτωση. Τα έθνη είναι κατασκευάσματα των ανθρώπινων πεποιθήσεων και δεσμών και μορφών αλληλεγγύης.

■ **Παράθεμα 2:** Η γαλλική επανάσταση μητέρα των επαναστάσεων του 19ου αιώνα

Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 3 του σχολικού βιβλίου.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Οι αποφάσεις του συνεδρίου της Βιέννης: Το συνέδριο της Βιέννης συγκλήθηκε αμέσως μετά την πτώση του Ναπολέοντα (1815) από τις νικήτριες δυνάμεις και καθιέρωσε ως υπέρτατη αρχή των εθνών της Ευρώπης την αρχή της νομιμότητας. Η αρχή αυτή υποστήριζε ότι ο τρόπος με τον

¹⁶ Βλ. E. Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, 1983.

οποίο διοικείται ένα κράτος αφορά αποκλειστικά και μόνο τον ελέω Θεού ηγεμόνα του. Σύμφωνα με την ιδέα αυτή, οι μονάρχες, ως όργανα της θείας βούλησης, είχαν το δικαίωμα να κυβερνούν ανεξέλεγκτοι και να αποφασίζουν για τις τύχες των λαών, χωρίς να λογοδοτούν σε κανέναν. Κατ' επέκταση, το συνέδριο της Βιέννης καταδίκασε κάθε φιλελεύθερο κίνημα με κοινωνικές ή εθνικές διεκδικήσεις ως εχθρικό και επικίνδυνο για το καθεστώς που ήθελε να εγκαθιδρύσει.

Καρμπονάροι: Οι καρμπονάροι ήταν μέλη μυστικής πολιτικής εταιρείας, οργανωμένοι κατά τον τρόπο των μασονικών εταιρειών, που ιδρύθηκε προς το τέλος του 18ου αι. στο βασίλειο της Νεάπολης. Το όνομά τους στα ιταλικά σημαίνει «αυτοί που καίνε ξυλάνθρακα». Οι καρμπονάροι πρωτοεμφανίστηκαν στους ναπολεόντειους πολέμους, προβάλλοντας αντίσταση στους Γάλλους κατακτητές. Όταν τελείωσε ο πόλεμος, μετασηματίστηκαν σε εθνικιστικό οργανισμό με αντιαυστριακές τάσεις και οργάνωσαν την επανάσταση στην Ιταλία το 1820-1821 και το 1831 και διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στο Risorgimento, στη διαδικασία δηλαδή της ιταλικής ενοποίησης. Σκοπός της εταιρείας ήταν η κατάλυση του δεσποτισμού και η εγκαθίδρυση ελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος. Οι σκοποί του καρμποναρισμού ήταν τόσο πατριωτικοί, εθνικοί όσο και πολιτικοί, φιλελεύθεροι. Από τα πιο φημισμένα μέλη των καρμπονάρων υπήρξαν οι Giuseppe Mazzini και ο Γάλλος επαναστάτης Blanqui.

Παραϊστορικά

Προσδιορισμός της έννοιας του ριζοσπαστισμού

Το 1829 μια γαλλική εφημερίδα, η La Jeune France, προσπαθεί να ορίσει το ριζοσπαστισμό (της εποχής) ως εξής: «εκείνη η δίψα της ισότητας και της δικαιοσύνης, η καθολική περιφρόνηση για τις διακρίσεις που δεν προέρχονται από την προσωπική αξία, η ανάγκη του ελέγχου όλων των ενεργειών της εξουσίας, τέλος η συνείδηση της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και του πολίτη που τον κάνει να αντιστέκεται στην αυθαιρεσία και να αγανακτεί με την ιδέα του δεσποτισμού». Η πεμπτουσία του ριζοσπαστισμού συμπυκνώνεται στο αντιμοναρχικό πολιτειακό αίτημα που προβάλλει και το οποίο είναι βαθιά ανατρεπτικό για την εποχή.

7

Ενότητα

Η Φιλική Εταιρεία και η κήρυξη της ελληνικής επανάστασης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες

Ίδρυση οργανώσεων με κύριο στόχο την πνευματική αφύπνιση των Ελλήνων:

- Φλαγγινιανό Φροντιστήριο (Βενετία, 1662)¹⁷
- Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον (Παρίσι, 1809)¹⁸
- Φιλόμουσος Εταιρεία Αθηνών (Αθήνα, 1813)¹⁹
- Φιλόμουσος Εταιρεία Βιέννης (Βιέννη, 1814)

ΠΡΙΝ

1814 Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας:
Κύριος στόχος η προετοιμασία ένοπλης εξέγερσης

ΤΩΡΑ

1821 Κήρυξη ελληνικής επανάστασης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες

ΜΕΤΑ

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η ίδρυση και η ανάπτυξη της Φιλικής Εταιρείας

Σκοπός ίδρυσης και πρωτεργάτες

- Η Φιλική Εταιρεία ήταν μια μυστική οργάνωση με σκοπό να προετοιμάσει την επανάσταση των Ελλήνων. Δημιουργήθηκε στην Οδησό της Ρωσίας, το 1814, με πρωτεργάτες τους Νικόλαο Σκουφά, Αθανάσιο Τσακάλωφ, Εμμανουήλ Ξάνθο, Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο.

Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε η Φιλική Εταιρεία

Για την επιτυχία των στόχων της η Φιλική Εταιρεία είχε να αντιμετωπίσει τεράστιες οργανωτικές δυσκολίες:

- Ο ελληνισμός ήταν διάσπαρτος σε ένα μεγάλο γεωγραφικό χώρο²⁰.
- Οι Φιλικοί έπρεπε να δράσουν με μεγάλη μυστικότητα, ώστε να μη γίνουν αντιληπτοί από την οθωμανική διοίκηση και τις ευρωπαϊκές απολυταρχίες²¹.

¹⁷ Ίδρύθηκε με κληροδότημα του Κερκυραίου Θωμά Φλαγγίνη.

¹⁸ Μέλος της μυστικής αυτής εταιρείας ήταν ο Αθ. Τσακάλωφ, ένας από τους ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας.

¹⁹ Στην ίδρυσή της έπαιξε αποφασιστικό ρόλο ο Καποδίστριας.

²⁰ Αιτία γι' αυτό ήταν το παροικιακό φαινόμενο που είχε διασκορπίσει τους Έλληνες λογίους, φοιτητές και Εμπόρους στη δυτική Ευρώπη, στη νότια ρωσία και στη βόρεια Αφρική. Βλέπε στα ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ, ενότητα 5.

²¹ Η αυστριακή απολυταρχία λ.χ. ήταν υπεύθυνη για τον θάνατο του Ρήγα. Βλέπε ενότητα 5.

- Οι Φιλικοί έπρεπε επίσης να υπερνικήσουν τους δισταγμούς εκείνων που είχαν δει προγενέστερα επαναστατικά κινήματα να αποτυγχάνουν²².
- Τέλος, οι Φιλικοί θα έπρεπε να κινητοποιήσουν ανθρώπους που προέρχονταν από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες με διαφορετικά συμφέροντα και επιδιώξεις.

Οι ευνοϊκές προϋποθέσεις για το έργο της Φιλικής Εταιρείας

- Η Οθωμανική αυτοκρατορία αντιμετώπιζε σοβαρά εσωτερικά προβλήματα.
- Μεταξύ των Ελλήνων είχαν διαδοθεί οι ιδέες της γαλλικής επανάστασης.
- Ένα σημαντικό τμήμα του ελληνισμού ήταν πλέον ώριμο για τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Η οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας και η ηγεσία της

- Η Φιλική Εταιρεία οργανώθηκε με πρότυπο τις μυστικές εταιρείες, όπως οι καρμπονάροι.²³ Τα μέλη της οργάνωσης είχαν δοκιμαστεί πρώτα και έπειτα είχαν ορκιστεί πίστη και αφοσίωση. Οι Φιλικοί χρησιμοποιούσαν ψευδώνυμα και επικοινωνούσαν μεταξύ τους με κρυπτογραφικό αλφάβητο.
- Η Φιλική Εταιρεία αρχικά απευθύνθηκε σε πλούσιους εμπόρους, προκειμένου να εξασφαλίσει έτσι τα οικονομικά μέσα για την ανάπτυξή της. Επειδή όμως οι περισσότεροι από αυτούς ήταν αρνητικοί, στράφηκε σ' όλες τις κοινωνικές ομάδες, ιδίως μικρέμπορους και διανοούμενους. Γυναίκες γίνονταν δεκτές μόνο κατ' εξαίρεση.
- Η ηγεσία – η «Αόρατη Αρχή»– παρέμενε μυστική. Σκόπιμα αφηνόταν να εννοηθεί ότι αποτελούνταν από ισχυρά πρόσωπα. Οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας απευθύνθηκαν στον Ιωάννη Καποδίστρια, υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας τότε, και του πρόσφεραν την ηγεσία, αλλά εκείνος αρνήθηκε. Η ηγεσία τελικά ανατέθηκε στον Αλέξανδρο Υψηλάντη, ανώτερο αξιωματικό του ρωσικού στρατού, ο οποίος ανακηρύχθηκε Γενικός Επίτροπος της Αρχής.

Η κήρυξη της ελληνικής επανάστασης στις Ηγεμονίες

Γιατί η επανάσταση ξεκίνησε από τις Ηγεμονίες

- Δεν υπήρχε εκεί οθωμανικός στρατός, όπως προέβλεπαν παλαιότερες ρωσοτουρκικές συνθήκες.
- Η περιοχή ήταν κοντά στα σύνορα με τη Ρωσία και υπήρχαν ελπίδες ότι ο ρωσικός στρατός θα επενέβαινε, για να βοηθήσει την επανάσταση.
- Παράλληλα, θα μπορούσαν να βοηθήσουν την επανάσταση διάφοροι Βαλκάνιοι ηγέτες, όπως ο Σέρβος Καραγεώργεβιτς, ο Ρουμάνος Βλαντιμυρέσκου, οι οποίοι και προσεγγίστηκαν για τον σκοπό αυτό.

²² Για παράδειγμα τα Ορλοφικά, το 1770 (βλ. ενότητα 5).

²³ Βλέπε στα *Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος* της ενότητας 6.

Η έναρξη της επανάστασης

- Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέρασε τον ποταμό Προύθο και κήρυξε την επανάσταση στο Ιάσιο της Βλαχίας (σημερινή Ρουμανία) στις 24 Φεβρουαρίου του 1821. Οι προκηρύξεις που κυκλοφορούσε άφηναν να εννοηθεί ότι πίσω από το κίνημά του βρισκόταν η Ρωσία.

Τα προβλήματα που αντιμετώπισε το κίνημα του Υψηλάντη

- Οι πλούσιοι Έλληνες των Ηγεμονιών δε βοήθησαν υλικά και η στρατολόγηση δεν προχώρησε.
- Ο τσάρος αποκήρυξε την επανάσταση και επέτρεψε την είσοδο του οθωμανικού στρατού στις Ηγεμονίες.
- Ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ αναγκάστηκε να αφορίσει τους επαναστάτες.
- Ο τοπικός ηγέτης Βλαντιμηρέσκου θεωρήθηκε προδότης και εκτελέστηκε με εντολή της Φιλικής Εταιρείας.

Το τέλος της επανάστασης στις Ηγεμονίες

- Ο Υψηλάντης, παρά τις αρνητικές συγκυρίες, συνέχισε τον αγώνα και έδωσε την αποφασιστική μάχη στο Δραγατσάνι (7 Ιουνίου 1821). Στη μάχη αυτή διακρίθηκε ο Ιερός Λόχος, συγκροτημένος από εθελοντές σπουδαστές. Η ήττα όμως δεν αποφεύχθηκε.
- Ο Υψηλάντης συνελήφθη στην Αυστρία, όπου είχε καταφύγει. Οι τελευταίοι απομονωμένοι αγωνιστές, με επικεφαλής τους οπλαρχηγούς Γ. Ολύμπιο και Ι. Φαρμάκη, εγκλωβίστηκαν στη Μονή Σέκκου και εξουδετερώθηκαν.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1814	■ Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας στην Οδησό
1817-1818	■ Η Φιλική Εταιρεία απευθύνεται κυρίως σε πλούσιους Έλληνες εμπόρους, ώστε να εξασφαλίσει τα απαραίτητα οικονομικά μέσα.
1821	■ Επανάσταση στις Ηγεμονίες με αρχηγό τον Αλέξανδρο Υψηλάντη (24 Φεβρουαρίου)
	■ Μάχη στο Δραγατσάνι – ήττα των επαναστατών (7 Ιουνίου)
1828	■ Σύλληψη και θάνατος του Αλέξανδρου Υψηλάντη στην Αυστρία

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, να συνθέσετε σύντομο κείμενο στο οποίο θα παρουσιάζετε τις κύριες επιδιώξεις και τις αρχές λειτουργίας της Φιλικής Εταιρείας.

Η Φιλική Εταιρεία ήταν η πρώτη οργάνωση που δημιουργήθηκε με άμεσο και ξεκάθαρο στόχο την οργάνωση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Με

άλλα λόγια, πρώτιστος στόχος ήταν η επανάσταση, η απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας και η δημιουργία ενός ελληνικού κράτους. Για την ευόδωση αυτής της κύριας επιδίωξης, δεδομένων του εχθρικού περιβάλλοντος και της γενικότερης αρνητικής συγκυρίας, ήταν απαραίτητη η μουσική δράση των μελών της και η απόλυτη υπακοή και πειθαρχία στην Εταιρεία. Έτσι, το παράθεμα 1 μας δίνει την ορκωμοσία των νέων μελών, η οποία ήταν πολύ σημαντική για την ασφαλή λειτουργία της οργάνωσης. Μέσα από τον όρκο αντλούμε σημαντικά στοιχεία, με κυριότερο το γεγονός ότι τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας αφιερώνονταν ολόψυχα στην εθνική υπόθεση. (Βλέπε ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ.)

2. Να μελετήσετε την επαναστατική προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη (πηγή 2) και να καταγράψετε τα κύρια επιχειρήματα με τα οποία αυτή προτρέπει σε επανάσταση.

Ο λόγος της προκήρυξης χαρακτηρίζεται από ενθουσιασμό και πίστη για την επιτυχή έκβαση του αγώνα εναντίον του κατακτητή. Τα συναισθήματα αυτά προσπαθεί να μεταδώσει ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στους συναγωνιστές του, αλλά και σε αυτούς που είναι ακόμα αναποφάσιστοι ως προς τη συμμετοχή τους ή όχι στο κίνημα. Υπάρχουν όμως και επιχειρήματα που φαίνεται να έχουν μια ρεαλιστική βάση. Ο Υψηλάντης αναφέρεται στο κίνημα του φιλελληνισμού που ακμάζει εκείνη την εποχή στην Ευρώπη και τη διάθεση πολλών φιλελλήνων ακόμα και να έρθουν να πολεμήσουν στην Ελλάδα δίπλα στους Έλληνες.²⁴ Πρόκειται για ένα γεγονός που όντως συνέβη. Επίσης, η αναφορά στους φιλελεύθερους λαούς που διάκεινται ευνοϊκά προς το κίνημα των Ελλήνων είναι αληθινή και όχι προπαγανδιστικός λόγος. Στην προκήρυξη γίνεται μνεία των αγώνων των ευρωπαϊκών λαών για ελευθερία. Έτσι ο ελληνικός χώρος εντάσσεται στις γενικότερες εξελίξεις της ευρωπαϊκής ιστορίας. Γενικά, η συγκυρία δείχνει ότι η ώρα του ξεσηκωμού έχει φτάσει. Στην προσπάθειά τους οι Έλληνες θα βρουν υποστηρικτές όλους τους φωτισμένους λαούς της Ευρώπης, οι οποίοι νιώθουν ευγνωμοσύνη για τους προγόνους των Ελλήνων. Αυτοί οι λαοί επιθυμούν την ελευθερία της Ελλάδας. Εξάλλου, οι ίδιοι οι Έλληνες φαίνεται να είναι αντάξιοι των προγόνων τους στην αρετή και στη γενναιότητά τους. Ίσως όμως το πιο δυνατό επιχείρημα της προκήρυξης να είναι η υπόνοια που αφήνει για τη ρωσική βοήθεια. Μία μεγάλη δύναμη πρόκειται να βοηθήσει τον ξεσηκωμό των Ελλήνων, κάτι που πραγματικά πίστευε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, όπως αποδεικνύει και η διακήρυξη που έστειλε προς τον τσάρο Αλέξανδρο αμέσως μετά την έναρξή του κινήματός του. Όπως και να έχει, όμως, η πατρίδα προσκαλεί σε έναν αγώνα για ό,τι πιο ιερό έχει ένας λαός: για την πίστη του και την πατρίδα του. Αυτό το προσκλητήριο κανείς δεν μπορεί να το αρνηθεί.

²⁴ Ενδεικτικά, στην αρχή της επανάστασης, αναφέρουμε τους Τόμας Γκόρντον, αρχηγό του επιτελείου του Δημ. Υψηλάντη, και τον Γάλλο συνταγματάρχη Maxime Raybaud.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα 1:** Τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας

Η σημαία της Φιλικής Εταιρείας έχει έναν πολύπλοκο και για πολλούς απόκρυφο συμβολισμό. Ο συμβολισμός αυτός βασίζεται στον σταυρό και τον ιερό δεσμό. Η σημαία είναι λευκή, για να υποδηλώσει την αγνότητα του σκοπού, ενώ υπάρχει και ένας κόκκινος σταυρός μέσα σε στεφάνι νίκης. Οι δύο πολεμικές λόγχες, που παραπέμπουν στο θείο μαρτύριο, ανεμίζουν δύο σημαίες, που έχουν πάνω γραμμένα με κόκκινα γράμματα τα ακροτελεύτεια των λέξεων «Η Ελευθερία ή Θάνατος», δηλαδή Η Ε(λευθερί)Α Η Θ(άνατο)Σ. Η όλη σύνθεση στηρίζεται σε δεκάξι στήλες χιαστί ενωμένες – ο ιερός δεσμός των δεκαέξι.

■ **Εικόνα 2:** Αλέξανδρος Υψηλάντης

Μετά την άρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια να αναλάβει την ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας, η ηγετική ομάδα της Εταιρείας πρότεινε στον τότε αξιωματικό του ρωσικού στρατού Αλέξανδρο Υψηλάντη να αναλάβει την ευθύνη της οργάνωσης. Ο Υψηλάντης δέχτηκε κι έτσι τον Απρίλιο του 1820 έγινε «Γενικός Επίτροπος της Αρχής», αναλαμβάνοντας την ηγεσία της οργάνωσης και την ευθύνη της προετοιμασίας του απελευθερωτικού αγώνα.

■ **Εικόνα 3:** Π. Φον Ες, Ο Ιερός Λόχος μάχεται στο Δραγατσάνι

Ο Ιερός Λόχος αποτελούνταν ουσιαστικά από 500 περίπου Έλληνες σπουδαστές και λογίους. Συστήθηκε το 1821 από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη σε απομίμηση του θηβαϊκού ιερού λόχου. Είναι το πρώτο σώμα που εμφανίζεται με τη μορφή τακτικού στρατού. Οι Ιερολοχίτες είχαν μαύρη στολή και στο κάλυμμα του κεφαλιού υπήρχε το σήμα του θανάτου, μια νεκροκεφαλή κι από κάτω δύο κόκαλα. Το εθνόσημο είχε τρία χρώματα, λευκό, γαλάζιο και κόκκινο. Ο οπλισμός τους ήταν τουφέκι. Πριν ακόμη εκπαιδευτούν, οι Ιερολοχίτες πήραν μέρος στη μάχη του Δραγατσανίου, όπου και ηττήθηκαν ολοκληρωτικά. Όσοι σώθηκαν, κατέβηκαν στην Ελλάδα, όπου συνέχισαν να αγωνίζονται.

■ **Παράθεμα 1:** Ο όρκος των Φιλικών

Ο όρκος των μελών της Φιλικής Εταιρείας αποτελούσε την κορυφαία στιγμή της μύησης. Τα νέα μέλη της Εταιρείας ορκίζονταν ότι θα έμεναν πιστά στην Εταιρεία «κατά πάντα και διά πάντα». Ορκίζονταν, επίσης, ότι θα έτρεφαν αδιάλλακτο μίσος εναντίον των τυράννων της πατρίδας και ότι θα ενεργούσαν με στόχο να τους εξολοθρεύσουν. Τέλος, ορκίζονταν να μη λησμονούν τις δυστυχίες της πατρίδας τους και ότι, αν δεν εκπλήρωναν το χρέος τους, να έβρισκαν ως τιμωρία τον θάνατο.²⁵

■ **Παράθεμα 2:** Μία από τις επαναστατικές προκηρύξεις του Αλέξανδρου Υψηλάντη (αποσπάσματα)

Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

²⁵ Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ', σελ. 427-428, Αθήνα, 1975.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Ο Ιερός Λόχος και η μάχη στο Δραγατσάνι: Μόλις δύο μήνες μετά την κήρυξη της επανάστασης στις ηγεμονίες, η κατάσταση για τους επαναστάτες ήταν ήδη δύσκολη. Τέλη Απριλίου του 1821 οι οθωμανικές δυνάμεις εισήλθαν στις ηγεμονίες διαβαίνοντας τον Δούναβη και κέρδισαν την πρώτη μεγάλη μάχη στην πόλη Γαλάτσι (κοντά στα σύνορα της Μολδαβίας και της Βλαχίας με τη Βεσσαραβία, που ήταν υπό τον έλεγχο των Ρώσων). Την ίδια στιγμή έριδες, αντιζηλίες, διαφωνίες και απειθαρχία δυσχέραναν όλο και περισσότερο την κατάσταση στο στρατόπεδο των επαναστατών, ενώ αρκετοί άρχισαν να λιποτακτούν. Στις συνθήκες αυτές ο Αλέξανδρος Υψηλάντης αποφάσισε να τεθεί ο ίδιος επικεφαλής στην αποφασιστική μάχη και συγκέντρωσε στην περιοχή του Δραγατσανίου τα ένοπλα σώματα που είχαν απομείνει. Ένα από αυτά ήταν ο Ιερός Λόχος, που συστήθηκε από ενθουσιώδεις, αλλά χωρίς πολεμική εμπειρία νεαρούς εθελοντές από την Οδησό και από άλλες ελληνικές παροικίες. Ωστόσο, η έλλειψη πειθαρχίας και συντονισμού δεν επέτρεψαν την εφαρμογή του πολεμικού σχεδίου που είχε προετοιμαστεί. Η μάχη, μάλιστα, ξεκίνησε χωρίς το συνολικό στράτευμα να προλάβει να τοποθετηθεί στις προβλεπόμενες θέσεις. Παρά την αυταπάρνηση των Ιερολοχιτών, η κατάληξη της μάχης ήταν τραγική. Οι απώλειες ήταν τεράστιες, σχεδόν καθολικές, ενώ ο πανικός που προκλήθηκε από το απρόσμενο της σύγκρουσης οδήγησε σε άτακτη φυγή και σε οριστική διάλυση του στρατοπέδου του Υψηλάντη.

8

Ενότητα

Η εξέλιξη της ελληνικής επανάστασης (1821-1827)

1821 Το κίνημα του Υψηλάντη στις παραδουνάβιες ηγεμονίες – αποτυχία

ΠΡΙΝ

1821-1827 Ελληνική επανάσταση στον ελλαδικό χώρο – επιτυχία

ΤΩΡΑ

1830 Ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους

ΜΕΤΑ

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η ευνοϊκή συγκυρία

- Στον νότιο ελλαδικό χώρο οι προϋποθέσεις για την επιτυχία της ελληνικής επανάστασης ήταν καλύτερες, αφού:
 - Οι ελληνικοί πληθυσμοί ήταν πυκνότεροι.
 - Ο οθωμανικός στρατός δεν ήταν ιδιαίτερα ισχυρός.
 - Υπήρχαν πολλοί Φιλικοί που προετοίμαζαν κι ανέμεναν τον ξεσηκωμό.
 - Υπήρχαν ένοπλα σώματα Ελλήνων (κλέφτες κι αρματολοί).
 - Υπήρχαν ελληνικά εμπορικά σκάφη εφοδιασμένα με κανόνια.
 - Υπήρχαν πολλοί Έλληνες που διέθεταν σημαντική πολεμική εμπειρία.
 - Το ορεινό έδαφος διευκόλυνε τον κλεφτοπόλεμο.
 - Μεγάλο μέρος των οθωμανικών δυνάμεων, στο διάστημα 1820-1822, πολεμούσε εναντίον του Αλή πασά της Ηπείρου.

Επαναστατικές εστίες

- Η επανάσταση ξέσπασε σε διάφορα σημεία της Πελοποννήσου τον Μάρτιο του 1821. Έπειτα, επεκτάθηκε στη Στερεά Ελλάδα, την Κρήτη, το Αιγαίο, την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Επεκτάθηκε ακόμη και στην Κύπρο και τη Μικρά Ασία.
- Η απελευθέρωση μιας τόσο μεγάλης περιοχής, όμως, ξεπερνούσε τις δυνατότητες του ελληνισμού. Η καταστολή της επανάστασης ήταν άμεση, όπου:
 - Οι περιοχές ήταν πεδινές (π.χ. στη Μακεδονία και στη Θεσσαλία).
 - Οι περιοχές ήταν κοντά στο οθωμανικό κέντρο και η κινητοποίηση του οθωμανικού στρατού ήταν εύκολη και γρήγορη (π.χ. στη Θράκη, στη Μικρά Ασία, στην Κύπρο).
- Έτσι, η επανάσταση εδραιώθηκε στην Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα και σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου.

Οι πρωταγωνιστές

- Οι δυνάμεις των επαναστατών αποτελούνταν αρχικά από αγωνιστές που ακολουθούσαν κάποιους οπλαρχηγούς.
- Ξεχώρισαν για τις στρατιωτικές και τις ηγετικές τους ικανότητες ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, ο Μάρκος Μπότσαρης, ο Κωνσταντίνος Κανάρης, ο Ανδρέας Μιαούλης στη θάλασσα και από τις γυναίκες η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα και η Μαντώ Μαυρογένους.

Η φάση των επιτυχιών (1821-1824)

Η επικράτηση των Ελλήνων σε Πελοπόννησο και Στερεά Ελλάδα

- Οι επαναστάτες περιόρισαν τους Τούρκους στα τοπικά φρούρια και κατέλαβαν σημαντικές πόλεις της Πελοποννήσου: την Καλαμάτα, την Πάτρα και την Τρίπολη. Ειδικά η άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτεμβρίου 1821), του διοικητικού κέντρου της Πελοποννήσου, υπήρξε καθοριστική. Πραγματοποιήθηκε από δυνάμεις με επικεφαλής τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη στις 23 Σεπτεμβρίου 1821.
- Η επανάσταση στην Πελοπόννησο σταθεροποιούνταν, καθώς:
 - τουρκικά στρατεύματα που μετέβαιναν στην Πελοπόννησο για να καταστείλουν την επανάσταση εμποδίστηκαν σε διάφορα σημεία της Στερεάς Ελλάδας (Αλαμάνα, Γραβιά, Βασιλικά) από οπλαρχηγούς, όπως ο Οδυσσέας Ανδρούτσος και ο Αθανάσιος Διάκος.
 - Ο τουρκικός στόλος εμποδίστηκε από τις ελληνικές δυνάμεις.

Τα αντίποινα των Τούρκων και η αντίδραση των Ελλήνων

- Οι Τούρκοι αρχικά απάντησαν με αντίποινα σε βάρος άμαχων πληθυσμών στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη, στη Θράκη, στην Κύπρο και αλλού.
 - Ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε' απαγχονίστηκε (10 Απριλίου 1821).
 - Προκειμένου να πανικοβάλλουν τους επαναστάτες, κατέλαβαν τη Χίο και έσφαξαν τον ελληνικό πληθυσμό της (Πάσχα 1822).
 - Σε αντίποινα όμως ο Κωνσταντίνος Κανάρης ανατίναξε την τουρκική ναυαρχίδα στο λιμάνι της Χίου. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης διέλυσε στα Δερβενάκια (25-28 Ιουλίου 1822) τον στρατό του Δράμαλη, που κατευθυνόταν προς την Τριπολιτσά για να την ανακαταλάβει.
 - Το 1824 ο σουλτάνος έκανε συμμαχία με τον ανεξάρτητο ηγεμόνα της Αιγύπτου Μοχάμετ Άλι, προσφέροντάς του την Κρήτη και την Πελοπόννησο σε περίπτωση που θα κατέστειλε την επανάσταση.
 - Ο αιγυπτιακός στρατός κατέπνιξε την επανάσταση στην Κρήτη, κατέστρεψε την Κάσο, ενώ ο τουρκικός στρατός κατάστρεψε τα Ψαρά.
 - Η απάντηση των Ελλήνων ήρθε με τη ναυμαχία του Γέροντα (29 Αυγούστου 1824) και τον Ανδρέα Μιαούλη, που κατάφεραν κέραιο πλήγμα στον τουρκοαιγυπτιακό στόλο.

Η φάση της κάμψης (1825-1827)

- Η κάμψη της επανάστασης αρχίζει με την αποβίβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, στις αρχές του 1825.
 - Ο Ιμπραήμ ανακατέλαβε μεγάλο μέρος της Πελοποννήσου σε μια εποχή που οι Έλληνες επαναστάτες ήταν χωρισμένοι από τον εμφύλιο.
 - Ο Παπαφλέσσας δεν κατάφερε να τον σταματήσει και σκοτώθηκε στη μάχη στο Μανιάκι (20 Μαΐου 1825).
 - Στους Μύλους, κοντά στο Άργος, ο Δημήτριος Υψηλάντης, ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης και ο Μακρυγιάννης κατάφεραν να πλήξουν τις δυνάμεις του Ιμπραήμ.
 - Τουρκικές και αιγυπτιακές δυνάμεις πολιορκήσαν επίσης με επιτυχία το Μεσολόγγι (Απρίλιος 1825 - Απρίλιος 1826).
- Μόνο στη Στερεά Ελλάδα γίνονταν ακόμη επιχειρήσεις με τον Γεώργιο Καραϊσκάκη. Αλλά με τον θάνατό του (23 Απριλίου του 1827), κατά την πολιορκία της Ακρόπολης της Αθήνας, πολλοί Έλληνες πίστεψαν ότι η επανάσταση έσβηνε.

Τι άλλαξε τα δεδομένα;

- Οι Δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, θέλοντας να εξυπηρετήσουν και δικά τους συμφέροντα, αποφάσισαν την ειρήνευση με τη συνθήκη του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) και τη δημιουργία ενός ελληνικού κράτους.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1820-1822** ■ Οθωμανικές δυνάμεις πολεμούν τον Αλή πασά των Ιωαννίνων
- 1821** ■ Έναρξη επανάστασης σε διάφορα σημεία της Πελοποννήσου (Μάρτιος)
- 1821-1824** ■ Η φάση των επιτυχιών της επανάστασης
- 1821** ■ Απαγχονισμός πατριάρχη Γρηγορίου Ε' σε αντίποινα για την ελληνική επανάσταση (Απρίλιος)
- 1821** ■ Άλωση Τριπολιτσάς (Σεπτέμβριος)
- 1822** ■ Σφαγή Χίου (Πάσχα)
 - Καταστροφή Δράμαλη στα Δερβενάκια (25-28 Ιουλίου)
- 1823** ■ Θάνατος Μάρκου Μπότσαρη
- 1824** ■ Συμφωνία σουλτάνου και Μοχάμετ Άλι Αιγύπτου για καταστολή της ελληνικής επανάστασης
 - Ο αιγυπτιακός στρατός καταπνίγει την επανάσταση στην Κρήτη.
 - Καταστροφή της Κάσου και των Ψαρών
 - Ο Μιαούλης πλήττει τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο στη ναυμαχία του Γέροντα (29 Αυγούστου)
- 1825-1827** ■ Η φάση της κάμψης της επανάστασης

- 1825**
- Ο Ιμπραήμ αποβιβάζεται στην Πελοπόννησο
 - Θάνατος του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι (20 Μαΐου)
 - Οι Δ. Υψηλάντης, Κ. Μαυρομιχάλης, Μακρυγιάννης πλήττουν τον Ιμπραήμ στους Μύλους κοντά στο Άργος (13 Ιουλίου)
- 1825-1826**
- Πολιορκία και ηρωική έξοδος του Μεσολογγίου
- 1827**
- Θάνατος Γ. Καραϊσκάκη (Απρίλιος)
 - Οι Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) αποφασίζουν την ειρήνευση – Συνθήκη Λονδίνου (6 Ιουλίου)

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, προσπαθήστε να παρουσιάσετε σε σύντομο κείμενο την ατμόσφαιρα που επικρατούσε μεταξύ των επαναστατημένων Ελλήνων στο ξεκίνημα του Αγώνα.

Στο ξεκίνημά του ο επαναστατικός αγώνας των Ελλήνων διεπόταν από ενθουσιασμό (εικόνα 1), αλλά και προβλήματα (πηγή 1). Οι Έλληνες, με την αίσθηση ότι βρίσκονται κοντά στην κατάκτηση της πολυπόθητης ελευθερίας, έπειτα από μια μακραιώνη υποταγή σε έναν αλλόθρησκο δυνάστη, αισθάνονταν ευφορία και ενθουσιασμό για τον αγώνα που ξεκινούσε. Αυτοί, μάλιστα, που είχαν κατανοήσει περισσότερο την ιστορική καμπή που διέγραφε η ελληνική επανάσταση και έμπαιναν στον Αγώνα όχι τυχαία και περιστασιακά, αλλά ως συνειδητοποιημένοι μαχητές της ελευθερίας (αυτοί, δηλαδή, που ήταν μέτοχοι στις νέες ιδέες του Διαφωτισμού), θα πρέπει να αισθάνονταν ευγνώμοσύνη απέναντι στη Μοίρα που καθόρισε να είναι η δική τους γενιά αυτή που θα παλέψει για την ελευθερία. Ήταν εύλογο λοιπόν η συμμετοχή στο κάλεσμα του ξεσηκωμού να είναι πάνδημη.

Υπήρχαν όμως, όπως ήταν φυσικό, και προβλήματα, μερικά από τα οποία εντοπίζει η πηγή 1. Υπήρχε έλλειψη όπλων και πολεμοφοδίων, ακόμα και των στοιχειωδών λαβάρων και σημαίων, με τα οποία προπαγανδίζει κανείς τον αγώνα του. Υπήρχε, επίσης, πρόβλημα επικοινωνίας μεταξύ των αγωνιστών και μεταξύ των «υποψήφιων» αγωνιστών και των αρχηγών τους, καθώς και πρόβλημα ενημέρωσης σχετικά με τους σκοπούς του αγώνα και τα επιμέρους σχέδια που θα ακολουθούσαν. Στην αρχή ειδικά φαινόταν να μην υπήρχε ένα γενικό σχέδιο σύμφωνα με το οποίο θα κινούνταν οι επαναστάτες. Η πηγή 1, που μεταφέρει την ατμόσφαιρα της εποχής, καθώς αποτελεί πρωτογενή πηγή (απομνημονεύματα), μας δίνει την εντύπωση μιας προχειρότητας και μιας ανοργανωσιάς, τουλάχιστον στις αρχές της επανάστασης. Η συγκέντρωση των πολεμιστών γινόταν με ακανόνιστο τρόπο και «αυτομάτως», δηλαδή αυθόρμητα, χωρίς οργανωμένο σχέδιο από κάποια αρχή και χωρίς να φαίνεται ότι υπάρχει μια υπεύθυνη διοίκηση που θα μπορούσε να κατευθύνει αυτό το πλήθος των συγκεντρωμένων επαναστατών. Στο πλαίσιο αυτό δεν ήταν εύκολο να ελεγχθεί η λιποταξία και γενικά κάθε ύπουλη συμπεριφορά που θα έθετε σε κίνδυνο τη ζωή των αγωνιστών. Η οργάνωση ήρθε σιγά σιγά από ανθρώπους εμπειροπόλεμους, πρώην κλέφτες ή αρμα-

τολούς ή από ανθρώπους που είχαν υπηρετήσει σε άλλους στρατούς λ.χ. στον αγγλικό (Κολοκοτρώνης).

2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 5 και να συνθέσετε κείμενο στο οποίο θα αφηγήσετε τη ζωή στο πολιορκημένο Μεσολόγγι και την έξοδο των κατοίκων του.

Η πολιορκία και η πτώση του Μεσολογγίου (Απρίλιος 1826) αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς σταθμούς στην ιστορία της ελληνικής επανάστασης. Η ηρωική αντίσταση των αγωνιστών του Μεσολογγίου ενέπνευσε και εμπνέει σε παγκόσμιο επίπεδο κάθε άνθρωπο που αγωνίζεται μέχρις εσχάτων για τα ιδανικά του. Στον σκληρό και άνισο αγώνα που έδωσαν οι πολιορκημένοι αγωνιστές είχαν να αντιμετωπίσουν, εκτός από τις υπέρτερες δυνάμεις των πολιορκητών, την πείνα και τις αρρώστιες. Η πηγή 2 επικεντρώνει στον ύπουλο αυτόν «αντίπαλο». Η πείνα βασανίζει τους πολιορκημένους, τους εξουθενώνει σωματικά, αλλά και ψυχικά, μιας και εξαιτίας της αισθάνονται ότι δε θα είναι για πολύ ακόμα ικανοί να αντισταθούν και να επιτελέσουν το χρέος τους. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν την πείνα τους, οι αγωνιστές τρώνε ό,τι βρουν και φτάνουν στο σημείο να φάνε ανθρώπινο κρέας από τους σκοτωμένους. Στην εξιδανικευμένη εικόνα 5, από το έργο του Βρυζάκη, φαίνεται τελικά ότι τίποτε δεν πτόησε τους «ελεύθερους πολιορκημένους», αφού βρήκαν το ψυχικό σθένος να αρνηθούν μιαν αξιοπρεπή παράδοση και προτίμησαν την ηρωική «έξοδο» και την αυτοθυσία.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα 1:** Θ. Βρυζάκης, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ευλογεί τη σημαία της επανάστασης

Ο (Γεώργιος Γκόζινας) Γερμανός (1771-1826) εκλέχτηκε μητροπολίτης Παλαιών Πατρών το 1806. Το 1818 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Στη συνέλευση της Βοστίτσας, τον Ιανουάριο το 1821, διατύπωσε τις επιφυλάξεις του για τη δυνατότητα έναρξης της επανάστασης εκείνη την χρονιά. Σύμφωνα με την παράδοση, στις 25 Μαρτίου 1821, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ευλόγησε το λάβαρο της επανάστασης στο μοναστήρι της Αγίας Λαύρας, κοντά στα Καλάβρυτα (και αυτό θεωρείται σαν έναρξη της επανάστασης στην Ελλάδα), ή, κατά άλλες μαρτυρίες, στην Πάτρα στις 21 Μαρτίου. Νεότερες έρευνες όμως δείχνουν ότι αυτό αποτελεί απλά ένα μύθο, καθώς κανένα ιδιαίτερο γεγονός δεν προκύπτει από τις πηγές ότι έγινε εκείνη την ημέρα. Αυτός που είναι κύριος υπεύθυνος για τον θρύλο είναι ο Γάλλος ιστορικός Πουκεβίλ, ο οποίος έγραψε το 1824 την *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*. Στην ιστορία του περιγράφει με φανταστικές λεπτομέρειες τη δοξολογία που έγινε στην Αγία Λαύρα, τον λόγο που εκφώνησε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, την ορκωμοσία κτλ. Η 25η Μαρτίου ορίστηκε ως εθνική επέτειος πολύ αργότερα, με σκοπό να συμπίπτει με τη θρησκευτική γιορτή του Ευαγγελισμού, με διάταγμα του βασιλιά Όθωνα, το 1838.

■ **Εικόνα 2:** Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο θρυλικός «γέρος του Μοριά», ηγετική φυσιογνωμία της επανάστασης του 1821

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843) ήταν η εξοχότερη ηγετική φυσιογνωμία του 1821. Ήδη από το 1805 βρισκόταν στα Επτάνησα για να πείσει τον αρχηγό των ρωσικών στρατευμάτων να αναλάβει επιχειρήσεις για την απελευθέρωση της Ελλάδας. Αργότερα, δέχτηκε με προθυμία να υπηρετήσει το ελληνικό στρατιωτικό σώμα που οργάνωσαν οι Άγγλοι στα Επτάνησα. Γρήγορα όμως αντιλήφθηκε ότι «ό,τι έχουμε να κάμομε θα το κάμομε μονάχοι και δεν έχουμε καμία ελπίδα από τους ξένους» (απομνημονεύματα Θ. Κολοκοτρώνη). Το 1818 ο Θ. Κολοκοτρώνης μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία στη Ζάκυνθο και από τότε επιδόθηκε με πάθος στην προετοιμασία του απελευθερωτικού αγώνα. Η πρώτη μεγάλη στρατιωτική επιτυχία των Ελλήνων επαναστατών, η πτώση της Τριπολιτσάς, οφείλεται αναμφισβήτητα στη στρατιωτική μεγαλοφυΐα του Κολοκοτρώνη.

■ **Εικόνα 3:** Ν. Λύτρας, Η ανατίναξη της τουρκικής ναυαρχίδας στη Χίο από τον Κ. Κανάρη και άνδρες του

Στις ναυτικές επιχειρήσεις των Ελλήνων κύριος στόχος ήταν η φθορά των πλοίων του αντιπάλου και η παρεμπόδιση της κίνησης του στόλου του και όχι τόσο η αντιπαράθεση στην ανοιχτή θάλασσα, λόγω υπεροπλίας των Οθωμανών. Τα ελληνικά πλοία, σχεδόν όλα πρώην εμπορικά, μικρά σε μέγεθος και ελλιπώς εξοπλισμένα, δεν ήταν ικανά να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τα οθωμανικά σε ανοιχτή σύγκρουση. Τα ελληνικά πλοία άσκησαν, λοιπόν, ένα είδος «κλεφτοπόλεμου» στη θάλασσα: υιοθέτησαν μια πολεμική τακτική που αντιστάθμιζε την υπεροχή του οθωμανικού στόλου, αφού έκαναν νυχτερινές επιθέσεις με πυρπολικά, δηλαδή ειδικά διαμορφωμένα μικρά πλοία, φορτωμένα με εύφλεκτες ύλες και εκρηκτικά, τα οποία προσκολλούνταν στα οθωμανικά, προκαλώντας την ανατίναξή τους. Οι παράτολμες αυτές επιθέσεις, που απαιτούσαν επιδέξιους χειρισμούς, αλλά και τύχη, για να μη γίνει αντιληπτή η επιχείρηση, απέδωσαν ορισμένες φορές εντυπωσιακά αποτελέσματα, όπως η ανατίναξη της ναυαρχίδας του οθωμανικού στόλου από τον Κανάρη στα ανοιχτά του Τσεσμέ, τον Ιούνιο του 1822. Ενέργειες όπως αυτή προκαλούσαν τρόμο στα πληρώματα των οθωμανικών πλοίων και συχνά οι κινήσεις του οθωμανικού στόλου ήταν διστακτικές από τον φόβο της δράσης των πυρπολητών.

■ **Εικόνα 4:** Παπαφλέσσας

Ο Γρηγόριος Δικαίος (1788-1825) (περισσότερο γνωστός ως Παπαφλέσσας) ήταν κληρικός, πολιτικός και αγωνιστής της ελληνικής επανάστασης του 1821. Φοίτησε στη Σχολή Δημητσάνας, και μόνασε στο μοναστήρι της Παναγιάς της Βελανιδιάς, στην Καλαμάτα, όπου πήρε το όνομα Γρηγόριος. Στην Κωνσταντινούπολη χειροτονήθηκε αρχιμανδρίτης από τον Γρηγόριο Ε', και μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο. Η Φιλική Εταιρεία τον Ιανουάριο του 1821, τον έστειλε στην Πελοπόννησο για να ξεσηκώσει τον λαό σε επανάσταση. Όταν το 1825 ο Ιμπραήμ εισέβαλε

στην Πελοπόννησο, ο Παπαφλέσσας έσπευσε να τον αντιμετωπίσει και να ανακόψει την προέλασή του στο Μανιάκι της Μεσσηνίας. Εκεί, στις 20 Μαΐου, βρήκε ηρωικό θάνατο, προβάλλοντας απεγνωσμένη αντίσταση στα αιγυπτιακά στρατεύματα.

■ **Εικόνα 5:** Θ. Βρυζάκης, Η έξοδος του Μεσολογγίου

Μετά την αποτυχία του Μιαούλη να ανεφοδιάσει το Μεσολόγγι (31 Μαρτίου 1826), οι πολιορκημένοι –απελπισμένοι πια από τη διπλή πολιορκία του Κιουταχή και του Ιμπραήμ– αποφάσισαν έξοδο. Υπήρχαν τότε μέσα στο Μεσολόγγι τρεις χιλιάδες πολεμιστές και εννέα χιλιάδες άμαχοι (γέροι, γυναίκες και παιδιά). Το σχέδιο ήταν απλό (και υπερβολικά αισιόδοξο): η εμπροσθοφυλακή των αγωνιστών θα άνοιγε δρόμο μέσα από τις δυνάμεις των πολιορκητών, την ίδια στιγμή που οι δυνάμεις του Καραϊσκάκη –χίλιοι πεντακόσιοι Ρουμελιώτες– θα χτυπούσαν τα νώτα του τουρκοαιγυπτιακού στρατού. Μέσα στην αναταραχή που θα επικρατούσε υπήρχε η ελπίδα να καταφέρουν να ξεφύγουν όσο το δυνατόν περισσότεροι. Τελικά τα κατάφεραν χίλιοι πεντακόσιοι. Μια ομοβροντία από την κορυφή του Αράκυνθου θα έδινε το σύνθημα στους πολιορκημένους για την έξοδο. Η φρουρά θα οδηγούσε τους πολιορκημένους μέσα από ένα άνοιγμα του τείχους και πάνω από την τάφρο, όπου είχαν στηθεί γεφύρια. Αυτό ακριβώς απεικονίζεται στον πίνακα του Βρυζάκη.

■ **Εικόνα 6:** Μάρκος Μπότσαρης

Ο Μάρκος Μπότσαρης (1790-1823) γεννήθηκε στο Σούλι και ήταν ο δεύτερος γιος του Κίτσου Μπότσαρη, επιφανούς μορφής του Αγώνα. Ύστερα από την πτώση του Σουλίου, πήγε στην Κέρκυρα μαζί με άλλους Σουλιώτες και κατατάχτηκε ως υπαξιωματικός στο ηπειρωτικό σώμα που συγκρότησαν οι Γάλλοι. Το 1814 έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Αρχικά ο Μάρκος Μπότσαρης αγωνιζόταν στο πλευρό των σουλτανικών δυνάμεων εναντίον του τυράννου της Ηπείρου, του Αλή Πασά, επειδή οι Σουλιώτες είχαν πάρει την υπόσχεση από τον σουλτάνο ότι θα ξαναγυρνούσαν στην πατρίδα τους. Στα τέλη του 1820 διαπραγματεύτηκε τελικά με τον Αλή πασά τους όρους επιστροφής των Σουλιωτών στον τόπο τους. Τότε ορίστηκε αρχιστράτηγος των σουλιωτικών δυνάμεων. Η δράση του Μπότσαρη τα δύο πρώτα χρόνια της επανάστασης υπήρξε καθοριστική.

■ **Εικόνα 7:** Γεώργιος Καραϊσκάκης

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης ή Καραΐσκος (1780-1827) υπήρξε στην αρχή σπουδαίος αρματολός και στη συνέχεια κορυφαίος στρατηγός της επανάστασης του 1821. Υπήρξε ένας από τους ικανότερους ηγέτες του Αγώνα. Σε ηλικία δεκαπέντε χρονών πήρε το δρόμο της κλεφτουριάς, αλλά γρήγορα συνελήφθη από τον Αλή πασά και φυλακίστηκε. Αργότερα, ο Αλή, εκτιμώντας τις ικανότητές του, τον πήρε στην υπηρεσία του. Στις αρχές του 1821 ο Καραϊσκάκης συμμετείχε στη σύσκεψη της Λευκάδας, όπου σημαντικοί οπλαρχηγοί είχαν συγκεντρωθεί για να αποφασίσουν την εξέγερση εναντίον

των Τούρκων. Στη διάρκεια του Αγώνα ήρθε σε σύγκρουση με τον Φαναριώτη Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ο οποίος έφτασε στο σημείο να τον κατηγορήσει ακόμα και για προδοσία. Το 1825 ο Καραϊσκάκης είχε αποκατασταθεί στη φήμη και στο αξίωμά του ως στρατιωτικού διοικητή της Ανατολικής Ρούμελης, και συγκέντρωσε την προσοχή του στην ανακούφιση της Αθήνας, που πολιορκούνταν από τους Τούρκους. Στην επιχείρηση αυτή έχασε και τη ζωή του, στερώνοντας την επανάσταση από έναν άξιο ηγέτη.

Παραϊστορικά

Πατρίς, να μακαρίζης γενικών όλους τους Έλληνες, ότι θυσιάστηκαν διά σένα να σ' αναστήσουνε, να ξαναειπωθής άλλη μίαν φορά ελεύτερη πατρίδα, οπού ήσουνε χαμένη και σβησμένη από τον κατάλογον των εθνών. Όλους αυτούς να τους μακαρίζης. Όμως να θυμάσαι και να λαμπρύνης εκείνους όπου πρωτοθυσιάστηκαν εις την Αλαμάνα, πολεμώντας με τόση δύναμη Τούρκων, κι εκείνους όπου αποφασίστηκαν και κλείστηκαν σε μίαν μαντρούλα με πλίνθες, αδύνατη, εις το χάνι της Γραβιάς, κι εκείνους οπού λιώσανε τόση Τουρκία και πασάδες εις τα Βασιλικά... Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα (εισ. – σχολ. Σ. Ασδραχά), εκδ. Καραβία, χ.χ., σελ. 83

■ **Εικόνα 8:** Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα

Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα (1776-1825) καταγόταν από την Ύδρα και το πραγματικό της όνομα ήταν Λασκαρίνα Πινότση. Γεννήθηκε στις φυλακές της Κωνσταντινούπολης, όταν η μητέρα της, Σκεύω, επισκέφθηκε τον σύζυγό της και πατέρα της Λασκαρίνας, Σταυριανό Πινότση, ο οποίος ήταν ετοιμοθάνατος και είχε φυλακιστεί εκεί από τους Τούρκους, επειδή είχε συμμετάσχει στην επανάσταση της Πελοποννήσου το 1769-1770, τα γνωστά Ορλοφικά. Μετά τον θάνατο του πατέρα της η οικογένειά της εγκαταστάθηκε στις Σπέτσες. Ο δεύτερος σύζυγός της ήταν ο Δημήτριος Μπούμπουλης, από τον οποίο πήρε και το όνομα και έγινε γνωστή ως Μπουμπουλίνα. Όμως και οι δύο σύζυγοι της, Σπετσιώτες καπεταναίοι, σκοτώθηκαν σε ναυμαχίες εναντίον πειρατών που έκαναν ληστρικές επιδρομές στα παράλια της Ελλάδας. Όταν ξεκίνησε η ελληνική επανάσταση, είχε σχηματίσει δικό της εκστρατευτικό σώμα από Σπετσιώτες. Είχε αναλάβει να αρματώνει, να συντηρεί και να πληρώνει το στρατό αυτό μόνη της, όπως έκανε και με τα πλοία της και τα πληρώματά τους, κάτι που συνεχίστηκε επί σειρά ετών. Η Μπουμπουλίνα διέθεσε για τις ανάγκες του Αγώνα το μεγάλο της πλοίο «Αγαμέμνων», καθώς και τρία μικρότερα πλοία.

■ **Παράθεμα 1:** Οι απαρχές της ελληνικής επανάστασης

Η έναρξη της επανάστασης στην Ελλάδα δεν πραγματοποιήθηκε σε μια ημέρα μόνο ούτε συγχρόνως σε όλες τις περιοχές, αν και είχε οριστεί ως ημέρα γενικής εξέγερσης η 25η Μαρτίου. Ωστόσο, η επανάσταση άρχισε στην Πελοπόννησο και μέσα σε λίγες ημέρες, από τις 21 ως τις 28 Μαρτίου, είχε γενικευτεί σε όλες τις επαρχίες της. Η πρώτη πολεμική επιχείρηση έγινε στα Καλάβρυτα στις 21 Μαρτίου, όπου 600 ένοπλοι αγωνιστές επιτέθηκαν εναντίον των Τούρκων που είχαν κλειστεί στους πύργους των Καλαβρύτων.

■ Παράδειγμα 2: Η πείνα βασανίζει τους αγωνιστές του Μεσολογγίου

Στους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* του Δ. Σολωμού το θέμα της πείνας είναι βασικό στην προσπάθεια του ποιητή να απεικονίσει τον άνισο αγώνα των πολιορκημένων αγωνιστών.

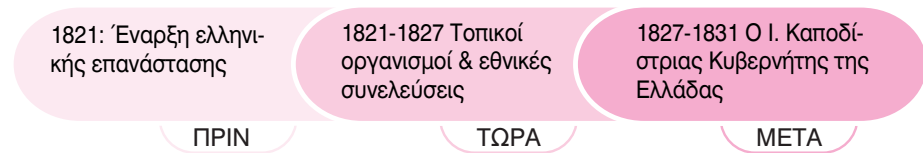
*Της μάνας ω λαύρα!
Τα τέκνα τριγύρου
Φθαρμένα και μαύρα,
Σαν ίσκιους ονείρου
λαλεί το πουλάκι
Στου πόνου τη γη,
και βρίσκει σπειράκι,
και μάνα φθονεί.
(Σχεδιάσμα Α' II).*

Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

9

Ενότητα

Πρώτες προσπάθειες των επαναστατημένων Ελλήνων για συγκρότηση κράτους

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Μορφές πολιτικής οργάνωσης με τοπικό χαρακτήρα

Η αναγκαιότητα πολιτικής οργάνωσης

- Για να εδραιωθεί η επανάσταση, χρειαζόταν, εκτός από την πολεμική προσπάθεια, και πολιτική οργάνωση. Υπήρχε δηλαδή ανάγκη να παρθούν αποφάσεις πολιτικές:
 - για τον ανεφοδιασμό των στρατευμάτων,
 - για την οργάνωση των περιοχών που απελευθερώνονταν,
 - για τη διαχείριση των «εθνικών γαιών» ή «εθνικών κτημάτων», δηλαδή της ακίνητης περιουσίας των Οθωμανών που είχε περάσει στα χέρια των επαναστατών.

Οι τοπικοί οργανισμοί

- Αυτές τις ανάγκες ανέλαβαν να καλύψουν οι τοπικοί οργανισμοί. Οι τοπικοί οργανισμοί ήταν πολιτικοί σχηματισμοί τοπικού χαρακτήρα, ένα είδος τοπικών κυβερνήσεων.
- Οι τοπικοί οργανισμοί ελέγχονταν κυρίως από τους προεστούς, τους Φαναριώτες και τους ιεράρχες. Οι κατώτερες τάξεις εκπροσωπούσαν σπάνια.
- Οι πιο σημαντικοί τοπικοί οργανισμοί ήταν:
 - Η *Πελοποννησιακή Γερουσία*, με πρωτοβουλία των προεστών της Πελοποννήσου.
 - Η *Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος*, με επικεφαλής τον Φαναριώτη Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.
 - Ο *Άρειος Πάγος*, που διοικούσε την Ανατολική Στερεά, με επικεφαλής τον Φαναριώτη Θεόδωρο Νέγρη.

Οι διαμάχες για την εξουσία

- Η συγκρότηση των τοπικών οργανισμών βοήθησε στην αντιμετώπιση ορισμένων επειγόντων προβλημάτων, έφερε όμως στην επιφάνεια και προβλήματα. Τα προβλήματα σχετίζονταν κυρίως με τη διαχείριση της εξουσίας, στην οποία διεκδικούσαν δύο αντίπαλες ομάδες: οι οπλαρχηγοί και οι Φιλικόι από τη μια, οι προεστοί, οι αρχιερείς και οι Φαναριώτες από την άλλη.
- Οι διαμάχες κορυφώθηκαν με τον ερχομό του Δημήτρη Υψηλάντη (αδερφού του ηγέτη της Φιλικής Εταιρείας), ο οποίος ήθελε να αναλάβει την ηγεσία του Αγώνα ως εκπρόσωπος της Φιλικής Εταιρείας. Γύρω του συσπειρώθηκαν αρκετοί οπλαρχηγοί και Φιλικόι.
- Στην αντίπαλη πλευρά ήταν οι προεστοί, οι ιεράρχες και οι Φαναριώτες, που κατηγορούσαν ότι ήθελαν να μονοπωλήσουν την εξουσία. Οι προεστοί της Πελοποννήσου αρνήθηκαν να συνεργαστούν με τον Υψηλάντη, απειλήθηκαν με σφαγή από εξαγριωμένους αγωνιστές και σώθηκαν χάρη στην παρέμβαση του Κολοκοτρώνη.

Παραϊστορικά

Οι πυρήνες πολιτικής εξουσίας στην ελληνική επανάσταση:

- Οι προεστοί (πρόκριτοι, κοτζαμπάσηδες) προϋπήρχαν της επανάστασης και αντλούσαν τη δύναμή τους από το γεγονός ότι διαχειρίζονταν ήδη την εξουσία. Είχαν πολιτική εμπειρία, κύρος και χρήματα.

- Οι Φαναριώτες προσέγγισαν κυρίως τους προεστούς, δείχνοντας όμως σεβασμό για τους αγωνιστές. Είχαν μεγάλη πολιτική εμπειρία, καθώς είχαν υπηρετήσει σε υψηλές διοικητικές θέσεις της οθωμανικής διοίκησης. Είχαν επίσης υψηλή μόρφωση, κύρος και χρήματα.

- Οι οπλαρχηγοί αναδείχτηκαν με την επανάσταση στα πεδία των μαχών. Ήταν εμπειροπόλεμοι και προκαλούσαν τον ενθουσιασμό του λαού.

- Οι Φιλικόι κατέβηκαν στην Πελοπόννησο με ηγετικές φιλοδοξίες και συμμαχούσαν κυρίως με τους στρατιωτικούς. Στα πλεονεκτήματά τους συγκαταλέγονταν το ότι είχαν οργανώσει τον Αγώνα και είχαν πολιτική εμπειρία και πολιτική-οικονομική δύναμη.

Οι Εθνοσυνελεύσεις

- Η ανάγκη για ενιαία διεύθυνση του Αγώνα οδήγησε στην κατάργηση των τοπικών πολιτευμάτων και στην απόφαση για σύσταση κεντρικής διοίκησης.
- Προκηρύχτηκαν εκλογές για την ανάδειξη αντιπροσώπων (παραστάτες) που θα αποτελούσαν την Εθνική Συνέλευση.

Η Α' Εθνοσυνέλευση

- Έγινε κοντά στην Επίδαυρο (Δεκέμβριος 1821 - Ιανουάριος 1822):
- Ψήφισε το πρώτο ελληνικό σύνταγμα, το *σύνταγμα της Επιδαύρου*.
- Διακήρυξε ότι η επανάσταση ήταν εθνική και όχι κοινωνικο-ανατρεπτική.
- Όρισε ως διοίκηση της επανάστασης δύο σώματα:

- Το Εκτελεστικό (η κυβέρνηση), με πέντε μέλη και πρόεδρο τον Αλ. Μαυροκορδάτο.
- Το Βουλευτικό, στο οποίο την πλειοψηφία την είχαν οι προεστοί. Είχε 70 μέλη και πρόεδρο το Δ. Υψηλάντη.

Το σύνταγμα της Επιδαύρου

Ήταν κείμενο έντονα επηρεασμένο από τα συντάγματα της γαλλικής επανάστασης:

- Διακήρυττε την ελληνική ανεξαρτησία.
- Θέσπιζε ως πολίτευμα την αβασίλευτη δημοκρατία (εξαίρεση σε ολόκληρη την Ευρώπη).

Παραϊστορικά

Η Εθνοσυνέλευση που ψήφισε το σύνταγμα της Επιδαύρου είχε «αριστοκρατική» σύνθεση σχεδόν κατά 7/10! Από τους 59 «αντιπροσώπους του έθνους», οι 20 χαρακτηρίζονταν γαιοκτήμονες, οι 3 ήταν αρχιερείς, οι 13 ήταν πλοιοκτήτες και 3 ήταν μεγαλέμποροι. Επίσης, υπήρχαν 12 λόγιοι, 4 στρατιωτικοί ηγέτες και 4 επιτηδευματίες.

Η Β' Εθνοσυνέλευση

Η Β' Εθνική Συνέλευση έγινε στο Άστρος της Κυνουρίας (Μάρτιος-Απρίλιος 1823), μέσα σε κλίμα πολιτικής έντασης.

- Ενέκρινε μια τροποποιημένη εκδοχή του συντάγματος της Επιδαύρου.
- Κατάργησε όλους τους τοπικούς οργανισμούς.
- Κατάργησε το αξίωμα του αρχιστράτηγου (το κατείχε ο Θ. Κολοκοτρώνης).
- Πρόεδρος του εκτελεστικού ορίστηκε ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και του Βουλευτικού ο Αλ. Μαυροκορδάτος.

Ο εμφύλιος πόλεμος

- Η πολιτική ένταση οδήγησε σε εμφύλια σύρραξη:
 - το φθινόπωρο του 1823: ως σφοδρή πολιτική σύγκρουση
 - το καλοκαίρι του 1824: ως ανοιχτή ένοπλη αναμέτρηση

Οι αιτίες της εμφύλιας διαμάχης

- Οι αντιθέσεις ανάμεσα στους Έλληνες που διέθεταν εξουσία και προεπαναστατικά και ήθελαν να τη διατηρήσουν και σε εκείνους που αναδείχθηκαν στις μάχες της επανάστασης και θεωρούσαν αυτονόητο να συμμετέχουν στα κοινά.
- Οι τοπικιστικές αντιθέσεις.
- Οι διαφωνίες για τη διαχείριση των χρημάτων από το δάνειο που είχε συναφθεί στην Αγγλία.
- Ο προσωπικές αντιπαλότητες και φιλοδοξίες.

Πρώτη φάση του εμφυλίου πολέμου (φθινόπωρο 1823 - καλοκαίρι 1824)

- Στην πρώτη φάση του εμφυλίου συγκρούστηκαν δύο παρατάξεις με επικεφαλής τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη (αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού) και τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο (πρόεδρος του Βουλευτικού). Οι πιο ισχυροί πρόκριτοι της Πελοποννήσου και της Ύδρας υποστήριξαν τον Μαυροκορδάτο και ο Κολοκοτρώνης υποχώρησε.

Δεύτερη φάση του εμφυλίου πολέμου (Ιούλιος 1824 - Ιανουάριος 1825)

- Ο Μαυροκορδάτος και οι Υδραίοι συμμαχήσαν με τον Ιωάννη Κωλέττη, που επηρέαζε πολλούς οπλαρχηγούς της Στερεάς Ελλάδας, και απέκλεισαν τους Πελοποννήσιους από την εξουσία. Στρατεύματα από τη Στερεά λεηλάτησαν τη βόρεια Πελοπόννησο και ανάγκασαν τους Πελοποννήσιους να συνθηκολογήσουν. Ο Κολοκοτρώνης και ο Ανδρούτσος φυλακίστηκαν και ο τελευταίος λίγο αργότερα δολοφονήθηκε.

Η Γ' Εθνοσυνέλευση

- Η Γ' Εθνοσυνέλευση συγκλήθηκε το 1826 στην Επίδαυρο, αλλά διαλύθηκε σχεδόν αμέσως όταν μαθεύτηκε η πτώση του Μεσολογγίου. Συγκλήθηκε ξανά την άνοιξη του 1827 στην Τροιζήνα, όπου:

- Εξέλεξε Κυβερνήτη της Ελλάδος για επτά χρόνια τον Ιωάννη Καποδίστρια.
- Ψήφισε το *Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος*, το οποίο στηριζόταν στη διάκριση των εξουσιών, διαπνεόταν από φιλελεύθερες αντιλήψεις και ήταν το πιο δημοκρατικό σύνταγμα της εποχής του.

Παραϊστορικά

Η Γ' Εθνοσυνέλευση έγινε σε δύο φάσεις: συγκλήθηκε τον Ιανουάριο του 1826, κάτω από την πίεση της στρατιωτικής επέλασης του Ιμπραήμ, διαλύθηκε μετά την πτώση του Μεσολογγίου, τον Απρίλιο του 1826, και ξανασυγκλήθηκε το Μάρτιο του 1827, όταν η δημιουργία ενός ελληνικού κράτους ήταν πολύ κοντά. Διόρισε ξένο αρχιστράτηγο, τον Τσορτζ, ξένο αντιναύαρχο, τον Κόχραν και εξέλεξε κυβερνήτη για επτά χρόνια τον Ι. Καποδίστρια.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1821

- Άφιξη Δ. Υψηλάντη στην Πελοπόννησο, για να αναλάβει την ηγεσία της επανάστασης (καλοκαίρι)
- Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος
- Άρειος Πάγος (Νοέμβριος)
- Πελοποννησιακή Γερουσία (Δεκέμβριος)

Δεκ. 1821-Ιαν. 1822
1823

- Α' Εθνοσυνέλευση – Επίδαυρος
- Β' Εθνοσυνέλευση – Άστρος Κυνουρίας (Μάρτιος-Απρίλιος)

1823-1824

■ Εμφύλιος πόλεμος

1827

■ Γ' Εθνοσυνέλευση – Τροιζήνα (άνοιξη)

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τα συντάγματα του Αγώνα (πηγές 2 και 4), να αναζητήσετε επιδράσεις σε αυτά της ιδεολογίας του Διαφωτισμού (ενότητα 1, πηγές 3, 4) και της γαλλικής επανάστασης (ενότητα 3, πηγή 1).

Οι ιδέες του Διαφωτισμού περί ελευθερίας, ισότητας και σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας έτυχαν θερμής αποδοχής στην ελληνική επαναστατική πραγματικότητα. Οι Έλληνες αγωνιστές τις αποδέχτηκαν και πολέμησαν γι' αυτές. Από την αρχή του Αγώνα, μάλιστα, έσπευσαν να δώσουν στις ιδέες αυτές και το κύρος των συνταγματικών διατάξεων. Οι ιδέες και οι αξίες που κατοχυρώνουν θεσμικά τα ελληνικά συντάγματα είχαν υποστηριχτεί από το κίνημα του Διαφωτισμού και είχαν διατυπωθεί ήδη στα συντάγματα της γαλλικής επανάστασης.

Στο σύνταγμα της Επιδάουρου του 1822 θεμελιώνεται η ισότητα και η ισονομία όλων των Ελλήνων. Δεν υπάρχουν κριτήρια που διαχωρίζουν τους ανθρώπους σε ανώτερους και κατώτερους, όπως λ.χ. η κοινωνική τάξη ή η κατοχή κάποιου αξιώματος. Διασφαλίζονται, επίσης, συνταγματικά η ασφάλεια, η τιμή και η περιουσία των πολιτών. Είναι τα δικαιώματα για τα οποία είχε μιλήσει ο Τζον Λοκ. Το σύνταγμα της Επιδάουρου, ειδικά, έχει χαρακτηριστεί ριζοσπαστικό και πολύ προωθημένο για την εποχή του. Η πρωτοπορία του φαίνεται από το γεγονός ότι καθιερώνει ως πολίτευμα της χώρας την αβασίλευτη δημοκρατία, κάτι καινοφανές στην Ευρώπη, καθώς και από την καθιέρωση της καθολικής (για τους άνδρες) ψηφοφορίας.

Στο σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827 αναγνωρίζεται η κυριαρχία του λαού και ότι κάθε εξουσία πηγάζει και ενυπάρχει στο έθνος και ασκείται υπέρ αυτού. Στην ελληνική επικράτεια, επίσης, απαγορεύεται το καθεστώς της δουλείας, μία από τις επαναστατικές καινοτόμες ιδέες του Διαφωτισμού.

2. Αξιοποιώντας τις πηγές 1 και 3, καθώς και όποια άλλα στοιχεία θεωρείτε σχετικά, να γράψετε σύντομο κείμενο με θέμα τα αίτια του εμφύλιου πολέμου την εποχή του Αγώνα.

Με την έναρξη της επανάστασης εμφανίστηκαν ομάδες που ήθελαν να λειτουργήσουν ως πυρήνες εξουσίας. Οι ομάδες αυτές διεκδίκησαν την ηγεσία του αγώνα. Η ένταση κορυφώθηκε και οδήγησε στον εμφύλιο πόλεμο σε δύο περιόδους: το φθινόπωρο του 1823 και το καλοκαίρι του 1824.

Κύριες αιτίες του διχασμού αποτέλεσε το κίνητρο για την κατάκτηση της εξουσίας. Ειδικότερα, υπήρχαν ομάδες εξουσίας που είχαν προεπαναστατικά κατοχυρωμένη μια θέση ισχύος, την οποία ήθελαν και να διατηρήσουν. Ήταν οι πρόκριτοι και οι κοτζαμπάσηδες, καθώς και οι ανώτεροι κατά τόπους ιεράρχες. Αυτοί διαχειρίζονταν, στο πλαίσιο του κοινοτικού συστήματος που είχε αφήσει ελεύθερο να ακμάσει η οθωμανική αδιαφορία και αμάθεια, τις υποθέσεις των ραγιάδων. Μέσα από τις στάχτες του αγώνα

όμως αναδείχτηκε άλλη μία ομάδα που ήθελε μερίδιο εξουσίας. Ήταν οι οπλαρχηγοί, που συμμεάχησαν σε πολλές περιπτώσεις με τους Φιλικούς και πολέμησαν εναντίον των προκρίτων. Στο πλευρό τους είχαν τον θαυμασμό του απλού λαού για τα κατορθώματά τους. Αυτοί οι αγωνιστές, αγανακτισμένοι από τη συμπεριφορά των προκρίτων, κινήθηκαν εναντίον τους, αλλά τους εμπόδισε ο Κολοκοτρώνης. Στα μέσα του 1824 η σύγκρουση έφτασε στο αποκορύφωμά της. Άλλο αίτιο ήταν η νομή του τουρκικού πλούτου, καθώς και των δανείων της επανάστασης από την Αγγλία.

Υπήρχαν, επίσης, οι τοπικιστικές αντιθέσεις και φυσικά οι καθαρά προσωπικές αντιπαλότητες για λόγους γοήτρου και κοινωνικού κύρους.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα:** Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

Βλέπε στα ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ *το λήμμα «Φαναριώτες».*

■ **Παράθεμα 1:** Ο Κολοκοτρώνης μιλά σε αγωνιστές που απειλούσαν προκρίτους

Το εντυπωσιακό συμπέρασμα που εξάγει κανείς από το παράθεμα δεν είναι το πνεύμα συμφιλίωσης που διακατέχει τον μεγάλο οπλαρχηγό, αλλά η ενημέρωση που έχει για τη διεθνή πολιτική σκηνή. Φαίνεται ότι οι επαναστατημένοι Έλληνες έχουν συνειδητοποιήσει την αρνητική συγκυρία μέσα στην οποία έχει εκδηλωθεί ο ξεσηκωμός τους. Η Ιερή Συμμαχία καταδικάζει κάθε φιλελεύθερο και επαναστατικό κίνημα που θα μπορούσε να ανατρέψει την ισορροπία δυνάμεων που είχε εγκαθιδρύσει μετά την ήττα του Ναπολέοντα και την ίδια ακριβώς εποχή παρεμβαίνει δυναμικά και καταστέλλει με τα όπλα παρόμοιες εξεγέρσεις σε άλλα σημεία της Ευρώπης (Ισπανία 1820, Ιταλία 1821).

Έχει, επομένως, σημασία, για μια θετική αποτίμηση του ελληνικού ξεσηκωμού στην Ευρώπη, να μην επικρατήσουν οι έριδες και η διχόνοια που θα αναδείκνυε τις (υπάρχουσες ούτως ή άλλως) κοινωνικές και πολιτικές διαφορές μεταξύ των Ελλήνων και να συσχετιστεί έτσι η επανάσταση με κοινωνικο-ανατρεπτικά κινήματα της Ευρώπης, όπως αυτό των καρμπονάρων.

■ **Παράθεμα 2:** Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος

Το πρώτο σύνταγμα που ψήφισαν οι επαναστατημένοι Έλληνες στην Επίδαυρο, στις αρχές του 1822, καταδεικνύει τις δημοκρατικές τους ιδέες και την πίστη τους σε ένα φιλελεύθερο πολίτευμα. Η θέσπιση ενός πολιτεύματος αβασιλευτής δημοκρατίας ήταν πολύ ριζοσπαστική ενέργεια για την εποχή. Η ειρωνεία της ιστορίας είναι ότι με την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους, έπειτα από εννιαετή αγώνα, το πολίτευμα που επέβαλαν οι «Προστάτιδες Δυνάμεις» στο νεοσύστατο κράτος ήταν μοναρχικό, απολυταρχικό και ανελεύθερο.

Στο παράθεμα 2 αναγράφονται τα άρθρα εκείνα που, μεταξύ άλλων,

αποδεικνύουν την έντονη επίδραση που άσκησαν στην πολιτική σκέψη των επαναστατημένων Ελλήνων τα συντάγματα της γαλλικής επανάστασης και ο Διαφωτισμός: ισότητα ενώπιον των νόμων και κατοχύρωση της ατομικής περιουσίας και της ασφάλειας του πολίτη.

■ **Παράθεμα 3: Η ένοπλη εμφύλια σύγκρουση**

Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

■ **Παράθεμα 4: Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος (σύνταγμα της Τροιζήνας), 1827**

Και το σύνταγμα που ψήφισαν οι Έλληνες στην Τροιζήνα, σε μια δύσκολη μάλιστα συγκυρία, ήταν δημοκρατικό και φιλελεύθερο. Ήταν και αυτό ριζοσπαστικό για την εποχή του σε παγκόσμια κλίμακα. Αναγνώριζε ότι η εξουσία πηγάζει από το έθνος και καταργούσε τη δουλεία στην ελληνική επικράτεια.

Γενικά, σε μια εποχή που στην Ευρώπη θριάμβευε το πνεύμα της απολυταρχίας (συνέδριο Βιέννης, 1815), τα συντάγματα της ελληνικής επανάστασης καθιέρωναν το δημοκρατικό πολίτευμα και πρόβαλλαν την ιδέα της πολιτικής ελευθερίας, την υπεράσπιση των ατομικών δικαιωμάτων, τη διάκριση των εξουσιών και την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

εθνικά κτήματα: Ο όρος «εθνικά κτήματα» χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη γη (κτήματα, καλλιεργήσιμη γη, βοσκοτόπια, ελαιώνες) και γενικότερα την «ακίνητη περιουσία» (μύλοι, ελαιοτριβεία, χάνια, αλλά και σπίτια) που περιήλθαν στα χέρια των Ελλήνων «επαναστατικώ δικαίω», δηλαδή με τη δύναμη των όπλων εκεί όπου επικρατούσε η επανάσταση και έφευγαν οι Τούρκοι. Η λέξη «εθνικά» έχει συμβολική χροιά, μιας και υποδηλώνει ότι το έθνος ξαναπαίρνει στα χέρια του την περιουσία του, αυτό που του ανήκει. Εξάλλου, ο όρος «δημόσια» θα ήταν αδόκιμος, αφού δεν υπήρχε ακόμα οργανωμένο κράτος για να διαχειριστεί αυτή την περιουσία.

Άρειος Πάγος: Ήταν αρχικά ένα πολιτικό και δικαστικό σώμα της αρχαίας Αθήνας με αριστοκρατική προέλευση. Πήρε το όνομά του από την τοποθεσία, όπου συγκαλούνταν, σε ένα χαμηλό πετρώδη λόφο των Αθηνών, ΒΔ της Ακρόπολης (πάγος = πετρώδης βράχος / Άρειος > Αρές ή Ερινύες = οι φοβερές θεότητες που καταδιώκουν τους άδικους).

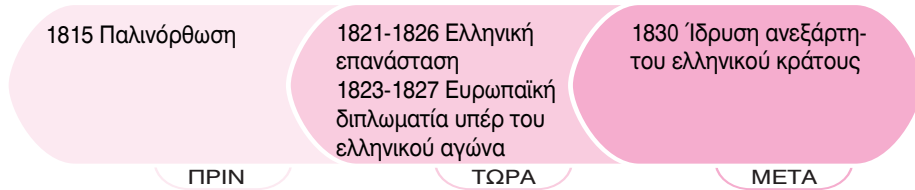
Κατά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης το 1821, οι επαναστατημένοι Έλληνες άρχισαν να οργανώνονται πολιτικά, αρχικά σε τοπικό επίπεδο, για να επιβλέψουν καλύτερα τις επαναστατικές ενέργειες. Η Διοίκηση («Νομική Διάταξις», που ψηφίστηκε στα Σάλωνα στις 15 Νοεμβρίου 1821) της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος ονόμασε Άρειο Πάγο τη Γερουσία που ασκούσε εκτελεστικά και δικαστικά καθήκοντα. Ήταν μια δωδεκαμελής επιτροπή με πρόεδρο τον Θεόδωρο Νέγρη.

Οι πυρήνες πολιτικής εξουσίας στην ελληνική επανάσταση:

- Οι προεστοί (πρόκριτοι, κοτζαμπάσηδες, π.χ. Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Δεληγιανναίοι, Ζαΐμης, Λόντος), φορείς της παραδοσιακής κοινοτικής εξουσίας, απολάμβαναν κύρος και δύναμη –πολιτική και οικονομική– και πριν την επανάσταση. Η δύναμή τους τώρα, στα χρόνια της επανάστασης, βασίζεται ακριβώς στο γεγονός ότι υπήρξαν ήδη διαχειριστές της εξουσίας, είχαν δηλαδή πολιτική εμπειρία. Επίσης, είχαν κύρος και χρήματα.
- Οι **Φαναριώτες** (π.χ. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος) προσέγγισαν πολιτικά κυρίως τους προεστούς, χωρίς όμως να θέλουν τη σύγκρουση με τους αγωνιστές. Είχαν μεγάλη πολιτική εμπειρία, καθώς είχαν υπηρετήσει σε υψηλές διοικητικές θέσεις της οθωμανικής διοίκησης. Είχαν επίσης υψηλή μόρφωση, κύρος και χρήματα.
- Οι **οπληρχηγοί** (π.χ. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Οδυσσέας Ανδρούτσος) αναδείχτηκαν με την επανάσταση στα πεδία των μαχών. Ήταν εμπειροπόλεμοι και προκαλούσαν τον ενθουσιασμό του λαού.
- Οι **Φιλικοί** (π.χ. Δ. Υψηλάντης, Γρηγόριος Δικαίος-Παπαφλέσσας) είχαν ηγετικές φιλοδοξίες και συμμαχήσαν κυρίως με τους στρατιωτικούς. Στα πλεονεκτήματά τους συγκαταλέγονταν το ότι είχαν οργανώσει τον Αγώνα και είχαν, οι περισσότεροι, οικονομική δύναμη και απολάμβαναν γενικού κύρους.

Ενότητα 10

Ελληνική επανάσταση και Ευρώπη

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Ελληνική επανάσταση και ευρωπαϊκή διπλωματία (1821-1826)

- Οι Έλληνες προσπάθησαν από την αρχή της επανάστασης να εξασφαλίσουν τη συμπαράσταση των Ευρωπαίων, ηγετών και λαών.
- Στις πρώτες προκηρύξεις του αγώνα, αλλά και στη Διακήρυξη της Α' Εθνοσυνέλευσης, τονιζόταν ότι η ελληνική επανάσταση ήταν εθνική με στόχο την κατάκτηση της ελευθερίας και όχι κοινωνικο-ανατρεπτική.

Η διεθνής συγκυρία

- Η διεθνής συγκυρία ήταν αρνητική για την ελληνική επανάσταση, όπως και για κάθε επανάσταση στην Ευρώπη εκείνη την εποχή:
 - Στόχος των ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν η διαμόρφωση μιας ισορροπίας δυνάμεων, ενός status quo, που θα απέτρεπε στο μέλλον τις συγκρούσεις.
 - Ήταν η εποχή της Παλινόρθωσης, της επικράτησης δηλαδή της μοναρχίας και της αρνητικής στάσης απέναντι σε κάθε μαζικό λαϊκό κίνημα που διεκδικούσε συνθήκες περισσότερο φιλελεύθερες και δημοκρατικές.
- Σε αυτές τις συνθήκες η ελληνική επανάσταση αποτελούσε πρόβλημα και ήταν μια συνιστώσα του ανατολικού ζητήματος.

Η στάση των Δυνάμεων έναντι της ελληνικής επανάστασης Πρώτη φάση: 1821-1822

- Τα δύο πρώτα χρόνια της επανάστασης η στάση των Δυνάμεων ήταν αρνητική. Καμία Δύναμη δεν επιθυμούσε τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γιατί υπήρχε η πεποίθηση ότι η διάλυση θα έφερνε στην επιφάνεια νέες αιτίες για διενέξεις μεταξύ των Δυνάμεων.

- Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης δεν κατάφερε να κερδίσει την υποστήριξη της Ρωσίας. Ο τσάρος καταδίκασε την ελληνική επανάσταση.
- Χάρη στις καίριες παρεμβάσεις του Ιωάννη Καποδίστρια, υπουργού Εξωτερικών –τότε– της Ρωσίας, διαμορφώθηκε μια κάπως πιο ευνοϊκή ρωσική και ευρωπαϊκή πολιτική απέναντι στην ελληνική επανάσταση.

Δεύτερη φάση 1823-1825

- Το 1823 συντελείται μια στροφή στην ευρωπαϊκή διπλωματία: Ο νέος Άγγλος υπουργός Εξωτερικών Τζόρτζ Κάνιγκ αναθεώρησε την αγγλική εξωτερική πολιτική και, εκτιμώντας ότι ένα νέο ελληνικό κράτος θα αποτελούσε χρήσιμο συνεργάτη της Αγγλίας στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, αναγνώρισε τους Έλληνες ως εμπόλεμη δύναμη.
- Η Ρωσία, για να μη χάσει τα ερείσματά της ανάμεσα στους Έλληνες, πρότεινε το σχέδιο των τριών τμημάτων (αρχές του 1824). Σύμφωνα με το σχέδιο αυτό, θα σχηματίζονταν τρεις αυτόνομες ελληνικές ηγεμονίες κατά το πρότυπο των παραδουνάβιων ηγεμονιών. Το σχέδιο απορρίφθηκε και από τον σουλτάνο και από τους Έλληνες.

Η στάση των Ελλήνων έναντι της αγγλικής πολιτικής

- Η αγγλική μεταστροφή με τον Κάνιγκ ενίσχυσε την επιρροή της Αγγλίας στους Έλληνες.
 - Η αγγλόφιλη κυβέρνηση του Κουντουριώτη προώθησε τη σύναψη δύο δανείων με αγγλικές τράπεζες (1824, 1825).
 - Το 1825, σε μια δύσκολο περίοδο λόγω της επέμβασης του αιγυπτιακού στρατού, οι αγγλόφιλοι έπεισαν τους περισσότερους Έλληνες να υπογράψουν την πράξη προστασίας, ένα έγγραφο με το οποίο ζητούσαν από την Αγγλία να αναλάβει την προστασία των Ελλήνων. Ένας από τους λίγους που δεν υπέγραψαν ήταν ο Δ. Υψηλάντης. [Η πράξη προστασίας έχει υποτιμητικά αποκαλεστεί και «Πράξη υποτέλειας».]

Τρίτη φάση 1826-1830

- Όσο οι Μεγάλες Δυνάμεις αναμειγνύονταν όλο και περισσότερο στα ελληνικά πράγματα, οι Έλληνες άρχισαν να πιστεύουν ότι θα τους βοηθήσουν στην επίλυση του ελληνικού ζητήματος.
- Την περίοδο 1823-1825, δημιουργήθηκαν πολιτικές ομάδες-κόμματα που συνδέονταν με τις Δυνάμεις:
 - το αγγλικό, με επικεφαλής τον Α. Μαυροκορδάτο.
 - το γαλλικό, με ηγέτη τον Ι. Κωλέττη.
 - το ρωσικό, με αρχηγούς τον Α. Μεταξά και τον Θ. Κολοκοτρώνη.

Το κίνημα του φιλελληνισμού

- Παράλληλα με τους αγώνες των Ελλήνων και την ευρωπαϊκή διπλωματία,

αναπτυσσόταν στην Ευρώπη και την Αμερική ο φιλελληνισμός. Ο φιλελληνισμός ήταν ένα κίνημα συμπαραστάσης στους Έλληνες και στρεφόταν εναντίον τόσο της οθωμανικής απολυταρχίας όσο και της Ιερής Συμμαχίας.

Αιτίες ανάπτυξης του φιλελληνισμού

- Παράγοντες που ευνόησαν την ανάπτυξη του φιλελληνισμού ήταν:
 - Ο φιλελευθερισμός και ο επαναστατικός ριζοσπαστισμός που είχε διαδώσει η γαλλική επανάσταση.
 - Ο θαυμασμός των Ευρωπαίων για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.
 - Ο αποτροπιασμός για τις βιαιότητες των Τούρκων σε βάρος του άμαχου πληθυσμού.
 - Η συγκίνηση από τις ελληνικές επιτυχίες (των δύο πρώτων χρόνων).
- Υπήρχαν και ευτελή κίνητρα, όπως τυχροδιώκτες που ενδιαφέρονταν για χρήματα και αξιώματα.

Η προσφορά του φιλελληνισμού

- Ο φιλελληνισμός πρόσφερε οικονομική ενίσχυση, χρήματα, εφόδια αλλά και ηθική συμπαραστάση.
- Πολλοί φιλέλληνες συμμετείχαν προσωπικά στον Αγώνα και σκοτώθηκαν πολεμώντας για την ελληνική ελευθερία (π.χ. ο Άγγλος λόρδος Μπάιρον, που πέθανε στο πολιορκημένο Μεσολόγγι το 1824).

Προς την ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους (1826-1830)

Μετά το 1826 οι Δυνάμεις φαίνονταν αποφασισμένες να λύσουν το ελληνικό ζήτημα.

- Αγγλία, Ρωσία, Γαλλία αποφάσισαν στο Λονδίνο, στις 6 Ιουλίου (γι' αυτό και ιουλιανή σύμβαση) 1827, την ίδρυση αυτόνομου ελληνικού κράτους.
- Η άρνηση του σουλτάνου προκάλεσε την ένοπλη επέμβαση των Δυνάμεων: στο Ναβαρίνο (8 Οκτωβρίου 1827) ο στόλος των Δυνάμεων συνέτριψε τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο.
- Ακολούθησε ρωσοτουρκικός πόλεμος (1828-1829), στον οποίο ο τουρκικός στρατός ηττήθηκε. Ο σουλτάνος αναγκάστηκε να αποδεχτεί όλες τις μέχρι τότε αποφάσεις των Δυνάμεων με τη συνθήκη της Αδριανούπολης (14 Σεπτεμβρίου 1829).
- Φαινόταν, λοιπόν, ότι η Ρωσία έλυνε με τον πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το ελληνικό ζήτημα, και αυτό θα της απέφερε δι-

Παραϊστορικά

Στις 3 Φεβρουαρίου 1830, η Διάσκεψη του Λονδίνου (κάτω από την πίεση της ρωσικής νίκης εναντίον των Οθωμανών) διακήρυξε την πολιτική ανεξαρτησία της Ελλάδας. Το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου έγραφε: «Η Ελλάς θέλει σχηματίσει εν Κράτος ανεξάρτητον, και θέλει χαιρεί όλα τα δίκαια, πολιτικά, διοικητικά και εμπορικά, τα προσπεφυκότα εις ευτελή ανεξαρτησίαν».

πλωματικά οφέλη. Η Αγγλία και η Γαλλία, αντιδρώντας σε αυτήν την προοπτική, πρότειναν την ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, το οποίο θα συμπεριλάμβανε Πελοπόννησο, Κυκλάδες και από τη Στερεά Ελλάδα τα εδάφη νότια της συνοριακής γραμμής Αχελώου-Σπερχειού. Έτσι, στις 22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830 οι τρεις Δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, υπέγραψαν το πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας, το πρώτο επίσημο διπλωματικό κείμενο που αναγνώριζε την Ελλάδα ως κράτος κυρίαρχο και ανεξάρτητο. Επίσης, επέλεξαν ως ηγεμόνα του νέου κράτους τον Λεοπόλδο του Σαξ Κόμπουργκ. Ο Λεοπόλδος όμως δεν αποδέχτηκε την εκλογή του.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1821-1822** ■ Οι Μεγάλες Δυνάμεις κρατούσαν αρνητική στάση απέναντι στην ελληνική επανάσταση.
- 1823** ■ Αναθεώρηση της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής – Γ. Κάνιγκ: μεταστροφή υπέρ των ελληνικών θέσεων
- 1823-1825** ■ Δημιουργία ξενικών πολιτικών κομμάτων
- 1824** ■ Ρωσικό σχέδιο των τριών τμημάτων (αρχές)
- 1824-1825** ■ Σύναψη δανείων από αγγλικές τράπεζες
- 1827** ■ Ιουλιανή συνθήκη του Λονδίνου: προέβλεπε την ίδρυση αυτόνομου ελληνικού κράτους (6 Ιουλίου)
 - Ναυμαχία Ναβαρίνου (8 Οκτωβρίου)
- 1828-1829** ■ Ρωσοτουρκικός πόλεμος: ήττα Οθωμανών
- 1829** ■ Συνθήκη Αδριανούπολης (14 Σεπτεμβρίου)
- 1830** ■ Πρωτόκολλο Λονδίνου (3 Φεβρουαρίου): δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, να καταγράψετε τα επιχειρήματα με τα οποία προσπάθησαν οι Έλληνες να πείσουν τους Ευρωπαίους ηγέτες να τους συμπαρασταθούν.

Οι Έλληνες αντιλήφθηκαν από την αρχή ότι η συμπαράσταση των ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν απαραίτητη για την ευόδωση του αγώνα τους. Προσπάθησαν έτσι να διαχωρίσουν τις θέσεις τους από τις κοινωνικές ανατρεπτικές θέσεις των καρμπονάρων και των ριζοσπαστών της Ευρώπης που τόσο φόβιζαν τις συντηρητικές ηγεσίες των ευρωπαϊκών κρατών και να παρουσιάσουν την ελληνική επανάσταση μόνο ως εθνικο-απελευθερωτική. Ήταν, μάλιστα, μία εξέγερση ιερή ενάντια σε ένα δυνάστη αλλόθρησκο, Ασιάτη και

βάρβαρο, ξένο προς τα ήθη του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Βλέπουμε ότι στην προκήρυξη προβάλλεται το επίθετο «χριστιανόι», κι όχι το «ορθόδοξοι», το οποίο θα προβαλλόταν σε περίπτωση που εξητείτο η βοήθεια της Ρωσίας.

Στην Προκήρυξη του Αχαικού Διευθυντηρίου τονίζεται ότι οι Έλληνες είναι χριστιανόι και απειλούνται με όλεθρο από τους Οθωμανούς. Ο αγώνας των Ελλήνων είναι ζωής και θανάτου, δεν παίρνει αναβολή, καθώς απειλούνται με εθνικό αφανισμό. Τα ευρωπαϊκά βασίλεια, χριστιανικά καθώς είναι, δεν μπορούν να αδιαφορήσουν για την τύχη των Ελλήνων. Εξάλλου, οι πρόγονοι των Ελλήνων στάθηκαν ωφέλιμοι στην ανθρωπότητα και τώρα πρέπει οι Ευρωπαίοι να πληρώσουν το χρέος τους.

2. Ποια ήταν η θέση της ελληνικής επανάστασης στο ευρωπαϊκό πολιτικό τοπίο της εποχής της; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε την πηγή 3.

Η ελληνική επανάσταση δεν ήταν ένα μεμονωμένο γεγονός «στην άκρη της Ευρώπης», χωρίς ευρύτερες συνέπειες και σημασία. Ξέσπασε σε μία εντελώς αρνητική συγκυρία, όταν το πολιτικό κλίμα της Παλινόρθωσης επιβαλλόταν από μια ισχυρή συμμαχία ευρωπαϊκών δυνάμεων (Ιερή Συμμαχία), που καταδίκαζε κάθε φιλελεύθερη κίνηση, εξέγερση ή επανάσταση ως απειλή για το σύστημα ισορροπίας που ήθελε να εγκαθιδρύσει στην Ευρώπη. Εξάλλου, η ελληνική επανάσταση αποτελούσε μέρος ενός συνολικότερου και μακραίωνου προβλήματος, του ανατολικού ζητήματος (= ποια θα πρέπει να είναι η στάση των Δυνάμεων της Ευρώπης έναντι του συνεχώς παρακμάζοντος οθωμανικού κράτους και ποια θα ήταν η τύχη των αλλόθρησκων και αλλοεθνών υπηκόων του).

Η Ευρώπη ήταν κουρασμένη από τους ναπολεόντειους πολέμους και επιζητούσε μια περίοδο ειρήνης και ασφάλειας. Επαναστάσεις από τις παρυφές της ηπείρου, Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα, έρχονταν να ταραξουν την «τάξη» που είχε εγκαθιδρύσει η Ιερή Συμμαχία και να αμφισβητήσουν την «αρχή της νομιμότητας». Η πηγή 3 επισημαίνει την ιδιαιτερότητα της ελληνικής επανάστασης, αφού είναι η μόνη που κατάφερε να επιβιώσει και να δώσει έτσι ένα μεγάλο χτύπημα –το πρώτο μετά το συνέδριο της Βιέννης– στον ευρωπαϊκό απολυταρχισμό. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, η Ελλάδα έγινε πηγή έμπνευσης για τον διεθνή φιλελευθερισμό.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ Εικόνα 1: Φιλέλληνες

Ο φιλελληνισμός αναπτύχθηκε κυρίως στους λαούς της Ευρώπης που είδαν με συμπάθεια το κίνημα των Ελλήνων, κι όχι τόσο στις κυβερνήσεις των κρατών τους. Εξάλλου, η επίσημη ευρωπαϊκή πολιτική καταδίκασε αρχικά (συνέδριο στο Λάμπαχ, 1821) την ελληνική επανάσταση. Στα γεμάτα ενθουσιασμό άρθρα που δημοσίευαν οι ευρωπαϊκές εφημερίδες οι Έλληνες αγωνιστές παρομοιάζονταν με τους αρχαίους ήρωες των Περσικών πολέμων. Πρωτεργάτης της φιλελληνικής κίνησης στη Γαλλία υπήρξε ο Φραγκίσκος Ρενέ ντε Σατομπριάν (Σατωβριάνδος), συγγραφέας και διπλωμάτης, ενώ στην Αγγλία ο λόρδος Βύρων, ποιητής.

■ **Εικόνα 2:** Carneray, Η ναυμαχία του Ναβαρίνου

Η άρνηση της Τουρκίας να αποδεχτεί τους όρους της ιουλιανής συνθήκης του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) είχε ως αποτέλεσμα τη ναυμαχία του Ναβαρίνου (20 Οκτωβρίου 1827). Η συντριβή του τουρκοαιγυπτιακού στόλου οδήγησε σε περαιτέρω αδιαλλαξία τη στάση του σουλτάνου, με αποτέλεσμα να προωθηθεί τελικά (και λόγω του ρωσοτουρκικού πολέμου, Απρίλιος 1828 - Σεπτέμβριος 1829) μια πιο ριζική λύση του ελληνικού ζητήματος: η δημιουργία ανεξάρτητου και όχι αυτόνομου ελληνικού κράτους.

■ **Εικόνα-Χάρτης 3:** Η επικράτεια του πρώτου ελληνικού κράτους (1830)

Η πρώτη αποφασιστική παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων (ιουλιανή συνθήκη, 6 Ιουλίου 1827) δεν ξεκαθάρισε το ζήτημα των συνόρων. Το πρωτόκολλο του Λονδίνου, τον Νοέμβριο του 1828, προέβλεπε ότι στην επικράτεια της Ελλάδας θα συμπεριλαμβάνονταν μόνο η Πελοπόννησος και οι Κυκλάδες. Ο Καποδίστριας, με σκληρό διπλωματικό αγώνα, πέτυχε διευρυμένα σύνορα: το νέο ανεξάρτητο κράτος του 1830 περιλάμβανε και ένα μεγάλο μέρος της Στερεάς Ελλάδας. Αλλά ούτε κι αυτά τα σύνορα κρίθηκαν ικανοποιητικά από τους Έλληνες και ο διπλωματικός αγώνας συνεχίστηκε με αποτέλεσμα να διευρυνθούν ακόμα περισσότερο τα σύνορα και να οριστεί το 1832 ως βόρειο σύνορο του νέου κράτους η συνοριακή γραμμή Αμβρακικός-Παγασητικός.

■ **Παράδειγμα 1:** Οι επαναστατημένοι Έλληνες απευθύνονται στην Ευρώπη

Η Προκήρυξη του Αχαϊκού Διευθυντηρίου συντάχθηκε στις 26 Μαρτίου 1821, στην Πάτρα, και επιδόθηκε στους προξένους των ξένων δυνάμεων που βρίσκονταν ακόμα στην επαναστατημένη πόλη. Πρόκειται για το πρώτο διπλωματικό έγγραφο των Ελλήνων προς τις ξένες δυνάμεις. Η Προκήρυξη επισημαίνει κυρίως δύο σημεία προκειμένου να πείσει τους Ευρωπαίους να συνδράμουν στον αγώνα των Ελλήνων: α) ότι το ελληνικό έθνος που καταπιέζεται από τους Οθωμανούς είναι ένα χριστιανικό έθνος, όπως και τα ευρωπαϊκά και β) το ένδοξο αρχαιοελληνικό προγονικό παρελθόν, το οποίο θαύμαζαν τα έθνη της Ευρώπης.

■ **Παράδειγμα 2:** Ο φιλέλληνας ποιητής Σέλεϊ: «Είμαστε όλοι Έλληνες...»

Το ποίημα του Σέλεϊ αποδεικνύει τη μεγάλη επίδραση του αγώνα για την ελληνική ανεξαρτησία στην ευρωπαϊκή σκέψη της εποχής. Ο αγώνας των Ελλήνων τροφοδότησε τον ρομαντισμό και τον φιλελευθερισμό των Ευρωπαίων και συνδέθηκε με τον θαυμασμό που προϋπήρχε για την κλασική (αρχαία) Ελλάδα. Ιδιαίτερα πρέπει να σημειωθεί ότι έδωσε την αφορμή που επιζητούσαν οι ρομαντικοί ποιητές και διανοούμενοι να σπάσουν τα δεσμά της ατομικότητας και να πληρώσουν την ψυχή τους και την ψυχή του κόσμου με το συναίσθημα της προσφοράς και της αυτοθυσίας για ένα ιδανικό.

■ **Παράδειγμα 3:** Η ελληνική επανάσταση στην πολιτική πραγματικότητα της εποχής της

Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Παλινόρθωση: Παλινόρθωση ονομάστηκε η επαναφορά των απολυταρχικών καθεστώτων στην Ευρώπη μετά το διπλό ισχυρό «κτύπημα» που είχαν υποστεί: ιδεολογικό από τη γαλλική επανάσταση και πολιτικό από το «παιδί της επανάστασης», τον Ναπολέοντα. Οι νικητές του Ναπολέοντα αποφάσισαν στο συνέδριο της Βιέννης, το 1815, ότι οι έκπτωτοι μονάρχες έπρεπε να επανέλθουν στην εξουσία και μαζί με τη χάραξη των προεπαναστατικών συνόρων, επανέφεραν (ή καλύτερα νόμιζαν ότι επανέφεραν, γιατί οι λαοί είχαν αντίθετη γνώμη) τα πολιτικά συστήματα και τις ιδέες της προεπαναστατικής (πριν της γαλλικής επανάστασης) εποχής.

Μετά το 1826 οι Δυνάμεις φαίνονταν αποφασισμένες να λύσουν το ελληνικό

ζήτημα: Το έτος 1826 αποτελεί ορόσημο στη διεθνή διπλωματία που απασχολούνταν με το ελληνικό ζήτημα. Οι κύριες εξελίξεις που συντελέστηκαν κατά το έτος αυτό ήταν:

- Ο θάνατος του τσάρου Αλέξανδρου (τέλη 1825) έφερε στον θρόνο τον φιλοπόλεμο τσάρο Νικόλαο, ο οποίος ήταν αποφασισμένος να λύσει τις διαφορές της χώρας του με την Οθωμανική αυτοκρατορία με πόλεμο. Αυτό θορύβησε τις άλλες δυνάμεις, και ιδίως την Αγγλία, που ήθελαν να διατηρηθεί η ισορροπία δυνάμεων στη νοτιοανατολική Ευρώπη.
- Υπογράφηκε το πρωτόκολλο της Πετρούπολης (Απρίλιος 1826) μεταξύ Αγγλίας και Ρωσίας, το οποίο καθόριζε ότι οι δύο Δυνάμεις θα παρενέβαιναν μεταξύ των επαναστατημένων Ελλήνων και του οθωμανικού κράτους με στόχο να βρεθεί ένας συμβιβασμός. Ήδη στις προθέσεις τους διαφαινόταν η προοπτική της ύπαρξης μιας αυτόνομης Ελλάδας φόρου υποτελής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.
- Η Αυστρία του αντιδραστικού Μέτερνιχ, που μέχρι τότε ρύθμιζε σε μεγάλο βαθμό τη διπλωματική πολιτική των Δυνάμεων, περιθωριοποιούνταν.
- ζΤο πιο σημαντικό ήταν ότι με το πρωτόκολλο της Πετρούπολης αναγνωριζόταν για πρώτη φορά πολιτική ύπαρξη στην Ελλάδα.

Ενότητα 11

Τα επαναστατικά κύματα του 1830 και του 1848 στην Ευρώπη

1815 Συνέδριο Βιέννης:
Η «αρχή της νομιμότητας» ενάντια στον φιλελευθερισμό

ΠΡΙΝ

1830 & 1848 Αστικές – Φιλελεύθερες επαναστάσεις

ΤΩΡΑ

Η μεγαλοαστική τάξη μένει κυρίαρχη στο πολιτικό σκηνικό

ΜΕΤΑ

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Οι επαναστάσεις του 1830

- Οι επαναστάσεις του 1830 συγκλόνισαν την Ευρώπη δυτικά της Ρωσίας.

Η επανάσταση στη Γαλλία

- Στη Γαλλία η επανάσταση στρεφόταν εναντίον του βασιλιά Καρόλου Ι', που επιχειρήσε να επαναφέρει, ως ένα βαθμό, το προεπαναστατικό καθεστώς.
- Ο βασιλιάς ήθελε να αποδώσει κάποια προνόμια στους αριστοκράτες και στον κλήρο, από αυτά που είχαν πριν το 1789.
- Η μεγαλοαστική τάξη και τα λαϊκά στρώματα όμως αντέδρασαν έντονα.
- Η κρίση κορυφώθηκε όταν ο αυταρχικός βασιλιάς:
 - Διέλυσε τη Βουλή.
 - Περιορίσε τα εκλογικά δικαιώματα των αστών.
 - Επέβαλε αυστηρή λογοκρισία.
- Ο λαός αντέδρασε:
 - Με επικεφαλής ριζοσπάστες δημοκρατικούς έστησε οδοφράγματα στους δρόμους του Παρισιού.
 - Ανάγκασε τον Κάρολο σε παραίτηση.
 - Αξίωσε την εγκαθίδρυση αβασίλευτης δημοκρατίας.
- Οι φιλελεύθεροι αστοί όμως ευνόησαν την άνοδο στον θρόνο ενός μετριοπαθούς βασιλιά, του Λουδοβίκου-Φιλίππου.

Η επανάσταση στο Βέλγιο

- Το Βέλγιο ήταν τμήμα του Βασιλείου των Κάτω Χωρών. Οι Βέλγοι επαναστάτησαν και ίδρυσαν ανεξάρτητο βασίλειο του Βελγίου το 1830.
- Η επανάσταση στο Βέλγιο προκλήθηκε κυρίως από δύο παράγοντες:

- Ο βασιλιάς Γουλιέλμος Α΄ της Οράγγης ευνοούσε τα ολλανδικά συμφέροντα σε βάρος των βελγικών.
- Υπήρχαν θρησκευτικές διαφορές ανάμεσα στους προτεστάντες Ολλανδούς και τους καθολικούς Βέλγους.

Η επανάσταση στην Πολωνία

- Η επανάσταση στην Πολωνία είχε εθνικό χαρακτήρα. Η Ρωσία κατείχε πολωνικά εδάφη και κύριο αίτημα της επανάστασης ήταν η απελευθέρωσή τους και γενικότερα η ανεξαρτησία από τη Ρωσία.
- Η επανάσταση απέτυχε, εξαιτίας:
 - της επέμβασης ισχυρών ρωσικών δυνάμεων και
 - των διαφωνιών μεταξύ των επαναστατών.
- Μετά την αποτυχία επιβλήθηκε στην Πολωνία αυταρχικό καθεστώς.

Οι επαναστάσεις του 1848

Τα αίτια

- Τα αίτια των επαναστάσεων του 1848 ήταν ποικίλα:
 - **Οικονομικά και κοινωνικά αίτια:** το βιοτικό επίπεδο των λαϊκών στρωμάτων έπεφτε συνεχώς σε πολλές περιοχές της Ευρώπης από τη δεκαετία του 1820. Υπήρχε έτσι μια γενικευμένη κοινωνική δυσαρέσκεια.
 - **Εθνικά αίτια:** έχουμε ανάδυση εθνικών ιδεών στην Ευρώπη και πολλά έθνη επιδίωξαν να δημιουργήσουν ανεξάρτητα κράτη.
 - **Πολιτικά αίτια:** τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν απέναντι στους υπηκόους τους διαρκώς αυξανόμενες απαιτήσεις (φορολογία, στράτευση). Επίσης, υπήρχαν οι πολιτικές δυνάμεις που επιδίωκαν την ανατροπή των αποφάσεων του συνεδρίου της Βιέννης.

Η επανάσταση στη Γαλλία

- Στη Γαλλία η επανάσταση πυροδοτήθηκε από ριζοσπάστες δημοκρατικούς που απαιτούσαν κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις.
- Ο βασιλιάς αναγκάστηκε να παραιτηθεί και σχηματίστηκε δημοκρατική κυβέρνηση με τη συμμετοχή των μετριοπαθών και των ριζοσπαστών.
- Η κυβέρνηση παραχώρησε πολιτικά δικαιώματα σε όλους τους άνδρες και πήρε μέτρα οικονομικής ανακούφισης των λαϊκών τάξεων.
- Οι εκλογές του 1848 έδωσαν την πλειοψηφία στους μετριοπαθείς φιλε-

Παραϊστορικά

Το 1835 ο Λουδοβίκος Φίλιππος εξέδωσε έναν νόμο λογοκρισίας του τύπου. Όταν, μετά την εξέγερση του Φεβρουαρίου 1848, αναγκάστηκε να παραιτηθεί, στο Παρίσι συγκεντρώθηκε ένας μεγάλος αριθμός ριζοσπαστών συγγραφέων και πολιτικών διανοούμενων με αποτέλεσμα μέσα σε λίγες εβδομάδες να εκδοθούν 170 καινούριες εφημερίδες και να ιδρυθούν περισσότερες από 200 πολιτικές λέσχες!

λεύθερους. Οι μετριοπαθείς φιλελεύθεροι συνέλαβαν τους ηγέτες των ριζοσπαστών και κατήγγησαν τα μέτρα της προηγούμενης κυβέρνησης.

- Αποτέλεσμα ήταν να ξεσπάσει το καλοκαίρι του 1848 ένας κοινωνικός πόλεμος που τελείωσε με τη συντριβή των ριζοσπαστικών δυνάμεων.
- Η κυριαρχία των μετριοπαθών φιλελευθέρων επιβεβαιώθηκε με:
 - Την εκλογή ως προέδρου της Γαλλίας του πρίγκιπα Λουδοβίκου-Ναπολέοντα.
 - Την αφαίρεση των πολιτικών δικαιωμάτων από τους εργάτες.
 - Τον περιορισμό της ελευθεροτυπίας.

Η επανάσταση στην Αυστρία

- Η επανάσταση στην Αυστρία προκάλεσε τη φυγή του αυταρχικού πρωθυπουργού Μέτερνιχ και του αυτοκράτορα Φερδινάνδου.
- Οι αντιθέσεις όμως ανάμεσα στους μετριοπαθείς φιλελεύθερους και τους ριζοσπάστες δημοκρατικούς οδήγησαν σε νέα επανάσταση τον Οκτώβριο του 1848, η οποία καταπνίγηκε.

Η επανάσταση των Ούγγρων

- Μέσα στην επικράτεια της Αυστρίας σημειώθηκαν σε αρκετές περιοχές επαναστάσεις, όπως στη Βοημία και στην Ιταλία. Η πιο σημαντική ήταν στην Ουγγαρία.
- Οι επαναστάτες, με επικεφαλής τον Λάγιο Κόσουτ, κήρυξαν την ανεξαρτησία της Ουγγαρίας, σχημάτισαν κυβέρνηση και θέσπισαν νόμους.
- Τελικά, και αυτή η επανάσταση καταπνίγηκε.

Η επανάσταση στην Πρωσία

- Η επανάσταση στην Πρωσία άρχισε με εξέγερση στο Βερολίνο. Ο βασιλιάς Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ' υποσχέθηκε παραχώρηση συντάγματος.
- Παράλληλα, καθώς δυνάμωνε το αίτημα για ένωση του γερμανικού χώρου, συγκλήθηκε η συνέλευση της Φρανκφούρτης και διαμορφώθηκαν δύο ρεύματα στο εσωτερικό της:
 - Το ένα υποστήριζε τη δημιουργία μιας *Μεγάλης Γερμανίας* με τη συμμετοχή και της Αυστρίας.
 - Το άλλο τη δημιουργία μιας *Μικρής Γερμανίας* υπό την καθοδήγηση της Πρωσίας.
- Η πλειοψηφία τάχθηκε με τη δεύτερη άποψη, όμως η αντίδραση της Αυστρίας εμπόδισε τη δημιουργία ενιαίου γερμανικού κράτους.

Μια αποτίμηση

- Τα επαναστατικά κινήματα του 1848 ονομάστηκαν η «άνοιξη των λαών».
- Η επίδρασή τους στο πολιτικό σκηνικό ήταν πολύ σημαντική.
- Η τάξη που ουσιαστικά ευνοήθηκε ήταν η μεγαλοαστική, η οποία αύξησε

στα περισσότερα κράτη τον βαθμό της συμμετοχής της στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας.

- Αναδύθηκαν τα εθνικά αιτήματα πολλών λαών.
- Το μέτωπο κοινωνικής αντιπαράθεσης μετατοπίστηκε μεταξύ αστών και εργατών (από ευγενείς και αστούς).

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1830** ■ Επαναστάσεις στη Γαλλία, Βέλγιο, Πολωνία εναντίον αυταρχικής εξουσίας βασιλιάδων με κοινωνικά-πολιτικά και οικονομικά αιτήματα
- 1848** ■ Επαναστατικά κινήματα σε Γαλλία, Αυστρία, Ουγγαρία, Πρωσία («η άνοιξη των λαών»)
- 1849** ■ Το ριζοσπαστικό κόμμα του Λάγιος Κόσουτ ήρθε στην εξουσία και μετέφερε την πρωτεύουσα τη Ουγγαρίας στη Βουδαπέστη.

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 2, να ανιχνεύσετε τους λόγους που οδήγησαν σε αποτυχία τις επαναστάσεις του 1848.

Οι επαναστάσεις του 1848 εμφανίστηκαν στο συννεφιασμένο (από τα προηγούμενα κινήματα του 1820 και 1830) ουρανό της Ευρώπης σαν αστραπή. Η εντυπωσιακή τους λάμψη εξαφανίστηκε γρήγορα, χωρίς να ανατρέψει ουσιαστικά το καθεστώς της Ιερής Συμμαχίας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο ιστορικός της πηγής 2, «πέτυχαν και απέτυχαν γρήγορα». Η ζωή των επαναστατικών κυβερνήσεων είχε μικρή διάρκεια και τελικά «όλες παρέλυσαν». Κύρια αιτία για τη μη εδραίωση των επαναστατικών κυβερνήσεων στάθηκε η έλλειψη συνεννόησης μεταξύ των επαναστατών. Οι συγκρούσεις ανάμεσα στους μετριοπαθείς φιλελεύθερους και ριζοσπάστες δημοκρατικούς ήταν έντονες και τις εκμεταλλεύτηκε η μεγαλοαστική τάξη που εδραίωσε τελικά συμφέροντα προς αυτήν πολιτικά καθεστώτα· καθεστώτα που δεν απειλούσαν τα οικονομικά της συμφέροντα και ταυτόχρονα μπορούσαν να ελέγξουν τις αντιδράσεις των λαϊκών στρωμάτων και τη δυσaráσκειά τους.

2. Ποιες μεταβολές έφεραν στην ευρωπαϊκή πολιτική πραγματικότητα οι επαναστάσεις του 1848; Στην απάντησή σας να πάρετε υπόψη σας τις πηγές 1-3 και την εικόνα 4.

Ας δούμε αναλυτικά τα στοιχεία που μπορούμε να αντλήσουμε από κάθε πηγή.

- Από την πηγή 1:

Οι ιδέες της γαλλικής επανάστασης επανέρχονται στο πολιτικό προσκήνιο και αποκτούν και πάλι ενθουσιώδεις οπαδούς που μάχονται γι' αυτές. Έτσι,

οι πολιτικές ιδέες της γαλλικής επανάστασης καθιερώνονται τώρα ευρύτερα μέσα στην κοινωνία και θεμελιώνονται σε πιο στέρεο και εύφορο έδαφος. Ειδικότερα, δύο ιδεολογίες που πολεμήθηκαν από το συνέδριο της Βιέννης, ο φιλελευθερισμός και ο εθνικισμός, φαίνεται ότι τώρα, στην Ευρώπη του 1848, επικρατούν οριστικά και καθορίζουν τις πολιτικές εξελίξεις.

■ Από την πηγή 2:

Οι επαναστάσεις του 1848 μπορούν να ειπωθούν και ως μία αποφασιστική «πρόβα» για ευρύτερης συμμετοχής επαναστάσεις ή επαναστάσεις λαϊκότερου χαρακτήρα που εγκυμονούσε το μέλλον. Επαναστάσεις, δηλαδή, στις οποίες πρωταγωνιστικό ρόλο θα έπαιζαν ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, παραμελημένα πολιτικά μέχρι τότε, όπως οι φτωχοί εργαζόμενοι και οι οικονομικά εξαθλιωμένοι (προλετάριοι). Αυτό ίσως ήταν και το πιο σημαντικό στοιχείο που πρόσφεραν, μια και, όπως επισημαίνει η πηγή 2, όλες οι επαναστάσεις απέτυχαν σύντομα και ολοκληρωτικά.

■ Από την πηγή 3:

Οι επαναστάσεις του 1848 καθιέρωσαν στην πολιτική σκηνή της Ευρώπης τις μεσαίες τάξεις και τις ιδέες της δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού. Έτσι έδειχναν έμμεσα τις αυταπάτες που έτρεφαν οι ισχυροί στο συνέδριο της Βιέννης ότι μπορούσαν να πολεμήσουν και να εξαφανίσουν τις κατακτήσεις της γαλλικής επανάστασης και του διαφωτισμού.

■ Από την εικόνα 4:

Πρέπει κανείς να συγκρατήσει την πάνδημη συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα της εποχής. Στην εικόνα μπορεί να διακρίνει κανείς εκπροσώπους από σχεδόν κάθε κοινωνική τάξη και καταγωγή, κάτι που ενισχύει το συμπέρασμα της πηγής 3.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα 1:** Ε. Ντελακρουά, Η ελευθερία οδηγεί τον λαό (1830) του Ευγ. Ντελακρουά.

Ο Ευγ. Ντελακρουά (1798-1863) θεωρείται ως ο κορυφαίος Γάλλος ρομαντικός ζωγράφος. Ο πίνακας «Η ελευθερία οδηγεί το λαό» είναι ίσως ο πιο διάσημος από τα έργα του²⁶, σύγχρονος με τα γεγονότα της «Ιουλιανής επανάστασης»: φιλοτεχνήθηκε το φθινόπωρο του 1830. Ο πίνακας αυτός αναμειγνύει την αλληγορία με τον σύγχρονο (του καλλιτέχνη) ρεαλισμό.

■ **Εικόνα-Χάρτης 2:** Το επαναστατικό κύμα του 1848 στην Ευρώπη

Ο ιστορικός E. Hobsbawm γράφει: «Η επανάσταση του 1848 ξέσπασε σχεδόν ταυτόχρονα και (προσωρινά) επιβλήθηκε στη Γαλλία, σε ολόκληρη την

²⁶ Βλέπε, μεταξύ άλλων, «Η σφαγή της Χίου» (1824), «Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου» (1826), «Εφιππος Έλληνας αγωνιστής», «Η μάχη του Γκισούρη με τον πασά».

Ιταλία, στα γερμανικά κρατίδια, στο μεγαλύτερο μέρος της αυτοκρατορίας των Αψβούργων και στην Ελβετία (1847). [...] Ποτέ δε συνέβη τίποτε που να μοιάζει περισσότερο με παγκόσμια επανάσταση, το όνειρο των επαναστατών της περιόδου εκείνης, από την αυθόρμητη και γενική αυτή πυρκαϊά...»²⁷.

■ **Εικόνα 3: Η επανάσταση του 1848 στο Βερολίνο**

Η πρωσική μοναρχία που επηρέαζε τις πολιτικές εξελίξεις στις γερμανικές χώρες ακολουθούσε συντηρητική πολιτική και ήταν αντίθετη προς κάθε φιλελεύθερη κίνηση. Ο βασιλιάς, μάλιστα, Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ' θεωρούσε το σύνταγμα ανάρμοστη παρέμβαση ανάμεσα στον θεό και στον επίγειο αντιπρόσωπό του! Η επανάσταση τελικά ξέσπασε στο Βερολίνο, αλλά απέτυχε, επειδή οι φορείς της εξουσίας, ο στρατός, η αστυνομία και η κρατική γραφειοκρατία, ελέγχονταν από την πρωσική γαιοκτητική αριστοκρατία.

■ **Εικόνα 4: Ε. Φιλιποτό, Η επανάσταση του 1848 στη Γαλλία**

Στη Γαλλία του 1848, η αμφισβήτηση κατά του καθεστώτος (του Λουδοβίκου-Φίλιππου) δεν προερχόταν τόσο από τους σοσιαλιστές όσο από το εσωτερικό της αστικής τάξης. Η αστική συναίνεση ως προς τη διακυβέρνηση και το πολίτευμα μετά το 1830 ήταν επιφανειακή. Η κατάσταση επιδεινώθηκε και η Γαλλία οδηγήθηκε σε ρήξη όταν η ηγετική αστική τάξη, που στήριζε το καθεστώς, αρνήθηκε την επέκταση (στα αστικά στρώματα) της πολιτικής αντιπροσώπευσης με την επέκταση του δικαιώματος ψήφου. Το περιορισμένο εκλογικό σώμα αναπαρήγε την πολιτική ηγεσία από ένα περιορισμένο κύκλο αστών.²⁸

■ **Παράδειγμα 1: Τα κίνητρα των επαναστατών του 1848**

Τα κίνητρα των επαναστατών του 1848 ήταν ιδεολογικά, πολιτικά, αλλά και εθνικιστικά. Η γαλλική επανάσταση του 1789, όπως ήταν φυσικό, λειτουργούσε παραδειγματικά για τους επαναστάτες του 1848 και η προώθηση των ιδεών της στις ευρωπαϊκές κοινωνίες αποτελούσε το βασικό κίνητρο που τους ώθησαν στην οξεία αντιπαράθεση με τα συντηρητικά καθεστώτα της εποχής τους. Υπάρχουν όμως και δύο βασικές διεκδικήσεις που ζητούσαν να ευοδωθούν κάτω από το ασφυκτικό καθεστώς του συνεδρίου της Βιέννης: ο φιλελευθερισμός και ο εθνικισμός. Σε αρκετές χώρες ο φιλελευθερισμός συνδυάστηκε με εθνικιστικές επιδιώξεις, όπως στην Ιταλία και στην Ουγγαρία.

■ **Παράδειγμα 2: Τα κοινά χαρακτηριστικά των επαναστάσεων του 1848**

Οι επαναστάσεις που ξέσπασαν στην Ευρώπη είχαν πολλά κοινά μεταξύ τους που οφείλονταν κυρίως στο γεγονός ότι εξέφρασαν την αστική τάξη και χρησιμοποίησαν για την πραγματοποίησή τους τη μεγάλη μάζα του λαού. Ένα κοινό επίσης στοιχείο, που ήταν και η αιτία της αποτυχίας τους,

²⁷ E.J. Hobsbawm, *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Αθήνα, 1992, σελ. 165.

²⁸ Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 142.

στάθηκε η σταθερά αρνητική θέση εναντίον τους από τις Δυνάμεις του συστήματος της Ιερής Συμμαχίας. (Βλέπε και απάντηση στην ερώτηση 1.)

■ **Παράδειγμα 3: Η πολιτική κληρονομιά των επαναστάσεων του 1848**

Βλέπε ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ το λήμμα «Οι επαναστάσεις του 1848».

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Οι επαναστάσεις του 1848: Η Ευρώπη της Ιερής Συμμαχίας φαίνεται καταδικασμένη από τα επαναστατικά κινήματα του 1848. Τα φιλελεύθερα κινήματα του 1848 ακολουθούν τα ίχνη των φιλελεύθερων και δημοκρατικών κινήματων και προοιωνίζουν μια πραγματική ανατροπή του χάρτη της Ευρώπης και την ανάδυση μιας Ευρώπης των Εθνών. Δημιουργείται έτσι ένα ρομαντικό όνειρο: η εγκαθίδρυση εθνικών δημοκρατιών συνδεδεμένων μεταξύ τους με αδελφικό πνεύμα. Δίπλα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, κάποιοι ονειρεύονται τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης.

Τα εθνικιστικά κινήματα, όμως, του 1848 θα αλλάξουν πορεία, θα γίνουν περισσότερο εθνικιστικά και, τελικά, θα αποτύχουν λόγω της αρνητικής στάσης των Δυνάμεων της Ευρώπης, οι οποίες κινούνται με βάση τα δικά τους εθνικά συμφέροντα και όχι με ανιδιοτελή κίνητρα που προάγουν την ελευθερία και τον εκδημοκρατισμό των ευρωπαϊκών χωρών.

Ο αυταρχικός Κάρολος Ι΄: Ο Κάρολος Ι΄ διαδέχτηκε στον γαλλικό θρόνο τον Λουδοβίκο ΙΗ΄ το 1824. Ο Λουδοβίκος ΙΗ΄²⁹, παρ' όλο που είχε ανέβει στον θρόνο στο όνομα της Παλινόρθωσης το 1815, είχε υποστηρίξει³⁰ πρόθυμα τις αρχές των Γάλλων αστών φιλελευθέρων: νομική ισότητα, δικαίωμα ψήφου στους κατόχους ιδιοκτησίας, κοινοβουλευτική διακυβέρνηση. Ο αδερφός του Κάρολος, όμως, είχε αντιδραστικές ιδέες και ήταν εχθρός του φιλελευθερισμού. Η μεγαλοαστική τάξη, που ήταν ενισχυμένη από την αυξανόμενη εκβιομηχάνιση της χώρας, αντέδρασε, μπαίνοντας επικεφαλής εξέγερσης εναντίον του Καρόλου Ι΄. Δύο από τα μέτρα του Καρόλου Ι΄

Παραϊστορικά

Οι κομμουνιστές απαξιούν να κρύψουν τις απόψεις και τους στόχους τους. Δηλώνουν ανοιχτά ότι μόνο με τη βίαιη ανατροπή της παρούσας κατάστασης μπορούν να επιτύχουν το σκοπό τους. Αφήστε τις άρχουσες τάξεις να τρέμουν το ενδεχόμενο κομμουνιστικής επανάστασης. Οι προλετάριοι δεν έχουν να χάσουν τίποτε παρά μόνο τα δεσμά τους. Έχουν όμως έναν κόσμο να κερδίσουν. Εργαζόμενοι όλων των χωρών, ενωθείτε!

Κ. Μαρξ – Φρ. Ένγκελς, Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος, 1848

²⁹ Ο γιος του εκτελεσθέντος από τους επαναστάτες βασιλιά, ο Λουδοβίκος ΙΖ΄, είχε πεθάνει στην αιχμαλωσία το 1795. Ο Λουδοβίκος ΙΖ΄, ο Λουδοβίκος ΙΗ΄ και ο Κάρολος Ι΄ ήταν αδέρφια.

³⁰ Βλέπε Ε.Μ. Burns, *Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, Θεσσαλονίκη, 1988, τόμ. 1, σελ. 93.